

*simus pariter habitare Chalcididis solitudinem nitebamur. Est vero isthæc perspicua anni trecentissimi septuagesimi tertii nota, quam ex Hieronymianæ peregrinationis, ejusque priorum scriptionum indiciiis satis manifesto constituimus, ut videre est ex epistolarum a prima ad duodecimam usque chronologicis argumentis. His porro trecentis septuaginta tribus annis si alios triginta addideris, qui ab eo, ut ipse ait, *puerilis ingenii præludio, ad hoc maturæ senectutis opus intercesserunt, ipsum jam teneas quadringentesimum tertium, cui anno librum ascripsimus. Atque huic quidem rationi tantum tribuimus, ut hac una salva res sit; si alias inire velis, et Hieronymi vitæ vestigia, et plurium ex ejus scriptis ordinem atque ætatem susdeque veritas.**

De reliquis in Zachariam et Malachiam, tribusque aliis in Oseam, Joelem, et Amosum Commentariis expedita res est ex toties laudato S. Patris testimonio, quod criticis observationibus nihil reliqui fecit; satisque luculenter uno omnes illigavit anno, *qui sexti consulatus Arcadii Augusti, et Anitii Probi fastis nomen imposuit.* Hic est annus quadringentesimus sextus (non octavus, ut post Victorium falso Martianæus colligit) consentientibus in hanc epocham monumentis Veterum universis.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM IN OSEE PROPHETAM

LIBRI TRES

AD PAMMACHIUM.

Prologus.

Si in Explanacionibus omnium prophetarum sancti Spiritus indigemus adventu, ut cujus instinctu scripti sunt, illius revelatione pandantur: et in Isaia atque Apocalypsi signatum legimus (*Isa. xxix; Apoc. v*) librum, quem Scribæ et Pharisæi, qui Legis literas nosse se jactant (*Joan. vi*), non possunt legere, quia signatus est, nullusque inveniri potuit, nisi leo de tribu Juda, quem signavit Deus Pater, qui ejus posset reserare mysteria: quanto magis in explanacione Osee prophetæ orandum est Dominus, et cum Petro dicendum: *Edissere nobis parabolam istam (Matt. xiii, 16).* Præsertim cum obscuritatem voluminis in fine testetur ipse, qui scripsit: *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscet ea (Osee xiv, 10)?* Quod non pro impossibili, sed pro difficili debemus accipere, juxta illud Evangelii: *Quis putas est servus fidelis et prudens quem constituit* ^A *Dominus super familiam suam (Matt. xxiv, 65)?* Quis enim non statim in fronte libri scandalizet, et dicat: Osee primus omnium prophetarum meretricem accipere jubetur uxorem, et non contradicit! Non saltem nolle se simulat, ut rem turpem facere videatur invitus; sed exsequitur lætus imperium, quasi optaverit, quasi multo tempore eum pudicitie vacasse pœniteat: cum honestiora et absque peccato sanctos viros renuisse, Domino ^b jubente, legerimus. Moyses mittitur ad Pharaonem, et dux Israelitici populi constituitur: et tamèn non imbecillitate, sed humilitate respondet: *Provide alium quem mitis (Exod. iv, 13).* Jeremias puerum esse se dicit, ne peccantem arguat Jerusalem (*Jerem. 1*). Ezechiel de omni genere leguminis ac sementis unum subcineritium panem facere, et coquere illum in humano ^B stercore jubetur, et ait: *Nequaquam, Domine, quis*

^a Universos in duodecim prophetas, qui hoc continentur tomo, Hieronymi Commentarios exegimus ad duos mss. codices Palatino-Vaticanos antiquissimos, alterum 173, alterum 174, numeris prænotatos. Sex quoque posteriores prophetas ad reginæ S uecorum codicem num. 93, sane perquam vetu-

stum, atque emendatum. Ex parte autem nunc hos, nunc illos, cum aliis consulimus optimæ notæ mss. quos suo quosque loco laudabimus.

^b Vox *jubente* in Palatinis mss. et Victorii editione non habetur.

numquam immundum introivit in os meum (Ezech. iv, 14). Et Osee audiens a Domino : *Accipe uxorem fornicariam (Osee 1, 2)*, non frontem rugat, non mœrorem pallore testatur, non verecundiam, mutato [*Al. verecundia mutato*] genarum rubore, demonstrat; sed pergit ad lupanar, et scortum ducit ad lectulum. Et non ^a initiat illam pudicitiae matronali; sed se luxuriosum ac nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur (I Cor. vi). Hæc igitur audientes quid possumus respondere nisi illud propheticum : *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscet ea? (Osee xiv, 10.)* Unde et nobis dicendum est cum David : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de legè tua (Ps. cxviii, 18)*; et introducat nos rex in cubiculum suum (*Cant. 1*), et velamen quod ante oculos Moysi positum fuit in lectione veteris Testamenti (*Exod. xxxiv*), tollat a nobis (II Cor. iii). Statim enim ut locutus est Dominus : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, et hæc dicens exspiravit (Luc. xxiii, 46)*, velum templi scissum est, et omnia Judæorum secreta patuerunt. Et fons qui egrediebatur de domo David [*Al. Domini*], ingressus est mare solitudinis; et verus Eliæus aquas steriles atque mortiferas sapientiæ suæ condidit sale, et fecit esse vitales (IV Reg. iv) : ^b *Maraque Legis, quæ interpretatur amaritudo, ligno patibuli dulcorata est (Exod. xv)*. Intelligimus enim quis sit Judas patriarcha electus in regem, nec miratur cur ad Thamar quasi ad meretricem virsanctus introierit (*Genes. xxxviii*); quare Samson, qui interpretatur *sol*, Dalilam amaverit, quæ transfertur in *pauperem*; et propter eam irrisus et mortuus adversariorum millia trucidarit (*Judic. xvi*); cur Salmon virum justum Booz de Raab meretricis generarit, qui Ruth Moabiten pinna pallii sui operiens, et jacentem ad pedes, ad caput Evangelii transtulerit (*Ruth. 1, 11, 111*). Quid causæ sit ut cum David tot habuerit uxores, nullum alium regni sui fecerit successorem nisi eum qui de Bethsabæe procreatus est (III Reg. 1) : ut non solum meretrices, sed etiam adulteræ Deo placere videantur. Unde et in hoc ipso propheta legimus, quod junctus primum meretrici, secundo adulteræ copuletur, dicente ad eum Domino : *Athuc vade, dilige mulierem dilectam amico (Osee iii, 1)*, sive diligentem mala [*Al. Malam*], et adulteram. Hæc est mulier meretrix et adultera, quæ in Evangelio pedes Domini lacrymis lavit, crine detersit, et confessionis suæ honoravit unguento, indignantibusque discipulis, et maxime proditore, quod non fuisset venditum, et pretium illius in alimenta pauperum distributum, Dominus respondit : *Quid molesti estis mulieri, opus bonum operata est in me, pauperes enim semper habe-*

bitis [Al. habetis] vobiscum : me autem non semper habebitis (Matth. xxvi, 10, 11). Et ne putaremus leve esse quod fecerat, et nardum pisticum, id est, unguentum fidelissimum, ad aliud quid, et non ad Ecclesiam esse referendum, dat nobis occasionem intelligentiæ et magnæ fidei, magna præmia repromittit, dicens : *Amen, amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur quod hæc fecit in memoriam ejus [Al. mei]*. Hæc est meretrix de qua loquitur Dominus ad Judæos : *Amen dico vobis, meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei (Matth. xxi, 31)*. Vos enim missum ad vos Filium patris familiæ et Dominum vineæ, qui plantavit eam, suscipere noluistis. Ista meretrix exploratores meos duos fortissimos juvenes, quorum alterum in circumcisionem misi, alterum ad gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, levavit in tectum, operuit lini stipula (*Jos. 11*). Quæ cæsa persecutionibus, et lota in baptismate, immutat colorem, et de tetro in album vertitur. Nec mirum si in figura Domini Salvatoris, et Ecclesiæ de peccatoribus congregatæ, hæc facta memoremus, cum ipso in hoc eodem dicat propheta : *Loquar ad prophetas; ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum (Osee xii, 10)*; ut quidquid prophetæ jubentur operari, ad meam referatur similitudinem. Cujus uxor Æthiopiissa est, contra quam Aaron et Maria, carnale sacerdotium Judæorum, et prophetia litteræ serviens, mussitant et offendunt Deum (*Num. xii*): quæ dicit in Canticis Canticorum : *Fusca sum et formosa, filia Jerusalem (Cant. 1, 4)*. Alioquin si omnia quæ præcipiuntur ob causas, ut in similitudinem fiant, vere facta contendimus : ergo et Jeremias accinctus lumbari, vestimento muliebri, inter innumerabiles nationes et Assyrios atque Chaldeos, gentes inimicissimas Judæorum, ivit ad Euphratem, ut ibi absconderet lumbare suum, et post multa tempora reversus, invenit illud computruisse quod nulli esset usui (*Jerem. xiii*). Quomodo exire poterat, et ire tam longe obsessa Jerusalem, exstructis per circuitum munitionibus, fossa, vallo, atque castellis? Qui cum semel ad Anathoth viculum suum in tertio milliario ab urbe situm voluisset exire, in porta capitur [*Al. captus*], et reductus ad principes, quasi proditor verberatus in carcerem mittitur. Si illud in typo, quia fieri non potuit : ergo et hoc in typo, quia si fiat, turpissimum est. Sed respondebis, Deo jubente, nihil turpe est : et nos dicimus, nihil Deus præcipit nisi quod honestum est, nec jubendo turpia, facit honesta quæ turpia sunt. Sed quia scimus nihil Deum velle nisi quod honestum est, hoc præcepit quod honestum est. Hæc in principio prolixius sum locutus, ut difficillimam primum solverem quæstio-

^a Hoc quoque verbum *initiat* in altero Palatino ms. desideratur.

^b Hunc locum depravant, dum corrigere volent, Erasmus et Marianus; neque enim fidem mss. codicum attendunt, sed conjecturis propriis nimium tribuentes mutant quæcumque volent. Legunt itaque,

Marah aut *Marath aquæ legis, quæ interpretatur amaritudo*, etc. Nos contextum et auctoritatem mss. sequentes restituimus, *Maraque legis*, etc., ut legit codex ms. S. Cygiranii, licet alii retineant *myrra pro mara*. MART. — Veteres vulgati, *Marah* (aut *Marath*) *aquæ legis*, etc.

new, et ^a oblitum in ipso exitu scopulum Dei auxilio prætergrediens, ad tuta decurrerem. Cæteram non ignoro, Pamphachi charissime, a multis Ecclesiasticis prætermisam: et qui exponere suat cõnti, apud Græcos reperi Apollinarem Laodicenum, qui cum in adolescentia sua breves et in hunc et in alios prophetas commentariolos reliquisset, tangens magis sensus, quam explicans, rogatus est postea, ut in Osee pleniùs scriberet; qui liber venit in nostras manus; sed et ipse nimia brevitate ad perfectam intelligentiam lectorem ducere non potest. Origenes parvum de hoc propheta scripsit libellum, cui hunc titulum imposuit, *περὶ τοῦ πῶς ἀνομιᾶσθη ἐν τῷ Ὄσῃ Ἐφραΐμ*, hoc est, *quare appellatur in Osee Ephraim*, volens ostendere quæcumque contra eum dicuntur, ad hæreticorum referenda personam. Et aliud volumem ἀνέφαλον καὶ ἀτέλειστον, quod et capite careat et fine. Picrii quoque legi tractatum longissimum, quem in exordio hujus prophetæ die vigilarium Dominicæ passionis extemporaliter et deserto sermone profudit. Et Eusebius Cæsariensis in octavo decimo libro *Ἐκκλησιαστικῆς ἀποδοξίσεως*, quædam de Osee propheta disputat. Unde ante annos eireiter viginti duos, cum rogatu sanctæ et venerabilis sæcris, immo matris tuæ Paulæ

A (illud enim uocem carnis, hoc spiritus est: quæ monasteriorum et Scripturarum semper amore flagrat) esse Alexandriæ, vidi ^b Didymum, et eum frequenter audivi, virum sui temporis eruditissimum, rogavique eum, ut quod Origenes non fecerat, ipse compleret, et scriberet in Osee Commentarios: qui tres libros, ^c me petente, dictavit, quinque quoque alios in Zachariam. Nam et in ipsum duo tantum Origenes scripsit volumina, vix tertiam partem a principio libri usque ad visionem quadrigarum edisserens. Hæc dico, ut noveris quos in Prophetæ hujus campo habuerim præcursores: quos tamen ut simpliciter et non superbe (sicut quidam meorum amicorum semper insibilet) tuæ prudentiæ fatear, non in omnibus sum secutus; ut iudex potius operis eorum quam interpres existere, diceremque quid mihi videretur in singulis, et quid ab Hebræorum magistris vix uno et altero acciperem. Quorum et apud ipsos jam rara avis est, dum omnes deliciis student et pecuniis, et magis ventris quam pectoris curam gerunt, et in hoc se doctos arbitrantur, si in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed jam tempus est ut prophetæ verba ponentes, ea quæ scripta sunt, disse-

^a Ita legit ms. Codex Cluniacensis Monasterii, quem secuti sumus. Aliud exemplar S. Martini a Campis, retinet diversam lectionem, nempe *et oppositum in ipso exitu scrupulum*. Id ipsum legimus in mss. codicibus S. Albini Andegavensis et S. Cygriani, nisi quod pro *scrupulo* legunt *scopulum*. Erasmus maluit de suo ponere *abditum in ipso, etc.*, quod Marianus imitatur, MART. — Nostri mss. *obpositum, vel oppositum* legunt, quemadmodum et nonnulli penes Martianæum.

^b Sic autem intelligito, ut plenos in Osee Commentarios scripsisse Origenem neget, non vero prorsus et in aliquot ejus prophetæ partes libellos. Vide hæc de re Huetium Origenian. p. 251, n. 41.

^c Quin sibi etiam inscripsit, ut in Catalogo et Apologia ultima contra Rufinum ipse Hieron. tradit. Hoc ipsum testatur l'atini codicis scriptor, qui legit *tres libros ad me, me potente, etc.* Ex Didymi operæ fragmenta quædam recitat Damascenus in Parallelis.

LIBER PRIMUS.

1 (Cap. I. — Vers. 1.) Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beeri. LXX similiter. Verbum Domini, quod in principio erat apud Deum Patrem, et Deus erat Verbum, factum est ad Osee filium Beeri, ut prophetam quoque Deum faceret, Salvatore dicente: *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: Queni Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis, blasphemias: quia dixi, filius Dei sum (Joan. x, 35, 36)*. Ut quomodo Deus deos facit, et sicut in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat (Psal. LXXXI); et cum ipse sit verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. i), ad apostolos loquitur: *Vos estis lux mundi (Matth. v, 14)*, sic et ipse Salvator prophetam suum faciat salvatorem. Osee enim, in lingua nostra, salvatorem sonat: quod nomen habuit etiam Josue filius Nun (Num. xiv), antequam ei a Deo vocabulum mutaretur. Non enim (ut male in Græcis codicibus legitur et Latinis) Ause dictus est, quod nihil omnino intelligitur; sed Osee, id est, salvator; et additum est ejus nomini Dominus, ut salvator Domini dicere-

tur. Iste ergo salvator filius est Beeri, id est, putei mei, quos puteos fodit Abraham, Isaac, et Jacob, et Allophyli eos semper conabantur obruere (Gen. xvi, xxi, xxvi, xlvi). Inter puteum et lacum, id est, cisternam, hoc interest, quod puteus perpetuas aquas habet, et de vivo fonte manantes. Cisterna, quæ refrigescit, aquas suas externas et adventitias possidet. Unde per Jeremiam 2 prophetam loquitur Deus: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, quæ aquas non valent continere (Jerem. u, 13)*. De hoc fonte ad Deum psalmista proclamavit: *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbinus lumen (Psal. xxxv, 10)*. Unde quidam putant Beeri, interpretari, lumen meum; sed superior vera translatio est.

In diebus Ozæ, Joathan, Achaz, Ezechie regum Juda; et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. LXX similiter. Azarius, qui vocatur et Ozias, de stirpe David regnavit in Jerusalem super duos tribus, quæ appellabantur Juda, annis quinquaginta duobus, cui successit in regnum filius ejus Joatham, qui et ipse regnavit annis sedecim: post quem filius ejus

Achaz regnavit annis similiter a sedecim. Post Achaz A regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cujus anno sexto decem tribus, quæ appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldæorum, et in Medorum montibus collocatæ. Ex quo perspicuum est, prophetante Osee, Isaia, et Joel, et Amos, et Abdia, et Jona et Michæa, qui ὄνυχροι ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum, quod a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee, permansit annis ducentis quinquaginta. Eo autem tempore, quo Ozias regnare cœpit super Judam, b super Israel regnabat Jeroboam pronepos Jehu, cui Dominus repromiserat usque ad quartam generationem subolem illius regnaturam: eo quod percussisset duos reges impios, 3 Juda et Israel. Hoc dicimus ut tibi breviter ostendam, Osee prophetam, et ante B captivitatem Israel, et post captivitatem ejus valicanam, et tam vicinam, quam præsentem, et præteritam e vidisse, et denuntiassse venturam, et luxis e ingruentem, et in emendationem Judæa relexuisse præterita: quod in ipso propheta juxta historiam conabimur approbare. Ozias interpretatur *fortitudo Domini*: Joatham, *Domini consummatio*, atque *perfectio*: Achaz, *virtus*: Ezechias, *imperium Domini*. Hi regnabant in populo Juda, cujus nomen, *confessio*, est. Porro in Israel qui sibi idola fecerat, et a Dei populo fuerat separatus, regnabat Jeroboam d, qui interpretatur *χρονισμός*, id est, *temporalitas*, sive *mora*: quod mundum amaverit, et in ipso morari diu, vitam putaverit, sempiternam, nequaquam futuris, sed præsentibus delectatus.

a Totum huncce locum restitui ex ms. codice S. Albini Andegavensis, cum depravatissime legatur in aliis mss. exemplaribus et in Erasiana Editione. MART. Pro *sedecim*, hoc et superiori versu, *quindecim* præferunt Palatini mss. qui et pari consensu impressam olim lectionem ita continent: *cujus anno undecimo decem tribus, quæ appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldæorum, et in Medorum montibus collocatæ. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti et octo.* Ad hunc vero, quo nunc est, modum, restituta prius a Victorio fuit, cujus de antiqua lectione hoc erat judicium. Falsam, inquit, et erroneam esse, dubio vertetur nemini. Errores in ea conspicui duo. Primus, quod tempore Achaz decem tribus asserat captas, idque factum anno ejus undecimo: cum tamen illæ in captivitatem venerint sub Ezechia anno illius sexto, ut clare constat IV Reg. xviii, his verbis: *Anno quarto régis Ezechia, qui erat annus septimus Osee filii Ela regis Israel, ascendit Salmanasar rex Assyriorum in Samariam, et oppugnavit eam, et cepit.* Nam post annos tres, anno sexto Ezechia, id est, non anno Osee regis Israel, captæ est Samaria, et transtulit rex Assyriorum Israel in Assyrios, collocavitque eos in Hlala, et in Habor fluvii Gozan, in civitatibus Medorum. Secundus error, quod dicat Ezechiam regnasse annis viginti octo, cum tamen ille regnaverit viginti novem, IV Reg. xviii, et II Paralip. xxix. Menda sacrorum codicum ope sublata sunt in hunc modum: *Post quem filius ejus Achaz regnavit annis similiter sedecim. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cujus anno sexto, decem tribus, quæ appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldæorum, etc.* Erratum primum facile sublatum est suo loco versiculo, qui inferius jacebat, reposito. Porro et Martianæus ex ms. S. Albini Andega-

(Vers. 2.) *Principium loquendi Domini* [Al. Domini et Vulg. Domino] in Osee. LXX: *Principium verbi Domini ad Osee.* Quia, ut supra diximus, et aliis prophetis præferuntur in titulo, Ozias, Achaz, et Ezechias, quibus regnantibus prophetaverunt: ideo nunc dicit quod inter omnes hos primum in Osee Dominus sit locutus, et postea ad cæteros. Aliud est autem loqui Dominum in Osee, aliud ad Osee. In Osee, non ipsi loquitur Osee, sed per Osee ad alios; ad Osee vero loquens, ad ipsum significatur conferre sermonem. Alii autem non primum omnium prophetarum volunt fuisse Osee, ex eo quod dicitur: *Principium loquendi Domini in Osee*: sed ostendi quod hæc quæ sequuntur, primum ad Osee Dominus sit locutus.

Et dixit Dominus ad Osee: *Vade, sume tibi uxorem fornicationum.* LXX: *Et dixit Dominus ad Osee: Vade, tolle tibi uxorem fornicationis.* Verbum Hebraicum e ZANUNIM (זָנֻנִים), non *fornicariam* et *fornicationem*, ut plerique æstimant, sed *multas fornicationes* sonat. Ex quo ostenditur mulier ista, quam propheta sumit in conjugem, non semel, sed frequentius fornicatam, ut quanto illa 4 sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem uxorem duxerit. Quodque additur:

Ac [Vulg. Et fac tibi] *filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra a Domino.* LXX: *Et filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra post Dominum.* Ἀπὸ κορευῶ subauditur: *Sume tibi uxorem fornicationum, et sume tibi filios fornicationum.* Utrumque potest intelligi, quod et fornicariæ prioræ

vensis asseruit. Vide Chronicon ad n. 1272.

b Sine numero annorum legit ms. codex Monasterii Cluniacensis, quem cæteris præferre non dubito, cum propter antiquitatem, tum propter elegantem scripturam et accuratam manum qua exscriptus est. Alii legunt, *duodecimum annum super Israel regnabat*, quod falsum esse Marianus ostendit contra Erasmus. Videsis eorumdem Editiones. MART. — Iterum Palatini mss. cum olim impressis libris interserunt, *duodecimum annum*, quæ duo verba Martian. ad Cluniacensis ms. fidem expunxit. Victorius satis habuit animadvertisse in Notis: *Ille quoque, inquit, vetus lectio falsa: Pro duodecimum enim legendum est, vicesimum septimum, IV Reg. xv: Annovicesimo septimo Jeroboam regis Israel regnavit Azarias filius Amasia regis Juda.* Eundem autem esse Oziam et Azariam nemo ambiget, si legerit IV Reg. xv et II Paral. xx.

c Verbum *vidisse*, neque habent mss. nostri, neque Victorius novit.

d Per quam crudite, utque opinor, verissime notatum est Drusio, nomen Joas hic librariorum vitio ex Hieronymi textu excidisse, supplerique locum ita oportere: *regnabat Jeroboam, filius Joas, qui interpretatur χρονισμός.* Equidem *χρονισμός*, sive *temporalitatem*, aut *moram*, sonare Jeroboam nequit, aut hanc apud Veteres sui nominis etymologiam unquam obtinuit: quæ Joas propria continuo fuit; ut econtrario ille *δικασμός λαῶν*, *judicatio populi*, vulgo interpretatur. Hieron. ipse in Amos c. 1. vers. 1: *Jeroboam, δικασμός λαῶν, id est, judicatio, vel causa populi: Joas, κυρίου χρονισμα, id est, Domini mora, sive temporalitas.* Suppleri duas voculas sacer ipse textus Osee jubet: *In diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, etc.*

e In uno Palat., ZANNIN.

[*Al. prioris*] de fornicatione susceptos recipiat filios, et ipse ex meretrice generet filios, qui idcirco fornicationis appellandi sunt filii, quod sint de meretrice generati. Nec culpandus propheta, interim ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam, sed potius laudandus quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet, ipse polluitur, si societur malo; sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam fornicariæ copulatum; sed fornicariam assumpsisse pudicitiam quam antea non habebat: præsertim cum beatus Osee, non ob causam luxuriæ, non libidinis, non propria fecerit voluntate, sed Dei paruerit imperio, ut quod in isto carnaliter legimus, in Deo factum spiritualiter probaremus. Qui suscepit Synagogam, hoc est, populum Judæorum fornicationi et libidini servientem. Ad quam Dominus loquitur per Ezechielem: *Et tu, meretrix, audi verbum Domini: Fractæ enim sunt in Ægypto mammæ ejus (Ezech. xxiii, 3)*; et volubatur in sanguine, et fuerat polluta usque ad verticem, ut nulla pars corporis atque membrorum ejus esset, quæ turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem Dominus pallio, et suis junxit amplexibus, dedit ei mel et oleum et similam manducare, et induit eam vestibus pretiosissimis, posuit in collo ornamenta gemmarum, aures ornavit auro et lapide pretiosissimo, armillas quoque brachiis præbuit ut bonis uteretur operibus. Et nihilominus hæc contempta largitate et bonitate viri, prioris immemor turpitudinis, **5** amatores Chaldæos et Assyrios et Ægyptios, qui magnarum sunt carnum, secuta est. De Salvatoris et Ecclesiæ typo in præfatiuncula diximus, quod sumpserit sibi uxorem fornicariam, quæ prius idolis serviebat. Si quis autem contentiosus, et maxime gentium, noluerit figuraliter dictum recipere, et irriserit prophetam fornicariæ copulatum, opponamus ei illud, quod solet laudare Græcia, et philosophorum scholæ concinunt. Qua ratione prædicent virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum juvenem inter psaltrias atque tibicines et impudicas mulieres ebrium et hederam coronatum fecit jobedire sapientiæ, et adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum philosophorum. Cur Socratem ad cælum levent, qui Phædonem, ex cujus nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem et avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam translulerit? Et quidquid illi de philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referimus. Hæc adversum ethnicos et eos, qui Ethnicorum sunt similes, dixerimus. Cæterum nostris, qui tamen volunt suscipere veritatem, illud breviter ostendamus, ex eo quod dicitur: *Quia fornicans, fornicabitur terra a Domino*, non tam prophetam junctum esse meretrici, quam omne hominum genus a societate Domini recessisse. Potest quoque

A ex eo quod non est additum, *omnis terra*, nunc Judæa accipi, vel proprie Samaria et Israel, id est, decem tribus, quæ eo tempore quo hæc dicebantur, a Domino recesserant.

(Vers. 3, 4.) *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim: et concepit et peperit* [Vulg. addit ei] *filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quoniam adhuc modicum et visitabo sanguinem Jezrael super domum Jehu: et quiescere faciam regnum domus Israel. LXX: Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim: et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quia adhuc modicum et ulciscar sanguinem Jezrael super domum Juda: et quiescere faciam regnum domus Israel.* Prophetæ sic multa post sæcula de adventu Christi et vocatione gentium pollicentur, ut præsens Christi **6** non negligant, ne concionem ob aliud convocatam non docere de his quæ instant [*Al. stant*], sed de incertis ac futuris ludere videantur. Itaque et hæc Gomer filia Debelaim, quæ ab Osee uxor accipitur, et concipit ex eo, et parit ei filium nomine *Jezrael*, qui interpretatur *semen Dei*, in cujus sanguinis ultionem, regnum subvertit *Jehu*, sive, ut male error obtinuit, *Juda*, sic ad vocationem referenda est nationum, ut illi tempori congruat, sub quo filium generasse memoratur. Et ne longo tractatu lectoris aviditatem differam, duæ istæ mulieres quarum una vocatur *Homer*, et est meretrix, paritque tres liberos, primum *Jezrael*, secundam puellam, quæ vocatur absque misericordia, et tertium masculum, qui et ipse **C** appellatur *non populus meus*: et altera mulier, quæ conducitur argenteis quindecim, et coro, et dimidio coro hordei, et vocatur adultera, referuntur ad Israel et ad Judam, id est, ad decem tribus quæ erant in Samaria sub rege *Jeroboam*, qui fuit de *Ephraim*, et ad Judam, qui regnabat in *Jerusalem* de stirpe *David*. Hæc sunt duæ mulieres, quæ in *Zacharia* upupæ, sive milvi, sive herodii pennas habere dicuntur, et ire in terram *Sennaar*, ubi *Babylon* condita est. Has mulieres sub nomine duarum sororum *Oola* significat et *Ooliba*: hæc in duabus virginis, quas *Ezechiel* in unam virgam sociat, demonstrantur. Et quia commentarios, non lata volumina scribimus, singulis capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de præsentibus **D** capitulo disputemus. *Gomer* interpretatur *consummata*, id est, *consummata*, atque *perfecta*: alii *ὀπίσσω*, id est, *loricas*, significari putant. Sunt qui *messuram*, sive *amaritudinem* suspicentur, qui [*Al. quod*] recte dicerent, si *GIMEL* litteram non haberet. *Debelaim* *παλάτας* sonat, quarum in *Palæstina* permagna copia est, et quas *Isaias* propheta ulceri *Ezechie* regis jubet apponi (*IV Reg. 11*, et *Isa. xxxviii*). Est autem massa pinguium caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illæ sæ permaneant, calcant atque compingunt. Igitur et *Israel* consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ

* Palatini mss. vocem *hedera* ignorant.

fruentibus suavis videtur et dulcis, in typo Domini A Salvatoris 7 ab Osee uxor accipitur : et primus ex ea Dei filius generatur, id est, *Jezael*; est autem civitas metropolis decem tribuum, in qua interfectus est Naboth [Al. Nabutha], ob cujus sanguinem suscitatur Jehu, qui delevit domum Achab et Jezabel. Verum quia et ipse Jehu, ultor sanguinis justii, ingressus est per vias Jeroboam filii Nabath, qui fornicari fecit Israel, et constituit vitulos aureos in Dan et in Bethel (III Reg. xii), regnum quoque ejus dicitur subvertendum : sub cujus pronepote Jeroboam prophetare cœpit Osee : quo mortuo, filius ejus Zacharias successit in regnum; quem sexto mense imperii sui occidit Sellum de alia stirpe generatum (IV Reg. xv). Quam ob causam nunc dicitur : *Adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezael*, id est, occisionem populi mei, super domum Jehu regiam, quæ eo tempore præerat Israel. Nec mirum si domus Jehu subvertatur, cum etiam regnum domus Israel, hoc est, decem tribuum post non multos annos omnino sit delendum. A Zacharia enim filio Jeroboam, cujus atavus fuit Jehu, usque ad nonum annum Osee, sub quo decem tribus ductæ sunt in captivitatem, sputantur anni quadraginta et novem. Occisoque Zacharia, qui fuit ultimus de stirpe Jehu, statim reges Assyrii ceperunt Ruben et Gad et dimidiam tribum Manasse, quæ erant trans Jordanem; et deinde multas civitates Samariæ, et deinde totam Nephtali. ad extremum omnes reliquas tribus. Pro Jehu in Editione Vulgata legitur *Juda*: sed hoc mihi videtur non vitio Septuaginta interpretum, sed scriptorum inolevisse imperitia, qui ignorantes *Jehu*: quod magis tritum erat, scripserunt *Juda*. Typus autem seminis Dei, et ultio sanguinis ejus refertur ad Domini passionem, propter quam et domus Juda et regnum universi Israel dicitur subvertendum.

(Vers. 5.) *Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezael*. LXX similiter. Quando ultus fuero sanguinem Jezael super domum a Jehu, et regnum Israel, Assyrio vincente, delevero, tunc illa die, et in illo tempore conteram omne robur exercitus Israel in valle Jezael. Supra diximus Jezaelem, quæ nunc juxta Maximianopolim est, fuisse metropolim Regni Samariæ b prope quam sunt campi latissimi, et vallis nimix vastitatis, quæ plus quam decem millium tenditur passibus. In hoc commisso certamine, ab Assyriis cæsus est Israel, id est, decem tribus, quæ ob Jeroboam de tribu Ephraim, qui primus schisma fecit in populo, appellatæ sunt Ephraim. Interdum propter Joseph, qui fuit pater Ephraim, vocatur Joseph: nonnumquam Samaria, quæ et ipsa altera urbs fuit metropolis decem tribuum, quæ postea ab Augusto Cæsare appellata est, Augusta, id est, Σεβαστή, in qua ossa Joannis Baptistæ condita sunt. Post divisionem ergo duarum et decem tribuum, ob maximam partem multitudinis quæ Jeroboam

secuta est, nomen pristinum Israel remansit in decem tribubus. Et propter tribum Juda, quæ regnavit in Jerusalem, aliæ quæ tribus appellatæ sunt Judas: simulque typi veritas explicatur. Quomodo enim propter sanguinem Naboth [Al. Nabutha], qui effusus est in Jezael, deleta est domus Achab, ut Eliæ vaticinium completeretur: sic propter sanguinem veri Jezael, hoc est, seminis Dei, regnum destructum est Judæorum. In omnibus quidem prophetis, sed præcipue in Osee, decem tribus referuntur ad hæreticos, quorum multitudo maxima est: duæ autem tribus quæ appellantur Juda, Ecclesiæ personam possident, quæ sub stirpe David regnabant [Al. regnant]. Arcus igitur hæreticorum, de quibus scriptum, est: *Filii Ephraim intendentes, et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* (Psal. lxxvii, 9), confringetur in valle seminis Dei, de quo humilia et terrena senserunt.

(Vers. 6, 7.) *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel; sed obliviscar eorum. Et domui Juda miserebor: et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in c gladio, et in arcu, et in bello, et in equis, et in equitibus.* LXX: *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia; quia nequaquam addam ultra misereri domui Israel: sed adversans adversabor eis: filiorum autem Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in arcu, neque in gladio, neque in bello, 9 neque in equis, neque in equitibus.* Postquam contritus est atque contractus arcus Israel, in valle Jezael, et regnum decem tribuum destitutum, ita ut ducerentur in captivitatem, nequaquam jam Jezael, id est, semen Dei, nec masculini sexus filius nascitur: sed filia, id est, femina fragilis sexus, et quæ victorum pateat contumeliæ, et vocatur Absque misericordia. Idcirco enim captiva ducta est, quia misericordiam Dei non habuit. Et considerata Domini indignatio. Quod nequaquam domui Israel se dicat misereri ultra, sed eos de memoria sua æterna oblivione delere; quia usque hodie Persarum regibus serviunt, et numquam est eorum soluta captivitas. Domui autem Juda misericordiam pollicetur, et dicit, quia eos salvet in Domino Deo suo, vel in seipso qui loquitur: vel Pater salvet in Filio, juxta illud quod scriptum est: *Pluit Dominus a Domino* (Genes. xix, 24). Salvavit eos enim [Al. etiam] quando Israel Assyriis traditus est, de manu Sennacherib, non in arcu et gladio et bello et in equitum multitudine, sed in suo robore, quando misit Angelum, et percussit de exercitu Sennacherib regis Assyriorum una nocte centum octoginta quinque millia (IV Reg. xix). Juxta typum dicimus, eos qui propter sanguinem seminis Dei vocantur Absque misericordia, et dicere ausi sunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios*

a Duo Palatini, domum Juda, pro Jehu.

b lidem, propter quam, pro prope:

c Transponi Victorius mavult, in arcu et gladio, ad Hebræum, Græc. Latinumque contextum.

nostros (*Math.* xxvii, 25), lucasque servire Romanis. Domum autem Juda, eos videlicet ex Judæis, qui Dominum sunt confessi, non in exercitus fortitudine, sed in Evangelii prædicatione salvatos. Quod in Israel et Juda tam juxta historiam, quam juxta typum, interpretati sumus, referamus ad hæreticorum conciliabula, et ad Ecclesiam Domini Salvatoris, quod, illis absque misericordia derelictis, regnumque perdentibus, Ecclesia Dei sui virtute superarit.

(Vers. 8, 9.) — *Et ablactavit eam quæ erat absque misericordia : et concepit, et peperit filium, et dixit : Voca nomen ejus, Non populus meus : quia vos non populus meus ; et ego non ero vester. LXX* similiter. Qui vocabatur semen Dei versus in feminam [*Al.* feminulam] et propter imbecillitatem virium, offensamque Dei, ductus in captivitatem, quia Domini misericordiam non habebat, nequaquam ablactatus dicitur, **10** sed ablactata : viri enim jam robur amiserat. Qui ablactatur, recedit a matre, parentis lacte non vescitur, alimentis sustentatur externis. Ita et Israel projectus a Domino, et captivitatis circumdatus angustiis, atque in Babylone cibus sustentatus immundis, vocatur non populus Dei, et æterna gentis alienæ feritur sententia, ut dicatur non populus meus, et abjiciatur [*Al.* abdicetur] in perpetuum. Quod recte intelligere possumus, et in omni populo Judæorum, qui propter offensam seminis Dei captivitati traditus, regnum perdidit, et provinciam, appellaturque non populus Dei : et in persona hæreticorum. Si quis autem contentiosus interpretes noluerit recipere ista, quæ diximus, sed meretricem nomine Gomer filiam Deblaim, primum, et tertium masculos, secundam, quæ media est, feminam intellexerit procreasse, hoc volens Scriptura sonare quod legitur, respondeat quomodo in Ezechiel illud exponat, ubi jubetur a Domino portare iniquitates domus Israel, id est, decem tribuum, et trecentis nonaginta diebus in uno latere sinistro dormire perpetuo, licet in LXX centum et nonaginta scripti sunt, et dormire ita ut nunquam evigilet, nec mutet latus, nisi forte sopore satiatus paululum aperuerit oculos ad sumendum sordidissimum cibum subeinericii panis, qui de frumento, et hordeo, et faba, et lento, et milio coctus sit in humano stercore. Hoc enim rerum natura non patitur, ut quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in uno semper latere dormiat. Et rursus, inquit : *Subicipies iniquitates domus Juda, et diebus quadraginta dormies in latere dextro.* Hi autem dies pro annis supputantur [*Al.* supputabantur], quibus Israel et Juda obsidione et captivitate longissima^a detinentur, ita ut vincti et immobiles, de altero in alterum latus se versare non possint. Si illa et cætera his similia, quæ in Scripturis sanctis legimus, facta non potuerit approbare, sed aliud

^a Rursum duo Palatin. mss. *deprimuntur*, pro *detinentur*.

^b Rescripsimus, *mensurabilem*, ex iisdem codicibus mss. cogente ipso sacro textu, qui Israellem sine

A quid significare contenderit : ergo et meretrix ista mulier, et alia adultera mulier, quæ aut propheta jungebantur, aut servabantur a propheta, non turpem stupri conjunctionem, sed sacramenta indicant futurorum.

(Vers. 10.) *Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur. Et erit in loco ubi dicitur eis : Non populus meus vos ; dicitur eis, filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter : et ponent sibi caput unum, et ascendent de terra : quia magnus est dies Jesrael. LXX : Et erit numerus filiorum Israel sicut arena maris, quæ non mensurabitur, nec numerari potest. Et erit in loco ubi dictum est eis : Non populus meus vos : vocabuntur filii Dei viventis.*

B *Et congregabuntur filii Juda et filii Israel simul : et ponent sibi principatum unum, et ascendent de terra, quoniam magnus est dies Jesrael.* Legimus abjectionem decem tribuum, et non^b mensurabilem Israel, nec ultra populum Dei, indignatione perpetua condemnatum. Nunc discimus quomodo filii Juda et filii Israel pariter congregentur, et ponant sibi caput unum sive principatum [*Al.* principium], et ascendant de terra, et in loco ubi prius dicebatur, Non populus meus, appellentur filii Dei viventis, et hoc fieri, quia magnus sit dies Jesrael. Ambigenti et in varias sententias fluctuanti illud occurrit Pauli apostoli ad Romanos scribentis : *Quod si volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, quos et vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus : sicut in Osee dicit : Vocavi non plebem meam, plebem meam, et non misericordiam consecuta, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis : Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi. Isaias autem clamat pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. Verbum enim consummans et brevians in æquitate : quia verbum brevium faciet Dominus super terram. Et sicut prædixit Isaias (Cap. 1, 9) : Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorra similes fuissetis. Quid ergo dicemus : Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam ? justitiam autem quæ ex fide est : Israel vero sectans legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit (Rom. ix, 22, seqq.).* Igitur beatus apostolus Osee prophetæ assumens testimonium, et exponens illud super vocatione gentium, **12** et eorum fide qui ex Judæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis abscidit, asserens Christi temporibus esse completum, ut scilicet in Israel eligantur duodecim tribus, hoc est, omnis populus Judæorum, et in Juda hi qui ex gentibus Jesum Dominum constituentur. Si quis autem alienus a fide

^c Pro, *Jesum Dominum*, Palatin. mss. *imperium Domini*, præferunt.

Christi, et non recipias auctoritatem novi Testamenti, sed de numero circumcisionis, responderit filius Juda et filius Israel duas tribus sonare et decem, de quibus crebro diximus, et in hoc dantes manus, nihil fidei nostræ nocere monstrabimus. Sed postquam fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris in toto orbe dispersus, et omnem supputationem vicerit populi multitudo, tunc habebit licentiam Israel, qui hodie quoque captivus est, et qui prius dicebatur absque misericordia, et non populus meus, cum duabus tribubus, id est, Juda et Benjamin, quarum magna pars in Christum credidit, inire concordiam, ut corporibus separatos jungat fides, et unum sibi caput ponant et principem, de quo scripsit Ezechiel: *Et princeps unus in medio eorum, David servus meus, et resuscitantur quasi ab inferis mortui* (Ezech. xxxiv, 24), Juda scilicet et Israel qui in infidelitate mortui erant. Et hæc omnia fiunt, quia magnus est dies seminis Dei, qui interpretatur *Christus*. Ex quo perspicuum est, ideo in typo Naboth [Al. Nabutha] Jezraelitis sanguinem præcessisse, ut veritas completeretur in Christo. In hoc enim et non in illo magnus est dies Jezrael, de quo dicitur. *Hæc est dies quam fecit Dominus: exultemus et lætemur in ea* (Psal. cxvii, 24). Interpretationis tertiæ quam suscepimus, Israel in hæreticis, Juda in Ecclesiæ hominibus exponendis, hic sensus est: Ut postquam Dominus in claritate sua venerit regnaturus, hi qui ante vocabantur, non populus ejus, vocentur filii Dei viventis: cum Judæ, id est, Ecclesiæ Dei fuerint copulati, et unum caput Christum habuerint, et ascenderint de terra, id est, de terrenis sensibus et humilitate litteræ, et susceperint magnum diem seminis Dei. Pro οὐκ ἠλεημένῳ, id est, absque misericordia, in quibusdam fertur exemplaribus, οὐκ ἠγαπημένῳ, 13 id est, non dilecta. Sed veriora sunt exemplaria, quæ habent, absque misericordia; maxime quia ad distinctionem Israelis, cui non miseretur, infert Deus: *Domui autem Juda miserebor*.

(Cap. II.—Vers. 1.) *Dicite fratribus vestris, populus meus, et sorori vestræ, misericordiam consecuta* [Al. consecutæ]. LXX: *Dicite fratri vestro, populus meus, et sorori vestræ, misericordiam consecuta*. Quia magnus est dies Jezrael, in quo Judas et Israel unum habebunt principem, et nequaquam dicitur Israeli, non populus meus: sed econtrario vocabuntur filii Dei viventis: idcirco, o homines tribus Juda, nolite desperare decem tribuum salutem, sed eas quotidie et sermone et voto et litteris ad pœnitentiam provocate, quia frater vester appellantur et soror: frater, ex eo quod dicitur, *populus meus*: soror, ex eo quod appellantur, *misericiordiam consecuta*. Aliter: Qui in Christum creditis, et estis tam ex Judæis quam ex gentibus, dicite fractis ramis, et priori populo, qui projectus est: *populus meus*, quia frater tuus est,

et misericordiam consecuta, quia soror tua est. Cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (Rom. xi, 25). Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus desperemus, sed provocemus ad pœnitentiam: et illorum salutem germanitatis optemus affectu.

(Vers. 2, 3.) *Judicate matrem vestram, judicate, quoniam ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus: auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum: ne forte exspoliet eam nudam, et statuat eam secundum diem nativitatis suæ.*

LXX: *Judicamini cum matre vestra, judicamini, quia hæc non uxor mea, et ego non vir ejus, et auferam fornicationem ejus a facie mea, et adulteria ejus de medio uberum illius: ut exspoliet eam nudam, et restituat eam juxta diem nativitatis suæ.* Hucusque ad Israel populum, hoc est, decem tribus sermo directus est. Nunc alterum caput incipit, et præcipitur filiis, id est, populo, ut ineant iudicium adversum matrem suam, quæ eos genuit, quæ de meretrice uxor effecta, mores pristinos non reliquit, et rursus fornicata est cum amatoribus suis. Et vide clementiam viri. Jam repudiata est, jam subjecta est,

14 jam ei locutus est: *Hæc non uxor mea, et ego non vir ejus*: tamen præcipit filiis, ut nequaquam ad uxorem patris ^b quam ille dimisit, sed ad matrem suam loquantur quæ eos genuit. Loquantur autem ad pœnitentiam provocantes, ut auferat fornicationes a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum. Fornicaria est, quæ cum pluribus copulatur. Adultera, quæ unum virum deserens, alteri jungitur. Quorum utrumque est Synagoga, quæ si permanserit in fornicatione et adulterio, auferet ab ea Deus vestem et ornamenta quæ dederat. De quibus scribit Ezechiel: *In die quando nata es, non ligaverunt mamillas tuas, et sale non es salita: et transivi per te, et inveni te nudam, et deturpatam, et conspersam in sanguine* (Ezech. xvi, 4, 5). Et post paululum: *Indui te bysso et subtilibus, et ornamenta circumposui tibi, et dedi armillas circa manus tuas, et monile circa collum tuum.* Hæc tunc ei dedit maritus largissimus, quando invenit illam in Ægypto idololatriæ libidine constupratam et divaricantem omnibus pedes suos. Et nunc comminatur, si ad virum suum poluerit reverti, ita eam futuram absque Deo ^c et viro, sicut prius in Ægypto fuerat. Ne semper triplici explanatione tendamus volumina, hoc raro admonuisse sufficiat, quæ dicta sunt convenire et Judæis negantibus Christum, et hæreticis fidem Domini relinquentibus: quorum fornicatio proprie inter ubera est, et in artificio idolorum et variorum dogmatum corde versatur, qui revertentur ad diem nativitatis suæ, ut si non egerint pœnitentiam, ethnicis comparentur.

Et ponam eam quasi solitudinem, et statuat eam velut terram inviam, et interficiam eam sicuti [Vulg. in

^a Alteram lectionem, sive, et non dilectam dilectam, præfert S. Doctor epist. 120, ad Hebræos quæst. 10. Vulgata simul utramque retinet.

^b Sic Palatinus habent mss. Antea erat quem ille dimisit.

^c Vitiose quidam libri absque Deo vero et æterno.

siti]. LXX: *Et ponam eam ut desertum, et statuum A eam sicut terram sine aqua, et occidam illam in siti. Si noluerit ad meliora converti, faciam illi quod feci in solitudine, ut ducti in captivitatem cadant in terra aliena, patientes sitim omnium bonorum, et ad patriam suam redire non valeant. Vel certe audiant in Evangelio: Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. xxiii). Et mittet ei Dominus non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi* **15** *verbum Domini (Amos. viii). De quo et Isaias loquitur: Erunt sicut paradisi aquam non habens (Isai. 1, 30). Hæretici qui abjecti sunt a Domino, si non redierint ad pristinam domum, sic omnium rerum patientur penuriam, ut etiam quod falsum habere videntur, redigatur ad nihilum.*

(Vers. 4, 5.) *Et filiorum illius non miserebor, quoniam filii fornicationum sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quæ concepit eos, quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, et linum meum, et oleum meum, et potum meum. LXX: Et filiorum ejus non miserebor: quoniam filii fornicationis sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quæ peperit eos, dixit enim: Vadam post amatores meos, qui dant mihi panes meos et aquam meam, et vestimenta mea, et linteamina mea, et oleum meum, et omnia quæ mihi necessaria sunt. Hoc plus faciam ei cui dixi, non uxor mea, et ego non vir tuus, et ponam eam quasi solitudinem, et faciam eam velut terram inviam. Quando enim de Ægypto eduxi eam, interfectis parentibus, filii eorum terram repromissionis ingressi sunt. Nunc autem fornicariæ matris liberi peribunt cum matre meretrice, quoniam filii fornicationis sunt, et mali ex malis geniti. Quibus in Evangelio dicitur: Generatio viperarum (Matth. iii, 7): quæ in tantam venit impudentiam, ut audiret per Jeremiam: Facies meretricis facta est tibi: impudorata es tu (Jerem. iii, 3). An non est hoc duræ frontis et meretriciæ impudentiæ, ut in suo scelere gloriatur, et dicat: Sequar amatores meos; vadam ad idola quæ mihi et ad victum et ad vestitum necessaria præbuerunt. Omnia quæ propheticus sermo describit, spiritualiter a Domino accepere Judæi. Et quia Dei filium negaverunt, eligentes sibi Barabham latrocinii et seditionis auctorem, et crucifigentes Filium Dei (Joan. xviii). Propterea usque hodie sequuntur dæmones, et Dei beneficia ad illos referunt, qui cultorum suorum animas perdiderunt. Panes et aquas habent et hæretici, quorum panis luctus est, et aquæ eorum cœnosæ, quæ suffocant et interficiunt baptizatos. Habent et lanam de scabidis ovibus, et linum in nigredine perseverans, oleumque, de quo propheta dicit: Oleum peccatoris non impinguet caput meum (Psal. clx, 5), et potum aquarum Ægypti, de quibus clamat **16** *Jeremia: Quid tibi et viæ Ægypti, ut bibas aquam Geon (Jerem. ii, 18)? Et: Quid tibi et viæ Assyriorum ut bibas aquas fluminum? Breviter cuncta percurramus, ut ad reliqua transeamus.**

: (Vers. 6, 7.) *Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam*

spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet, et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et quæret eos et non inveniet, et dicet: Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc, magis quam nunc. LXX: Propterea ecce ego sepiam viam ejus in sudibus, et obstruam vias illius: et semitam suam non inveniet. Et persequetur amatores suos, et non apprehendet illos, et quæret eos, et non inveniet; et dicet: Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc, quam nunc est. Dixerat meretrix: Vadam post amatores meos, qui omnium rerum mihi abundantiam præbuerunt. Respondit Dominus: Ego sepiam viam tuam spinis, sive sudibus, ne possis ire quo desideras, et interponam maceriam, sive murum et semitas tuas quas crebro triveras pede, non invenies, ne apprehendas eos quos tanto studio sequebaris, ut rerum necessitate compulsa revertaris ad virum tuum, et dicas illud de Evangelio: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pere. Surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi: Pater, peccavi in cælum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis. Ex quo intelligimus quod providentia Deisæpe nobis accidant mala, ne habeamus ea quæ cupimus, et variis oppressi calamitatibus hujus sæculi ac miseris, ad Dei servitutem redire cogamur. Amatores autem Jerusalem et gentis Judææ, secundum historiam illius temporis, Assyrios atque Chaldaeos et Ægyptios nationesque cæteras intelligamus, cum quorum idolis fornicata est, a quibus bellorum tempore, et prementibus malis frustra speravit auxilium. Hos amatores juxta intelligentiam spiritualem sequuntur hæretici, a quibus sæpe deserti, malorum pondere ad sinum matris Ecclesiæ revertuntur. Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Israel.

(Vers. 8.) *Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum, et argentum multiplicari ei et aurum, quæ fecerunt **17** Baal. LXX: Et ipsa nescivit quia ego dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicari ei: hæc autem argentea et aurea fecit ipsi Baal. Ad superiora respondit, dixerat enim: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam, et linum, et oleum, et potum meum, quæ universa susceperat, ut in Dei cultum verteret. Illa vero panem et vinum, qui confirmat, et quod lætificat cor hominis (Psal. ciii), et oleum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1), et argentum de quo sæpe diximus: Eloquentia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum (Psal. xi, 7). Et aurum de quo legimus: Si dormialis inter medios ceros, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriori dorsi ejus in vitro auri (Psal. lxxxvii, 14), vertit in idola, et fecit Baal, quod interpretatur superior et deoratio: dum aut majora se putat habere dogmata quam Ecclesia, aut in ipsa falsæ opinionis scientia devoratur: Quod autem*

juxta litteram, auro et argento et cunctis opibus A (קרית יעריים), unde CARIATH JARIM (קרית יעריים), interpretatur *villa silvarum*, LXX transulerunt *testimonium*. RES ET DALETH litterarum falsi similitudine. Si enim pro RES DALETH legatur, *testimonium* dicitur: ita duntaxat, ut JOD littera non præcedat. Liberatis ergo veste et linteamine, ne operirent ultra ignominiam fornicariæ, omnis turpitudine Jerusalem, sive stultitia, per quam operata est turpitudinem, revelabitur in conspectu amatorum ejus, ut quam velatam desiderabant, apertam contemnant. Cumque tradita fuerit

(Vers. 9.) *Idcirco revertar [Vulg. convertar] et summam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam, et linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus. LXX: Propterea revertar et tollam triticum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et auferam vestimenta mea, et linteamina mea, ne operiant ignominiam ejus.* Gravior pœna est, quando in tempore messis et vindemiæ speratæ fruges auferuntur et vinum, et quodammodo tentæ tolluntur e manibus. B Tradita autem Babyloniciæ servituti, nequaquam tres solemnitates Paschæ et Pentecostes et Tabernaculorum celebrare poterit. Non neomeniæ, id est kalendarum, non sabbati exercere lætitiâ, nec omnes festivitates quas uno nomine comprehendit. Vineâ quoque et ficus et rerum omnium abundantia corumpetur: in vineâ lætitiâ, in ficu suavitate et dulcedinem intellige, quæ auferuntur gravissimæ servitutis malis: et auferentur idcirco, quia non a Deo sibi donata quasi conjugii; sed ab amatoribus suis quasi meretrici pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc nequaquam habebit arbores pomiferas, sed omnia vertentur in saltum. Et quia semel metaphoram a silvis cepit, finit in reliquo, ut hostes a quibus devoranda sunt omnia, bestias nuncupet. Hæc et juxta C historiam et juxta tropologiam infelix Judæa perpessa est, cujus omnis turpitudine in oculis gentium revelata est, et nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Cessaverunt universæ cæremoniæ, in luctum est versa festivitas: omnia quæ sibi putabat dari a dæmonibus, nunc ab offensam Dei ablata cognoscit. Devoraverunt eam primum Assyrii atque Chaldæi, Medi et Persæ atque Macedones, ad extremum sævissima laceravit bestia, Romanorum imperium, cujus in Daniele nomen tacetur, ut major formido his qui devorandi sunt, augeatur. Quæ de Judæa diximus, refer ad hæreticos, qui prima fronte doctrinam et scientiam promittentes, egressi de Ecclesia deseruntur a Deo, et omnis eorum ignominia in conspectu amatorum ponitur, quos prius deceperant, et traditi bestiis quas propheta declinat, dicens: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi (Psal. LXXIII, 19), earum morsibus derelinquentur.*

(Vers. 10, 11, et 12.) *Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus: et [A]. et nullus vir non eruet eam de manu mea, et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus: et corrumpam vineam ejus, et ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hæc meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri. LXX: Et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius; et nullus eruet eam de manu mea: et avertam omnes lætitiâ ejus, solemnitates illius, et neomenias, et sabbatha, et cunctas festivitates illius, et disperdam vineam ejus, et ficum illius, quæ dixit: Mercedes meæ istæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eam in testimonium, et comedent eam bestie agri: b Quod sequitur: Volatilia cæli et reptilia terræ, ÷ obelo prænotandum est. Pro saltu quoque, quod Hebraice dicitur c JAR*

^a Olim, erat liberatam, pro quo maluisset Victor, liberandam, ad Græc. ἐλευθερωθήσεται.

^b Expunximus ad mss. fidem verbo, volatilia cæ-

(Vers. 13.) *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur in aure sua, et monili suo: et ibat post amatores suos: et mei obliviscatur, dicit 20 Dominus. LXX: Et ulciscar super eam dies Baalim, in quibus immolabat eis: et circumdabat sibi in aures suas, et monilia: et ibat post amatores suos: mei autem oblita est, dicit Dominus. Ser-*

li, et reptilia terræ, quæ hic in antecessum ponebantur, cum statim suo loco recurrant.

^c Palatini mss. JAR legunt.

vat personam meretricis, quæ auro ornatur et gemmis, ut placeat amatoribus suis, et quicquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirat. Has in aures, quibus aures ejus doctrina Dei fuerant adornato, et has margaritas quæ ex colle pretiosæ pendeant, ita ut sponsus ad eam diceret et maritus: *Collum tuum sicut monilia* (Cant. 1, 9), misit ante porcorum pedes, et dedit sanctum canibus (Matth. vii). Et impletum est quod in Proverbiis legimus: *Sicut inauris aurea in naribus suis: ita mulieri pessimæ pulchritudo* (Prov. xi, 12). Hæc autem universa faciebat, ut sequeretur amatores suos, et relinqueret virum. Tantumque fuit desiderium voluptatis ac libidinis, ut omnem memoriam amiserit maritalem, et oblita sit fuisse se conjugem. Quamobrem in ipsis solemnitatibus quibus incendebat thura demonibus, visitabitur in plagis, et corripitur in poenis. Baal, numero singulari, Baalim pluraliter, eadem idola nominantur genere masculino. Ubicumque enim in fine Hebraei sermonis in syllabam legimus, numero plurali est, genere masculino: ubi autem *ota*, numero plurali, genere feminino. Ergo Seraphim et Cherubim plurali intelligentis numero, genere masculino. Sabaoth autem quod interpretatur *militarium*, vel *exercituum*, vel *virtutum*, numero plurali, genere feminino. Itaque et Baalim masculino genere, numero sunt plurali: ^a licet quidam male τῷ Βααλ et ταῖς Βααλιμα [Αι. βαλιμα] legant genere feminino. Quomodo autem decipiant hæretici amatores suos, et componantur ei: qui venustate, structuraque verborum, ut ^b mendacia simulant veritatem, et conjugalem pudicitiam derelinquant, et incendunt Baalim, id est, idolis, quæ de suo corde fixerunt, quotidie cernimus. Non enim habent curam rusticæ simplicitatis, quæ meretricia ornamenta non querit; sed artificis elegantique mendacii, ut amatoribus suis diabolis et demoniis placeant.

(Vers. 14.) *Propter hoc ecce ego lactabo eam: et ducam eam in solitudinem, et loquar ad eam cor ejus.* ^c *Et dabo ei vittores ejus, ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem.* LXX: *Ideo ecce ego seducam eam, et ponam illam quasi desertum; et loquar ad cor ejus, et dabo ei possessiones suas inde, et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus.* Pro eo quod nos diximus, *ad aperiendam spem*, et LXX ^d *verterunt, ad aperiendam intelligentiam ejus*, interpretatus est Symmachus *eis θύραν ἐλπίδος*, id est, *in ostium spei*, Theodotus ^e *ἀνοίξασθαι τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς*, id est, *aperire patientiam, vel, expectatio-*

^a Omittunt articulos Græcos τῷ et ταῖς veteres editiones; quos tamen retinent mss. codices, ac sine illis sensus non est liquidus. MANT.

^b Nostri mss. *mendacio*, æquè bene: et mox *simplicis rusticitatis, pro rusticæ simplicitatis.*

^c Subdidimus ex isdem mss. hoc loco reliquum versum: *et dabo ei vittores ejus ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem.* Et ad LXX *cohererent, et dabo ei possessiones suas inde, et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus.* Quæ contra subnexæ expositionis seriem, et S. Doctoris

A nem ejus. Postquam revelata fuerit ignominia Jerusalem, sive Judææ meretricis in oculis amatorum ejus, et cessaverit universa solemnitas, vineam et ficum vel siccitas vel grando corruperit, et redacta in silvas atque infructuosas arbores, a læstis fuerit devorata, et reddiderit ei Dominus cruciatu sique tormenta; quia demonibus Baalim thura succendebat, et nequaquam se ultra de cineribus se favilla putaverit posse consurgere, tunc, hinc est, in adventu Christi Filii sui, aperiet spem salutis, et dabit locum penitentis, et blandietur ei: hoc enim significat, *lactabo eam*; ut post poenarum magnitudinem, dolores pristinos reprobatione mitiget prosperorum. *Et ducam eam*, inquit, *in solitudinem*, id est educam ex malis, sicut et prius de Ægyptia ^B eduxeram servitute: *et loquar ad cor ejus* verba mollia, verba consolatoria, ut tristitiam gaudio temperem, juxta idloma Scripturarum: quibus verbis et Sichem locutus est ad cor Dinæ (Genes. xxxiv), et Joseph in Ægypto fratribus suis tristibus atque metuentibus (Genes. xl), ut mærorum gaudio mutaretur. Quod sequitur.

(Vers. 15.) *Et dabo ei vittores ejus, ex eodem loco.* ^e Quia blanditias et solitudinem in præteritæ historici exeuntium de Ægypto similitudine præmiserat, in qua Moyses et Aaron de eadem gente Judæorum principes exstiterunt, etiam nunc pollicetur, quod vittores ejus de eodem loco daturus sit. Vineam intelligi Israel, omnis et veteris Instrumenti et novi Scriptura testatur. ^g *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est* (Isa. v, 7): Et in Evangelio ^C *Vineam ex Ægypto transtulisti* (Psal. lxxxix, 9). Et in Evangelio (Matth. xxi). Paterfamilias locavit vineam suam, fructusque non recepit. Et interfecto filio suo, nevisime locavit eam alijs vinitoribus. Hoc igitur prophetalis sermo promittit, quod principes hujus vineæ exeuntes de gentibus et de captivitate hostium, sive vitiorum, de ipso sint genere Judæorum, id est, apostoli: et locus tumultus, vallisque barbarum, hoc enim interpretatur *Achor*, mutetur in ostium spei, sive ad aperiendam spem atque patientiam, quod idcirco supplicia et tormenta perpessa sit, ut per hæc ad prospera perveniret. Quod autem vallis *Achor*, in qua interfectus est Achæ ob furtum eorum, quæ Deo fuerant consecrata, ^D *conturbatio et tumultus* interpretetur: non et quidam putant *διαστροφή*, id est, *perversitas*, ipse Jesus interpretatur loquens ad Achæ: *quia turbasti nos, conturbata te Dominus in die hac* (Josus vii, 23). Unde appellatus est locus ille *ε εμεκ ΑΧΟΡ* (עַכְרָא עַמֶּק), id est,

mentem altero capitulo distinguebantur in hæcenus vulgatis libris.

^d Pro ἀνοίξασθαι, nostri mss. ΑΙΑΝΟΙΞΑΙ, quod est, *διανοίξαι* præferunt, quo verbo et LXX usi sunt.

^e Hic quoque contextum ad mss. Palatinos, cegete recta orationis serie, restitimus.

^f Videque ad librum Locorum ad nomen Achor annotavimus tom. III, col. 144.

^g Duo palatini mss. ΑΝΕΚ, lege ΑΝΕΚ. Erat paulo post *prope fluentia, pro propter*, codicum mss.

va'lis conturbationis. Simulque et in hoc intelligimus, quæ in principio terræ sanctæ, juxta Jericho, quando de solitudine egressus est populus, propter fluentia Jordanis, in prima Israël's victoria, mœrorum in gaudium commutatus sit. Ibiq; aperta est spes, ubi fuerat desperatio: ut, punitis his qui peccavere in Christo, et commiseræ sacrilegium, salventur ex eis qui blasphemantes Judeos fuerint detestati, et quantum in se est interfecerint. Hæc ^a Circumcisio et nostri Judaizantes ad mille annorum regnum referunt, quæ et in principio per apostolos vinitores et credentium multâ millia ex Israel videmus esse completa, et compleri quotidie in his qui credere voluerint. Quodque nos diximus: *Lactabo eam*, et LXX interpretati sunt: *Seducam eam*, ad Antichristi tempus referunt: ut qui Christi non receperint veritatem, illius recipiant mendaciam, et postea, Christo adveniente, salventur.

Et canet ibi juxta dies juventutis suæ, 23 et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. LXX: Et humiliabitur juxta dies infantis suæ, et juxta dies ascensionis de terra Ægypti. In eo loco ubi nos posuimus, canet, et LXX traustulerunt, humiliabitur; in Hebraico scriptum est אֲנַחְתָּה (אָנַחְתָּה), quod Symmachus interpretatus est affligetur, Theodotion respondit, Aquila obediit, id est, ὑπακούσῃ; nos ab Hebræo κατὰ λήξιν magis accipimus, id est, præcinet: ut quia semel jactationem et eductionem in solitudinem, et vinitores ex eodem loco, et vallem Achor, posuerat, et totam historiam exeuntium de Ægypto et pergentium ad terram sanctam brevi sermone perstringens, etiam nunc historię similitudinem conservaret. Ut quomodo eo in tempore, quando egrediebantur de terra Ægypti, submerso Pharaone in mari Rubro, arripuit Maria tympanum, et præcinebat cæteris, exsultavit et dixit: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem dejecit in mare (Exod. xv, 1):* sic nunc quoque secundum dies juventutis suæ, sive adolescentiæ suæ, quando egressa est de terra Ægypti, canat atque letetur, et regnum Christi ac suam salutem inter Ecclesiæ choros concinat. Et animadvertet quia quando eximus de Ægypto, et ad meliora transimus, dicamur ascendere: quia Jerusalem in montibus sita est, de qua qui in Jericho descendere voluerat, vulneratus est (Luc. x). Ad eos autem qui ^D Ægypti, id est, sæculi hujus quaerunt auxilia dicitur: *Væ qui descendunt in Ægyptum propter auxilium (Isa. xxxi, 1).* Interpretatio Aquilæ et Theodotionis, et quibus alter ὑπακούσῃ posuit, id est, audiet, alter ἀποκριθήσεται, id est, respondebit, nobiscum

facit, ^b quod præcinentibus illis, alii respondeant concinentes. *Humiliabitur autem et affligetur*, quod LXX et Symmachus transtulerunt, non convenit tempori letitiæ, nisi forte imitabitur Paulum, qui postquam vocatus est apostolus, plangit antiqua peccata, et se dicit indignum vocatone apostoli, quia per-secutus sit Ecclesiam Dei (I Cor. xv): ut humiliatio et afflictio in conscientia præteriti vulneris, non in dolore malorum præsentium accipiatur.

²⁴ (Vers. 16 et 17.) *Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, et non vocabit me ultra Baalim: et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.* LXX similiter. Primum omni Asia regnasse Ninum, Beli filium; omnes et ^B Græcæ et Barbaræ narrant historiæ: qui apud Assyrios Ninum sui nominis contulit civitatem, quam Hebræi vocant Niniven. Hujus uxor Semiramis, de qua multa et miranda referuntur, murus Babylonis extruxit: de qua insignis poeta testatur (Ovid. Metam. iv, 58) dicens:

Quam dicitur olim
Coctilibus maris cinxisse Semiramis urbem.

Ille adversus Zoroastrem magnum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit: et in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum reseret in Deum, qui Hebræice dicitur BEL (בַּל), et in multis prophetis, maximeque in Daniele juxta Theodotionem, sub idolo Babylonis, hoc appellatur nomine. Hunc Sidonii et Phœnicos appellant ^C BAAL (בַּל): eadem enim inter BETH et LAMED litteras consonantes, AN vocalis littera ponitur, quæ juxta linguæ illius proprietatem nunc *Bel*, nunc *Baal* legitur. Unde et Dido Sitionia regis generis, cum Æneam suscepisset hospitio, hac patera Jovi vina delibat, ^d qua *Belus et omnes a Belo soliti*. Didicimus exordium dæmonis, immo hominis in dæmonem consecrati: omnia enim idola ex mortuorum errore creverunt. Audiamus cætera: Lingua Hebræa et Syra BAAL interpretatur ἔχων, id est, *habens*. Si voluerimus dicere, *habens me*, dicamus BAALI (בַּעַל): et apud utramque gentem viros viros suos vocant *Baali*, id est *vir meus*, quod intelligitur, *habens me*: et est sensus, qui me habet in conjugio. Eadem Hebræorum lingua vocatur vir is (יִשׂוּ): unde et uxor quæ de viro sumpta est, in Genesi appellatur *issa* (יִשָּׁה, Gen. ii, 1), quasi a viro: virago.

Quod ergo dicit Dominus, hoc est: cum utroque ^e sermone, ISSI et BAALI appelletur *vir meus*, sive *maritus meus*, tantum odi idolorum nomina, ut etiam quod bene dici potest, propter ambiguitatem

^e Nostri mss. constanter aspirant, *Bahal*.

^d Virgilius sub libri prioris Æneidos finem:

Hic regina graveas gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti, etc.

^e Idem mss., utroque sermone, hoc est, *Is*, et *Bahali*.

^a Ineptissime suo more hoc verbum *circumcisio* mutata Marianne in *conciationem* et *perceptionem*, non intelligens Judæos vocari abs Hieronymo *Circumcisionem*, juxta consuetudinem apostoli Pauli. MART. — Victorio legenti, *conciatio*, quasi textus περιτομή, unus e nostris mss. secunda manu assentitur. Liquet vero circumciisionem hic Judæorum gentem appellari.

^b Vitiose erat, qui præcinentibus, etc.

et verbi similitudinem, nequaquam velim dici, sed appellari me **ISSI**, magis **25** quam **BAALI**: ne dum aliud loquitur, alterius recordetur, et virum nominans, idolum cogitet. Ignosce obscuritati, quæ tribus nascitur modis: aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut discentis nimia tarditate. Neque enim Hebræum prophetam edisserens, oratoriis debeo declamatiunculis ludere, et in narrationibus atque epilogis Asiatico more cantare, sed auxilio orationum tuarum, et incredibili discendi studio, aperire quæ clausa sunt. Denique Aquila diligens et curiosus interpret: *Vocabit, inquit, me vir meus, et non vocabit me ultra habens me, id est, BAAL.*

(Vers. 18.) *Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestia agri, et cum volucre cœli, et cum reptili terræ: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra: et dormire eos faciam fiducialiter.* LXX: *Et disponam eis testamentum in die illa cum bestiis agri, et cum volatilibus cœli, et cum reptilibus terræ: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra: et habitare eos faciam in spe.* Quando omnia religionis adversæ vocabula fuerint ablata de populo Dominum confitente, et vocaverit me, inquit, *vir meus*, et nequaquam *Baali*, id est, *idolum meum*, tunc percutiam eis fœdus atque concordiam cum bestiis agri, et volucribus cœli, et reptilibus terræ. De hoc tempore et Isaias loquitur: *Habitabit lupus cum agno; et pardus cum hædo accubabit. Vitulus, et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur, et simul requiescent catuli eorum: et leo quasi bos comedet paleas* (Isa. xi, 6, 7); nequaquam carnem sanguinemque desiderans, sed mundis atque simplicibus vescens cibus. Quando Petro, ut Cornelium susciperet ex nationibus (Act. x, 15), revelatum, jussunique est ut comederet omnes bestias, et nihil immundum esse cognosceret, quod cum gratiarum actione perciperetur: super quibus audit postea: *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris* (Ephes. ii, 4). Ergo in adventu Domini Salvatoris, post resurrectionis ejus triumphos, et ascensum ad Patrem, duo parietes angulari lapide copulati sunt ab eo, qui fecit utrumque [Al. utraque] unum. Et vocavit eam quæ dicebatur, absque misericordia, misericordiam consecutam: et eum qui dicebatur non populus meus, populum suum: pacatisque omnibus, arcus et gladius conteretur ac bellum. Non enim erunt **26** necessaria instrumenta pugnantium, cum qui pugnent, defuerint. Jungetur Israel gentibus, et implebitur illud Deuteronomii: *Lætami gentes cum populo ejus* (Deut. xxxii, 43). *Notus enim in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus. Et: Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion* (Psal. lxxv), hoc est, in Ecclesia, in qua confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum: quibus fractis atque contritis, dormient credentes fiducialiter, et

sub uno pastore requiescent, sive sperabunt, in his quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. i).

(Vers. 19.) *Et sponsabo te mihi in sempiternum: et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in [Vulg. absque in] miserationibus: et sponsabo te mihi in fide: et scies quia ego Dominus.* LXX similiter. O quanta clementia Dei! meretrix quæ cum multis amatoribus fornicata est, et ob crimen bestiis tradita, postquam revertitur ad virum, nequaquam reconciliari ei dicitur, sed despondi. Et vide quid sit inter Dei conjunctionem et hominum: homo cum uxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id est, non virginem; Deus etiam meretricibus copulatus, eas mutat in virgines, juxta illud quod adulteræ dicitur per Jeremiam: *Non tu dominum me invocasti, aut patrem, aut principem virginitatis tuæ* (Jer. iii, 4). Unde et apostolus post fornicationem et idolorum cultum credentibus Corinthiis loquitur: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (II Cor. xi, 1). Querimus cur tertio desponsionis nomen repetierit. Primo enim ait: *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Secundo: *Sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus.* Nec hoc sine contentus jungit et tertium: *Sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus.* Primo despondit eam in Abraham, sive in Ægypto, ut uxorem habeat sempiternam. Secundo in monte Sinai, dans ei pro sponsalibus Legis justitiam atque judicium, et junctam Legi misericordiam, ut quando peccaverit, tradatur captivitati, cum egerit poenitentiam, revocetur in patriam, et misericordiam consequatur. De his sponsalibus in diversis locis psalmista decantat: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Ps. cii, 2). Et: *Misericordia et veritas 27 observaverunt sibi, et justitia et pax deosculatæ sunt te* (Ps. lxxxiv, 11). Quos duos calices in septuagesimo quarto psalmo legimus: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illum: de justitiæ calice in calicem misericordiæ, et rursus de calice misericordiæ in calicem justitiæ.* Si iniquitates, inquit, observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? *Quia apud te propitiatio est* (Psal. cxlii, 3, 4). Ista igitur meretrix, quæ primum voto sponsi in æternos fuerat juncta complexus, ut nunquam a vinculo recederet maritali, quia recessit et in Ægypto fornicata est, rursus per Legem assumitur: quam quia præterit, prophetis quasi sponsi sodalibus, qui ad se missi fuerant, interfectis, novissime venit Dei Filius, Dominus Jesus: quo crucifixo, et a mortuis resurgente, desponsatur nequaquam in Legis justitia, sed in fide et gratia Evangelii, ut cum cognoverit Unigenitum, cognoscat et Patrem. Dicit enim ipse ad Philippum: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me?*

* Mss. Palatini, in *exteros fuerat*, etc., et paulo post *per legitima assumitur*.

Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum : quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? non credis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. xiv, 10, 11). Qui in fide fuerit desponsatus et crediderit Evangelio, statim sciet, quia ipse sit Deus, credens in eum quem prius negaverat.

(Vers. 20 seqq.) *Et erit in die illa* : Exaudiam, dicit Dominus : exaudiam cœlos, et illi exaudient terram, et terra exaudiet triticum et vinum et oleum, et hæc exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu : et ipse dicet, Deus meus es tu. LXX : *Et erit in die illa, dicit Dominus* : Exaudiam cœlum, et cœlum exaudiet terram, et terra exaudiet frumentum, vinum, et oleum, et hæc exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi super terram, et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu : et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu. In die illa et in illo tempore, quando te mihi in fide despondero, et cognoveris quod ego sim Dominus, exaudiam cœlos, qui enarrant gloriam Dei (Psal. xviii), et cœli exaudient terram, ut eam cœlesti pluvia 28 irrigent, et terra, de qua orta est veritas (Psal. lxxxiv), et in cujus agrum paterfamilias egreditur, ut seminet semen suum (Math. xiii, 3) exaudiet triticum et vinum et oleum, de quibus supra diximus, et hæc omnia exaudient Jezrael, id est, semen Dei, ut intelligatur omnium rerum abundantia atque fertilitas ob Dei semen, qui [Al. quod] Christus est, condonari, quod Dei semen seminatur in terra, ut multiplices fructus afferat, centenarium, sexagenarium, et tricenarium (Ibid., 8). Et illa meretrix, quæ Deo fuerat copulata, et tres ediderat liberos, duos masculos, et unam feminam; primum Jezrael, secundam, absque misericordia; tertium, non populus meus, videat propter semen Dei mutata esse rerum vocabula, et in Christi fide consecutam misericordiam, quæ absque misericordia erat, et vocatum populum Dei, qui prius, non populus vocabatur. Ex quo prospicimus posse universa quæ dicta sunt referri et ad decem tribus quæ Israel vocantur, et sub nomine meretricis tres liberos ediderunt, et ad omnem gentem Judaici nominis. De exauditione cœli et terræ, et frumenti, vini, et olei, et Jezrael, hoc quidam sentiunt, quia postquam Christus advenerit, omnia suo currant ordine, et utilitati hominum cuncta deserviat creatura, ut ab initio condita est. Quæ omnia Judæi et nostri Judaizantes post Antichristum in fine mundi corporaliter præstolantur.

(Cap. III. — Vers. 1.) *Et dixit Dominus ad me* : Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt [Vulg. respiciunt] ad deos alienos, et diligunt

^a Pro hisce, et miserebor ejus, quæ fuit absque misericordia, quæ Alexandrini, atque Aldini codicis lectio est, substituunt mss. nostri, et diligam non dilectam, quæ Græcorum ferme et omnium est co-

vinacia uvarum. LXX : *Et dixit Dominus ad me* : Adhuc vade et dilige mulierem diligentem mala et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel : et ipsi respiciunt ad deos alienos, et amant coctiones cum vinaciis. Priori mulieri in typum decem tribuum, vel totius Judaici populi fornicantis, propheta conjungitur, et abjectos filios atque cruciatos tandem recepit in salutem : hic jubetur ut adhuc diligat adulteram mulierem. Quando dicitur, adhuc, ostendit quia prius amaverit fornicariam : quæ adultera, vel diligat illa mala, 29 vel diligatur ab amico et proximo : RE (רע) enim verbum Hebraicum, vel malum legitur, vel amicus. Et ne putemus dilectionem prophetæ in adulteram, aliud quid significare quam Dei dilectionem in filios Israel, intulit : sicut diligit Dominus filios Israel. Ergo quia propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem, typus Dei est, qui filios Israel pessimos diligit, qui cum diligentur a Domino, ad deos alienos idolaque respiciunt, et diligunt vinacia uvarum, quæ vina non habent, et pristinam gratiam perdiderunt, sicut dæmones qui lapsi de propria dignitate, et nihil antiquæ gratiæ possidentes, aridi sunt, et veteri siccitate marcentes. Unde pro vinaciis, quod Hebraice dicitur, ASISE (אשיס). Aquila interpretatus est παλαιά, id est, vetera. Symmachus ἀκάρπους, id est, steriles : et non solum vinacia sunt, sed et vetera vinacia, ut antiqua delicta testentur. Et notandum quia hæc adultera præsens tempus significet Judæorum, qui absque Deo et notitia Scripturarum et gratia Spiritus sancti diligantur a Domino, qui omnium expectat salutem, et aperit januam poenitentibus, et nihilominus illi res inutiles amant, traditiones hominum et δευτερωσιών somnia diligentes, et nequaquam uvæ habeant et vinum et plena musto torcularia, sed vetera vinacia quæ projecta sunt. Pro pematibus quæ LXX transtulerunt, et comeduntur cum uvæ passis, sive vinaciis, placetas Latine possumus dicere, vel crustula, quæ idolis offeruntur, et Græce appellantur πόπανα. Filii autem Israel in præsentī loco duodecim vocantur tribus; supra vero decem quæ erant in Samaria, et possidebant metropolim, Jezrael.

(Vers. 2.) *Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei, et dixi ad eam. LXX : Et conduxī eam mihi quindecim argenteis, et gomor hordei, et nebel vini, et dixi ad eam.* Pro Gomor in Hebraico scriptum est OMER (עמר), quod omnes interpretes, absque LXX, corum interpretati sunt, sermone Græco et maxime Palæstino, qui habet triginta modios. Et pro nebel vini, in Hebraico legitur LETHECH ^b SEORIM (לֶחֶךְ שְׂעוּרִים) 30 quod cæteri interpretes ἡμίκορον hordei transtulerunt, id

dicum, καὶ ἀγάπησω τὴν οὐκ ἡγαπημένην.

^b In Hebræo tamen archetypo est, שְׂעוּרִים, absque Vau.

est, *mediam partem cori*, quæ facit quindecim modios. Quodque jungitur in editioe Vulgata: *Neque eris alteri viro: alteri* in Hebraico non habetur, sed simpliciter, *non eris viro*. Si enim ponatur *alteri*, subauditur quod a suo habeatur viro. Quando autem absolute dicitur, *non eris viro*, intelligimus quod nulli jungatur omnino, et absque coitu maritali sit. Mensuram autem cori in Ezechiel legimus (*Ezech. xlv*), et in Evangelio (*Luc. xxvi*). Fodit itaque eam sibi, id est, adulteram, sive conduxit quindecim argenteis. Quando dicit, *fodi*, ostendit vineam, quæ a Domino plantata est, et in multis locis ponitur Scripturarum, significans populum Judæorum. Sin autem legerimus, *conduxi*, adulteræ pretium est, non ut cum propheta dormiat; sed ut contenta mercede sua, adulterare desistat, nec passim cæteris copuletur. Foditur etiam, sive conductur coro hordei, et dimidio coro hordei, id est, quadraginta et quinque modiis, et hac mercede suscepta, audivit a Domino:

(Vers. 3.) *Dies multos expectabis me: non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego expectabo te. LXX: Dies multos sedebis mihi: et non fornicaberis, nec eris alteri viro, et ego tibi.* Hoc est, nec aliis amatoribus turpiter te prostitues, nec mihi, viro a quo conducta es, legitime conjungeris. Ac ne putes factam tibi injuriam, quia dixi *expectabis me*, par pari referam, *et ego expectabo te*. Quinta decima die illucescente mensis Nisan percussa sunt Ægyptiorum primogenita, et Israelis de Ægypto eductus est populus, ac in servitum Dei mercede conductus (*Exod. xii*). Denique pro primogenitis Israel quæ plagam non sensere communem, quibus argenti accipe siclos (*Num. iii*), qui in templi donaria confodantur. Plerique nostrorum *quindecim*, ad hebdomadam Legis, et octidam referunt Evangelii, id est, sabbatum, et diem resurrectionis, quo exercetur circumcisio spiritualis. Sed quomodo adultera mulier quæ hordeo pascitur, et a viro aliena est, utrumque in mercedem accipiat Testamentum, explanare non possunt. Quadragesimo quinto die ad montem Sina pervenit populus, statimque altero die ut sanctificentur **31** a coitu feminarum per triduum, et se præparent ad accipiendam legem Dei, edicitur (*Exod. xix*). Transactis tribus diebus, quinquagesimo die Moyses ascendit in montem, et decalogum suscepit. Sedet itaque populus Judæorum, qui quondam quindecim argenteis, et quadraginta quinque hordei modiis est conductus, post adventum Domini Salvatoris, et viri sui expectat adventum. Quodque dicit: *Non fornicaberis, et non eris viro*, hoc ostendit quod interim modo idolis non serviat, nec tamen habeat Deum; sed et amatoribus et viro spoliata sit. Et quia virum non habet, non vescitur cibo hominum, frumento et legumine, sed hordeo irrationabilium jumentorum, ruminans vilitatem litteræ, quæ interficit, et non habens spiritum vivificantem.

A Unde et in lege mulier, quæ a marito accusatur adulteris, in potione *ἀλεγμού*, id est, *convictionis*, quando arguitur in peccato, farinam accipit hordei (*Num. v*), quæ enim imitata est equos et mulos, quibus non est intelligentia (*Psal. xxxi*), equorum atque mulorum sustentatur alimentis. Pro dimidio coro hordei, *nebel vini* Septuaginta transtulerunt, quod penitus in Hebraico non habetur. Et possumus dicere, in nebel vini, hoc est, mensura plena atque perfecta inebriatam adulteram, et plenis afflictam esse suppliciis. Unde et Jeremias calicem meri propinat gentibus et Jerusalem (*Jer. xv*). Vir quoque sedet, immo expectat adulteræ poenitentiam, ut postquam plenitudo gentium subintraverit (*Rom. xi*), et novissimus crediderit Israel, ita ut qui fuerat caput, veriat in caudam (*Deut. xxviii*), et cauda vertatur in caput, tunc fiat unus grex et unus pastor.

(Vers. 4, 5.) *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim. Et post hæc revertentur filii Israel et quærent Dominum Deum suum et David regem suum: et parebunt ad Dominum et ad bonum ejus in novissimo dierum. LXX: Quia diebus multis sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus* (quæ Græcæ dicuntur *δηλοί*). *Et post hæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum: 32 et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus in novissimo die.* Pro ephod et theraphim (*עֲפֹד־תְּרָפִים*) Septuaginta *ἱερατικῶν*, id est, *sacerdotium*, et *δηλοῦς*, id est, *manifestationes* interpretati sunt. Sciendam autem, ut crebro diximus, ephod significare indumentum sacerdotale, quod in Exodo et Levitico a LXX *ἐπωμίς* dicitur, id est, *superhumeralis*, ab Aquila *ἐπιθόμα*, id est *superindumentum*. Theraphim autem proprie appellantur *μορφώματα*, id est, *figuræ et simulacra*, quæ nos possumus in præsentī duntaxat loco *Cherubim* et *Seraphim* sive alla quæ in templi ornamenta fieri jussa sunt, dicere. Verum quia Septuaginta *δηλοῦς* interpretati sunt, pro quibus Aquila *φαντισμοῦς* transtulit; et hæc ipsa sunt in *λογίᾳ*, id est, in *Rationali*, hoc intelligimus, quia in pectore et corde pontificis *ἀλήθεια* et *φαντισμοῦς*, id est, *veritas esse debeat atque doctrina*: ut non eolum sciat rectam fidem; sed et quod noverit, possit ore proferre. Quod et apostolus Paulus scribit ad Titum, docens qualis episcopus ordinandus sit: *Oportet enim episcopum sine crimine esse tanquam Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum, qui secundum sanam doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere* (*Tit. i, 7-9*). Ephod ac Theraphim et in Judicam libro legimus (*Judic. xvii* et

* Nostri mss. non insererunt *sanam*, quam vocem Græcus quoque textus hoc loco ignorat.

xviii), quæ sibi fecerat Levites, qui postea cum sexcentis de tribu Dan armatis profectus est. Post passionem Domini Salvatoris usque in præsentem diem, paulominus quadringentesimus annus expletur, et quantum temporis resideat usque ad diem iudicii, nec angeli noverunt, nec Filius. Qui ideo ignorare se dicit, quia nobis non expedit discere [Al. scire]. Hi sunt ergo multi dies, quibus infelix Synagoga et mulier adultera hordeo pascitur, et sedet contracta, quia cum Christo stare non potest. Sine rege, de quo locutus est Pater: *Suscitavi regem cum iustitia* (Isa. xlv, 15). Et ipse dicit in Psalmo: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* (Psal. ii, 6). Sine principe, vel ipso Domino Salvatore, vel certe pontifice, de quo scriptum est: **33** *Principi populi tui non maledices* (Exod. xxi). Et sine sacrificio, et sine altari. Subverso enim templo, et incensa Jerusalem, nec sacrificium, nec sacerdotium Judaica gens exercere potest. Et sine ephod et sine theraphim, id est, instrumentis sacerdotalis habitus. De hoc rege et Jacob in benedictione Judæ Patriarchæ loquitur: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium* (Gen. xlix, 10). Ergo postquam defecit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, et Herodes alienigena et proselytus suscepit imperium, intelligimus venisse cui regnum repositum est, et ipse erat expectatio gentium. Hæc est cæcitas quæ ex parte accidit Israeli, ut subintraret plenitudo gentium, et tunc omnis Israel salvus fieret (Rom. xi): et multo post tempore reverentur, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum, qui de David stirpe generatus est, et interpretatur *fortis manu*. Ipse enim solvit captivitatem populi sui, et dedit vincis remissionem. Cumque eum viderint filii Israel, qui a suis fratribus denegatus est, in Patris et sua majestate regnantem, pavebunt, et stupebunt ad Dominum et ad bonum ejus. Qui bonus filius, de bono natus est patre, sive ad bona Domini, de quibus sanctus loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Ps. xxvi, 13): hæc enim quam incolimus peccatores, terra est mortuorum. Præsens capitulum, alii Judæorum super Babylonica captivitate interpretantur, quando septuaginta annis desolatum est Templum, et altare et victimæ ac sacerdotium non fuerunt, et postea sub Zorobabel in sedes pristinas sunt reversi. Alii, ut nos, in futurum tempus differunt [Al. deserunt], et quæ sit causa tam grandis offensæ, ut tanto tempore relictis sint, maxime cum idola non colant, præter interfectionem Salvatoris, aliam non valent invenire.

(Cap. IV. — Vers. 1, 2.) *Audite verbum Domini, filii Israel; quia iudicium Domino cum habitatoribus*

^a Deerant tantum anni 25 aut 27 ad expletionem quadringentorum annorum: unde dicit paulominus, etc.

^b Delevimus, quæ hic addebatur, prophetiæ vocem, utpote superfluum, et quam nostri mss. et

terræ: non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et 34 adulterium inundaverunt: et sanguis sanguinem tetigit. LXX: Audite verbum Domini, filii Israel; quia iudicium Domino ad habitatores terræ, quia non est veritas, neque misericordia, neque scientia Dei super terram. Maledictio, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium effusum est super terram, et sanguinem sanguini miscuerunt. A principio prophetæ usque ad hunc locum sub meretricis descriptione et adulteræ, quarum post gravissimas poenas et relictionem longissimam, postea fit in pristinum, vel in meliorem statum restitutio, decem tribuum, vel duarum, et in commune omnium peccata numerantur. Nunc **B** rursum ad Israel, id est, decem tribus sermo convertitur, exponens non frustra iratum Deum tam gravia comminari et inferre supplicia: ne forsitan non ex iudicii veritate, sed ex potentia Dei injuste videatur in eos qui non peccaverunt, lata sententia^b. Audite, inquit propheta, verbum Domini, o filii Israel: quia vult Dominus cum suo populo iudicari et exponere causas indignationis suæ. Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. Nec veritas enim absque misericordia sustineri potest, et misericordia absque veritate efficit negligentes: unde alterum miscetur alteri, quæ qui non habuerit, consequenter et Dei notitiam non habebit. Sed e contrario pro veritate mendacium, et pro misericordia maledictum, homicidium, furtum, adulterium. Non dixit, *est*; sed ut delictorum abundantiam demonstraret, intulit, *inundaverunt* (Al. *redundaverunt*): et pro scientia Dei, quæ non est in terra, sanguis sanguinem tetigit, sive sanguinem sanguini miscuerunt, ut auferent peccata peccatis, et novis vetera cumularent. Recte autem qui habitatores terræ sunt et non incolæ, ad iudicium provocantur: quia a facie Aquilonis exardescunt mala super habitatores terræ (Jerem. i). Et in Apocalypsi Joannis: *Væ, væ, væ dicitur super habitatores terræ* (Apoc. vi). Qui autem potest cum propheta dicere: *Advena sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 1), et pertransit mundum istum quasi incola et peregrinus, veritatem sequitur et misericordiam, **35** et scientiam Dei, ne inundatione maledicti atque mendacii, homicidii, et furti, et adulterii et sanguinis opprimatur.

(Vers. 3.) *Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea: in bestia agri et in volucre cæli, sed et pisces maris congregabuntur. LXX: Ideo lugebit terra, et minuetur cum omnibus qui habitant eam, cum bestiis agri, cum serpentibus terræ, et cum volatilibus cæli, et pisces maris deficient.* Quia

quos Victor. consuluit, qui sunt numero tredecim, non agnoscunt.

^c Isthæc, cum serpentibus terræ, in altero Palat. non sunt, quæ in Græco Complut. desunt.

non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei super terram, sed e regione maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit: idcirco lugebit terra cum habitatoribus suis, et infirmabitur, ut non habeat bestias agri, et volucres cœli, et pisces maris deficient. Cum enim captivitas decem tribuum venerit, habitatore sublato, bestię quoque et volucres cœli et pisces maris deficient; iramque Domini etiam muta elementa sentient. Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam atque Pannonias, omnemque terram, quę a Propontide et Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, et probabit cum hominibus et animantia cuncta deficere, quę in usus hominum a Creatore prius alebantur. Sin autem voluerimus, ut quidam putant, feros homines bestias interpretari, et volucres cœli eos, qui elevantur in superbiam, et omnia humana contemnunt, et pisces maris, qui irrationabiles sunt, et ita bruti, ut nihil omnino sapiant, et aerem liberum cœlumque non videant: hoc non tam irati quam clementis est Domini, ut quę mala sunt, auferantur de terra.

(Vers. 4, 5.) *Verumtamen unusquisque non judicet, et non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, et corrues hodie, et corruet etiam propheta tecum. LXX: Ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam: populus autem meus quasi sacerdos, cui contradicetur, et infirmabitur per diem, et infirmabitur etiam propheta tecum. Secundum Septuaginta interpretes, hoc quod posuimus, ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam, superiori capitulo coaptandum est: sed nos Hebręos 36 sequimur. Provocati ad iudicium Dei, filii Israel, qui habitabant in terra ut causas Dominicę indignationis audirent, et pręterita peccata cognoscerent, propter quę hostibus traderentur, nunc quia in sceleribus perseverant, et impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est ut veniatis ad iudicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantę estis impudentię, ut nec convicti quidem, pudorem habeatis et verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro sacerdoti plebecula contradicat, quę non habet sacerdotii dignitatem. Et quia tales estis, ideo hodie corruetis [Al. corruiis, et ducimini, et perditis], id est, ducimini in captivitatem, et perdetis regnum Israel. Quod dicit, hodie, aut pręsens tempus significat, aut non fraude et insidiis, sed clara in captivitatem luce ducimini, tantaque erit vestri infirmitas, ut etiam prophetę, qui vobis solebant prophetare mendacium, vobiscum corruant, et sentiant captivitatem. Hic prophetas, aut pseudopphetas debemus accipere, aut certe omnem gratiam prophetalem. Quamdiu*

enim non sunt captę decem tribus, habuerunt et Eliam prophetam et Elisęum, et cęteros filios prophetarum, qui prophetaverunt in Samaria. Unde et Amos propheta qui de tribu Juda erat, et de viculo Thecue, cogitur redire ad patriam suam, ne in alieno regno et Samaria prophetaret.

(Vers. 6.) *Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te et ego [Vulg. tacet et ego], ne sacerdotio fungaris mihi: et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego. LXX: Nocti assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam: quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: oblita es legis Dei tui, et ego obliviscar filiorum tuorum. Non quod alia mater sit, et alii filii, matrem vocat et filios; sed quomodo Dominus loquens ad populum Judęorum dicebat: Jerusalem, Jerusalem, quę occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregabat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Matth. xxiii, 5)? Non quod alia 37 Jerusalem, et alius populus ejus: neque enim absque populo ad cęmenta urbis et ligna et lapides loquebatur. Sic mater vocatur populi frequentia et omnis turba nationis Hebręę, ad quam loquitur: filii autem, vel singuli ex populo, vel per oppida villasque dispersi. In nocte ergo ac tenebris captivitatis et męroris et prementis angustię traditur Israel, et populus ejus æterno silentio conticescit; quia non habuit legis scientiam, nec Dei pręcepta servavit, recepitque quod fecerat. Ipsa enim Dei repulit legem, et ideo sacerdotium perdidit in æternum, colens vitulos aureos in Dan et Bethel: et quia oblita est legis Dei, et penitus Ægyptiis se idolis mancipavit, idcirco et Dominus obliviscetur filiorum ejus, tradens eos æternę captivitati: Qui enim ignorat ignorabitur (I Cor. xiv), et in Psalmis legimus: Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant (Ps. lxxii, 5). Omnia quę dicuntur ad decem tribus, referre possumus ad hæreticos, qui reliquerunt regnum David et Jerusalem, id est, Christum et Ecclesiam: et ideo æterna nocte cooperti sunt, nec habent scientiam Dei, et repelluntur a Domino ne sacerdotio fungantur ei, et filiorum quos genuerint, namquam meminit, quia filii alieni facti sunt ei.*

(Vers. 7 seqq.) *Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo, peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum, et erit sicut populus, sic sacerdos, et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei. LXX: Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt mihi, gloriam eorum in ignominiam ponam [Al. pandam]: peccata populi mei comedent, et in iniquitatibus eorum accipient a alii animas eorum, et erit sicut populus, sic*

^a Vocem, alii, non habent Palatini mss. sed neque Gręcus, excepto cod. Aldino, textus. In uno Barberinio, pro ἄλλοι, est λαοί.

et sacerdos, et ulciscar super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei. Quot homines habuit Israel, tot aras exstruxit dæmonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, et Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo, ut et sacerdotes capiantur et populi. Siquidem **38** sacerdotes peccata populi mei comedunt, de quibus scriptum est: *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis (Ps. xliii, 8)*. Et idcirco peccata populi mei comedunt, consentientes sceleribus delinquentium: quia cum eos peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant atque sustollunt, et beatos prædicant. De quibus et Isaias loquitur: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant (Isai. iii, 12)*. De his et per Psalmistam clamat: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur (Ps. ix, 24)*. Unde æqualiter populus et sacerdos indignantis Dei sententiam sustinebunt; quia non solum opera eorum visitabit, quæ appellantur viæ, in quibus ingrediuntur; sed et cogitationes, quibus ut talia facerent, tractaverunt. Non solum enim opus, sed et cogitatio mali operis pœnas luet. De hæreticis facilis intelligentia est, quod quanto plures fuerint, tanto magis delinquent Deo, et gloriantur in populis: et idcirco decipiant infelices, ut peccata populi comedant, et per dulces sermones devorent domus viduarum (*Luc. xx*). Cum enim viderint aliquos delinquentes ^a aiunt: Nihil aliud quærit Deus nisi fidei veritatem, quam si custodieritis, non curat quid agatis. Hæc enim dicentes, in iniquitatibus eorum sublevant animas eorum, ut non solum non agant pœnitentiam, nec humilientur; sed gaudeant in sceleribus suis, et crecta cervice gradiantur. Unde et populus et sacerdos, et hi qui docti sunt, et hi qui docuerunt, pari iudicio constringentur.

(Vers. 10 seqq.) *Et comedent, et non saturabuntur: et fornicati sunt, et non cessaverunt: quoniam Dominum reliquerunt in non custodiendo: fornicatio, et vinum, et ebrietas aufert cor. Populus meus in ligno suo interrogavit: et baculus ejus annuntiavit ei. Spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo. LXX: Et comedent, et non implebuntur: fornicati sunt, et non dirigentur: quia Dominum reliquerunt, ut non custodirent: fornicationem et vinum, et ebrietatem suscepit cor populi mei: in auguriis interrogabant: **39** et in virgibus suis annuntiabant ei: quoniam spiritu fornicationis seducti sunt ^b et forn-*

cati sunt a Deo suo. Voluptas insatiabilis est, et quanto magis capitur, tanto plus utentibus se famem creat. Econtrario beati esurientes et sitiennes justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (Mat. v). Sicut justitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, ^c vana comedentes fraude deludit, et uteros devorantium vacuos derelinquit. Fornicati sunt, et non cessaverunt. Vires in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit. Fornicatæ sunt et decem tribus cum idolis Jeroboam filii Nabaoth: et reliquerunt Dominum Deum suum, non custodiendo quæ jusserat, dicens: *Dominum Deum tuum adoras, et ipsi soli servies (Deut. vi, 13)*, ἰμπατικῶς autem legendum: Fornicatio et vinum et ebrietas aufert cor. Sicut enim vinum et ebrietas eum qui biberit, mentis suæ impotem facit: ita et fornicatio ac voluptas pervertit sensum, animumque debilitat: et de rationali homine, brutum efficit animal, ut ganeas et lupanaria et libidinum lustra sectetur. Cumque ita cor loco suo motum fuerit, ligna et lapides deos putat, et adorat opera manuum suarum. Unde et propheta quasi stupens et mirabundus eloquitur: *Populus meus qui quondam meo vocabatur nomine, lignum interrogavit et virgas: quod genus divinationis Græci βάρδομαντείαν vocant. Unde in Ezechiel legimus, quod virgas suas miscuerit Nabuchodonosor contra Ammon et Jerusalem, et exierit virga contra Jerusalem (Ezech. xxv): causaque hujus amentia fornicationis est spiritus, qui decepit eos, ut fornicarentur a Deo suo. Fornicationem ^d autem idololatriam nominat, juxta illud quod in Jeremia legimus: *Et mæchabantur in ligno et lapide, et dixi: postquam fornicati sunt cum his omnibus, revertere ad me, et non est reversa in toto corde sed in mendacio. Et rursum: Me dereliquisti et dixisti: Vadam super omnem collem excelsum, et diffundar in fornicatione mea subter omni ligno frondoso (Jer. iii, 5, 6)*. Et **40** in Psalmo dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te (Ps. lxxii, 27)*. Principium enim fornicationis, idolorum inventio. Numquam hæretici suo errore satiantur, nec cessant a fornicationis turpitudine, et quotidie non custodiendo Legem et Scripturas sanctas, Dominum derelinquunt, insaniant et inebriantur, et, perditio mentis iudicio, adorant idola, quæ de suo corde fluxerunt, fornicationisque spiritu possidentur.*

(Vers. 13.) *Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebant thymiana: subter quercum et populum et terebinthum, quia bona erat umbra ejus. LXX: Super verticem montium sacrificabant, et super colles immolabant: subter quercum et populum et ne-*

ciis in cœlum transferri, millitemque sine certamine aliquo coronari.

^b Verba, *et fornicati sunt*, deerant, quæ ex nostris mss. suffecimus, astipulante subnexa expositione, et Græco quoque textu, ἐκτανθήσαν και ἔξέπυρνευσαν. Vocula sunt his repetita oscitantes fessellit librariorum, qui ex prima ad alteram transierunt.

^c In uno Palatin. *bona comedentes fraude*, etc.

^d Mss. nostri, *fornicatio autem idololatriam sonat; juxta*, etc.

^a Quam apposite, inquit Victorius, novatores nostri depingit temporis, qui fidem tantum necessariam esse, opera autem nequaquam, tam perfricta adstant fronte. Explosit a principio hanc hæresim D. Jacobus, et veluti male intellectum Paulum declaravit, dum fidem absque operibus inanem prorsus esse, ac mortuam tam eruditius verbis asseveravit; sed mala herba, quantumvis sæpius evellatur, semper repullulat; dum quilibet maxime probat opinionem, qua dicitur, hominem ex otio et deli-

morosas arbores, quia bonum erat umbraculum. In Lege præceptum est ut non sacrificetur Domino, nisi in loco quem elegerit Dominus Deus: et iuxta altare lucus et arbores non plantentur, ne scilicet passiva et voluptuosa religio austeritatem unius et veræ religionis evertat. Econtrario Israel sacrificabat in montibus, et in collibus adolebat incensum, excelsa terræ diligens loca, quia excelsum reliquerat Deum, et umbram quærens perdidit veritatem. Hoc est quod legitimus de singulis regibus: *Verumtamen excelsa non abstulit: adhuc populus immolabat et sacrificabat in excelsis* (III R. XII, 44), quod Hebraice appellatur *במה* (*במה*). Hæretici sublimitatem sibi dogmatum repromittunt, et sacrificant subter quercum et populum et terebinthum, infructuosas arbores, si. um et vineam non habentes, sub quibus Sanctus requiescere dicitur. Assumunt autem sibi interdum terebinthum, ^a quæ juxta Isaiam folia non habet, ut Abraham imitari videantur exemplum (*Isai. vi*).

(Vers. 14.) *Ideo fornicabuntur filia vestra, et sponsæ vestrae adulteræ erunt. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur [Vulg. versabantur], et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit.* LXX: *Propterea fornicabuntur filia vestra, et sponsæ vestrae machabuntur, et non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus miscbantur: et cum initiatis immolabant, et populus non intelligens adhærebat meretrici.* Verbum *CADESOTH* (*קדשות*), quod Aquila *ἐνθλαγγμένον*, Symmachus *ἐταιριδων*, Septuaginta *τετελεσμένων*, Theodotion *κχωρισμένων* interpretati sunt, nos *effeminatos* vertimus, ut sensum verbi nostrorum auribus panderemus. Hi sunt quos hodie Romæ, matri, non deorum, sed dæmoniorum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine, in honorem Atys (quem eunuchum dea meretrix fecerat) sacerdotes illius mancipariant. Propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut ^c qui urbem Romanam ceperant, hæc feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beel-

^a Notatum Victorio, alludi caput Genesis XVII, ubi enim legitur apparuisse Dominum Abraham in convalle Mambre, pro convalle, *באלי* est in Hebræo, quam vocem Septuaginta *quercum* transtulerunt, alii *terebinthum*, eo quod terebinthus *אלי* dicitur, ut constat Genesis XXX, item I Reg. XVII et III Reg. XIII. Quamvis I Par. X, pro quercu accipiat. Ab *אלי* autem ducitur *אלי*.

^b Abest a Palatinis mss. negandi particula, Græco ipso textu renuente, tum Symmachii quoque nomen, et Græca interpretatio desideratur. Porro pro Aquilæ verbo *ἐνθλαγγμένον*, iidem mss. cum hic tum infra, ubi vox eadem recurrit, præferre videntur *ἐνθλαγγμένον*, quod et magis placet.

^c Gallorum gentem, a quibus capta Roma olim fuit, male, ut videtur, Hieron. cum cognominibus Gallis Cybeles sacerdotibus, a *Galles* in Phrygia flu-

phégor ob obscœni magnitudinem, ^d quem nos Priapum possumus appellare. Unde et Asa rex tulit excelsa de populo, et hujusmodi sacerdotes, et matrem de augustio deposuit imperio, sicut Scriptura testatur, dicens: *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus, et abstulit effeminatos de terra, purgavitque omnes sordes idolorum, quæ fecerant patres ejus. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in loco ejus quem consecraverat: subvertitque specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron. Excelsa autem non abstulit: verumtamen cor Asa perfectum erat coram Deo cunctis diebus suis* (III Reg. XV, 11 seqq.). Sciendum autem quod in præsentibus *CADESOTH*, meretrices, ^e *ἱεραῖαι*, id est, sacerdotes, Priapo mancipatas vocet. In aliis autem locis viros exsectos libidine, *CADESIM* (*קדשים*) legitimus, Isaiâ dicente, *Et illiores dominabuntur eorum*, pro quo in Hebræo scriptum est: *Et CADESIM dominabuntur eorum*, quod nos in *effeminatos* vertimus. Aquila autem ^f *ἐνθλαγγμένους* interpretans, id est, *mutatos*, hoc ostendere voluit, quod suam naturam mutaverint, et de viris facti sint feminae. Symmachus *ἐταιριδὰς* proprio meretrices appellavit. Septuaginta *τετελεσμένους*, id est, *consecratos, et initiatos*, ut cultores idolorum ostenderent: Theodotion, *κχωρισμένους*, id est, *a populo separatos*, qui sibi videbantur a vulgo aliquid plus habere. De verbo breviter disseruimus, nunc ad sensum capituli revertamur. Grandis offensa est postquam peccaveris, iram Domini non mereri. Fornicatus fueras Israel a Domino Deo suo, et spiritu fornicationis seductus: ideo fornicantur et filia ejus et sponsæ, et absque ulla vindicta in suo scelere relinquuntur, ut quod filii et uxor vero parenti lecerant et marito, hoc in liberis suis et uxoribus sentiant, et ex proprio dolore intelligant dolorem Dei, qui intantum iratus est, ut nequaquam percutiat delinquentes. Quod et Apostolus ad Romanos scribens, mystico sermone testatur: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum* (Rom. X, 22 seqq.). Et quia cum idolis fuerant fornicati, tali feriuntur sententia: *Propter quod tradidit illos*

D mine ita nuncupatis, confundit. Errorem ex *ὁμοιότητι* sic perbelle canit Ovidius lib. IV Fastorum v. 316:

Cur igitur Gallos, qui se excidens vocamus?

Cum tanto Phrygia Gallica distet humus.

Inter, ait, viridem Cybelen, altasquæ Celenas

Annis it lasana nomine Gallus aqua.

Hujus fluminis in Phrygia, a quo Galli sacerdotes nomen accepere, meminit etiam Plin. I. V, c. ultimo.

^d Vid. contra Jovinianum lib. I, c. 12.

^e Rescribimus *ἱεραῖαι*, cum ex nostris, tum ex aliorum mss. Antea erat *ἱεραῖαι*, vel *ἱεραῖαι*, minus bene.

^f Haud scio, cur Græcum hic textum proponat mss. nostri, καὶ ἱεραῖαι κυριώτερον αὐτῶν.

^g Nostri, ut supra monuimus, mss. præferunt *ἐνθλαγγμένους*.

Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ, potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen. Ut autem sciamus, visitationem quasi vulneratorum et languentium ideo inferri a Deo, ut veluti cauterio et amarissimis potionibus recipiant sanitatem, et morbis careant, per prophetam loquentem audiamus Dominum : *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum : misericordiam autem meam non dispergam ab eo (Ps. LXXXVIII, 33, 34).* Qui igitur amatur, corripiur : qui negligitur, suis peccatis dimittitur. Tantisque fuit numerus ^a fornicatorum Israel, ut cesset ultio, desperans emendationem. **43** Quid enim turpius quam viros meretricum cultui copulari, et cum effeminatis immolare hostias libidinis suæ? Quod autem jungit : *populus non intelligens vapulabit*, pro quo Septuaginta transtulerunt : *Et populus non intelligens adhærebat meretrici*, hoc significat quod vapulet in captivitate, et diversis afficiatur plagis, ut per dolorem recipiat disciplinam. De hæreticis facilis intelligentia est, quod filii eorum fornicentur, et sponsæ, id est, animæ quas in errore genuerunt, et suis dogmatibus desponsarunt. Istiusmodi indigni sunt correptione Dei : quoniam omnis eorum cultus fornicatio est, et turpes turpibus commiscentur, et propterea vapulabunt, ut aliquando per plagas intelligant quem requirant Deum. Quando videris peccatorem divitiis affluere, jactare se potentia, sanitate gaudere, delectari conjuge, corona circumdari liberorum, et impleri illud [Al. aliud] quod scriptum est : *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur (Ps. LXXII, 5)*, dicitio in illo combinationem Prophetæ esse completam : *Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, et super sponas vestras cum adulteraverint.*

(Vers. 15, 16.) *Si fornicaris tu, Israel, non delinquit saltem Juda, et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis, vivit Dominus, quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel. Nunc pascet [Al. pascit] eos Dominus quasi agnum in latitudine. LXX : Tu autem, Israel, ne ignores, et Juda, nolite ingredi in Galgala, ne ascendatis in domum dō, et ne juretis, vivit Dominus : quoniam sicut vacca asylo percussa insanivit Israel. Nunc pa-*

scet eos Dominus sicut agnum in spatioso. Pro domo dō in quibusdam exemplaribus, et maxime in Theodotione legitur *domus iniquitatis*, quod Aquila et Symmachus interpretati sunt domum ἀνομιλοῦς, id est, *inutilem*, quæ nihil prosit, et alio verbo *idolum* nuncupetur. Est autem *Bethel* : et quæ prius vocabatur *domus Dei*, postquam vituli in ea positi sunt, **44** appellata est *Bethaven*, id est, *domus inutilis*, et *domus idoli*, quod nos ut in Hebræo legitur expressimus. Videtur autem mihi idcirco et populus Israel in solitudine fecisse sibi caput vituli, quod coleret, et Jeroboam filius Nabath vitulos aureos fabricatus, ut quod in Ægypto didicerant ἄκρω et μνῆον, qui sub figura boum coluntur, esse deos, hoc in sua superstitione servarent. Dicamus sensum capituli : **B** semel, o Israel, errore deceptus es, et te cum meretricibus miscuisti, ita ut quicumque impleret [Al. impleverit] manum vel suam vel regis, offerendo [Al. afferendo] et dando ei munera, sacerdos fieret excelsorum : saltem tu, Juda, qui possides Jerusalem, et habes ex Lege Levitas, et exerces templi cæremonias, non debes sororis quondam tuæ Oollæ in fornicatione exempla sectari, et cum ^c ea idola colere. Non ingrediaris Galgala, de qua in hoc eodem propheta legimus : *Omnis malitia eorum in Galgalis (Osee ix, 15)*, in qua Saul unctus est in regem : in qua exiens populus de deserto, primum castrametatus, secunda circumcissione purgatus est. Ex quo tempore religionis adversæ, in loco celebri error inolevit. Et ne ascendas in Bethaven, id est, quæ quondam vocabatur Bethel, quia postquam aurei ibi vituli positi sunt a Jeroboam filio Nabath, non Domus Dei appellatur, sed domus idoli. Pro qua miror cur Septuaginta domum dō interpretati sunt : ^d nisi forte errore consueto per jod littera media, quæ ALEPH et NUN litteris ex utraque parte vallatur, VAU, quæ sola differt magnitudine, putaverunt. *Neque juraveritis, vivit Dominus.* Nolo enim per os vestrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum est. Sicut enim vacca lasciviens et abjiciens jugum : ita Israel, id est, decem tribus, declinavit a Domini servitute. Pro lasciviente vacca, Septuaginta transtulerunt *παροιστρῶσαν*, quæ cestro, asyloque percussa sit, quem vulgo *tabanum* vocant. De quo et **45** Virgilius in tertio Georgicorum libro refert :

..... Cui nomen asilo,

^a Duo Palatini, numerus fornicantium in Israel, ut asilo desperet emendationem.

^b Illic iterum nostri mss. negandi particulam respiciunt. Tum legunt, quod vapulet Israel captivitate, etc.

^c In Palatin. ms., et cum Deo idola colere.

^d Labi hic Hieronymum manifesto, editores et critici omnes clamant, qui falsos in eo dicat LXX, quod recte vaū legere voci ἰξ intermedium : cui ut suppetias ferat Victorius, in contrarium sensum S. Doctoris textum mutat, nisi pro vaū littera media, quæ aleph et nun litteris ex utraque parte vallatur, jod, quæ sola differt magnitudine, putaverunt. Quamquam nec bonis se testibus hæc tuctur lectio, nec

levior in ea superat difficultas, qui potuerint LXX, si jod intermedium putaverunt, ἰξ, non in, aut en, sed on pronuntiare. Manifestum porro est in Hebræo, non ut hic Hieron. opinatur, per jod, sed per vaū scribi ἰξ, quæ vox et Aven et Ann et On legi potest, sicque est pro lubito ab antiquis interpretibus reddita. Quin ipse S. Doctor hoc ipso in loco per vaū legit, Bethaven : idque eo certius est, quod domum idoli, seu vanitatis interpretatur. Quamobrem mirum est magis, dici ab eo potuisse, LXX, ut vaū verterent, vaū pro jod accepisse. Alioqui enim scio et B thaim a Græcis lectum, quod Bonfrerius ad librum Locorum Eusebii, sive Hieronymi notat.

Romanum est : œstrum Graii vertere vocantes,
Asper acerba sonans : quo lota exterrita silvis
Diffugiunt armenta : furit mugitibus æther
Concussus, silvæque et sicci ripa Tanagri.

Quia ergo insanivit Israel, et percussus fornicationis spiritu, incredibili furore bacchatus est, ideo non multo post tempore, sed dum propheto, dum spiritu hos regit artus, *pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine*. Quia metaphoram a vacca lasciviente, sive œstro ceperat, servat in reliquis, ut captivitatem in Assyrios, et in latissimam Medorum terram dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo et in spatiosa terra gregis et agnorum pasturam vocet. Super hæreticis prona intelligentia est, ad quos, vel de quibus dicitur : Si semel fornicaris, hæretice, saltem tu, ecclesiastice, ne delinquas, nec [Al. ne] ingrediaris in Galgalam, hæreticorum conciliabula, ubi peccata omnium revelantur [Al. relevantur], et instar porcorum volutantur in cœno. Ne te ascendere putes ad superbas et arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Nec juraveris per nomen Christi, cujus majestatem miscendo idolis polluisti. Sicut enim vacca percussa asilo, percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, et Legis notitiam reliquerunt : ideo pascentur in lata et in spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum.

(Vers. 17 seq.) *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum, separatum est convivium eorum : fornicatione fornicati sunt ; dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus, ligavit spiritus eum [Vulg. eam] in alis suis ; et confundentur a sacrificiis suis.* LXX : *Particeps idolorum Ephraim posuit sibi scandala, provocavit Chananæos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu ejus ; turbo spiritus a sibilabit in alis ejus et confundentur ex altaribus suis.* Ephraim, de qua tribu Jeroboam filius Nabath, qui primus aureos vitulos in Bethel Danque 46 constituit, rex est decem tribuum. O igitur Juda, cui supra dixi, si fornicatur Israel, non delinquat saltem Juda, audi consilium meum, prophetæ verba non spernas ; quia Ephraim semel idolorum amicus et particeps est, dimitte eum, ne sequaris impietatem ejus, cujus cultus et religio et cibus a tuo convivio separatus est. Illi enim semel idolis serviunt, et dæmonibus immolant, et quotidie fornicantur, et diligunt fornicationem suam : immo principes et protectores ejus, id est, reges dilexerunt ignominiam afferre populo, id est, vitio principum, infelix populus suscepit cultum idolorum, quorum immundus spiritus ligavit Israel in alis suis, et eum libere volitare non patitur. Confundentur igitur in sacrificiis suis, et ignominiam principum in sua confusione suscipient. Symmachus pro eo quod nos interpretati sumus, *ligavit spiritus eum in alis suis*, hoc modo vertit in Græcum, velut si quis liget ventum in alis

A venti, ut scilicet et principes et populum, immo et dæmones et Israel, vanos vanis, inanibus inanes asserat copulatos. Ventus enim et spiritus apud Hebræos uno verbo appellantur *רוח* (רוח). Id quod Septuaginta transtulerunt [Al. posuerunt] *provocavit Chananæos*, in Hebraico non habetur : tamen sic interpretari potest, ut dicamus tantum studium habuisse Israel in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananæos, id est, ethnicos ; sed ad imitationem sui eos provocavit erroris. Hoc ipsum et ad hæreticos referri potest, et dicitur ad Judam, id est, ad virum ecclesiasticum, quia Ephraim qui interpretatur *καρποφόρος*, falsam sibi doctrinæ ubertatem, et frugifera dogmata promittit, et semel amicus est dæmonum, dimitte eum atque contemne : B præsertim cum sacrificia eorum a tuis sint sacrificiis separata. Hoc est enim quod dicit separatum est convivium eorum, semel fornicati sunt, et principes eorum infelicem populum deceperunt ; et pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorum, et ligavit eos diaboli spiritus in alis suis, qui circumferuntur omni vento doctrinæ ; et stabili in Ecclesia pede permanere non possunt. Qui vere in suis sacrificiis confundentur, quia panis eorum panis luctus est. 47 Quodque dicitur, *provocavit Chananæos*, eodem sensu referri potest ad hæreticos, quod tam spurca plerique hæreticorum et nefanda confinxerint, habeantque immunda sacrificia, ut idololatria inferior sit. Vel certe quia Chananæus interpretatur, negotiator, sive *μετάβολος*, id est, translator, omnes qui domum Patris faciunt domum negotiationis (Joan. 11), et luca quærunt de populis, et Ecclesie veritatem transferunt in mendacium, Chananæi appellandi sunt.

(Cap. V. — Vers. 1, 2.) *Audite hæc [Vulg. hoc], sacerdotes, et attendite, domus Israel, et domus regis, auribus [Vulg. tacet auribus] auscultate, quia vobis judicium est : quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinastis in profundum.* LXX : *Audite hæc, sacerdotes, et attendite domus Israel, et domus regis, auribus percipite, ad vos enim est judicium, quia laqueus facti estis speculationi, et sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt, venationem confixerunt.* Sacerdotes decem tribuum ad judicium vocantur, D et reges, non quod sacerdotes sint de tribu Levi, sed quod sacerdotes vocentur a populo. Unde et sacerdotes Baal, et prophetæ quadringenti quinquaginta quos interfecit Elias (I Reg. xviii), et postea Jehu filius Namsi (IV Reg. ix, 10), præsertim Jonadab filio Rechab, appellati sunt sacerdotes ; sed et Israel, id est, populus, vocatur ad judicium, et nullus excipitur, ut et sacerdotes et populus et reges, qui induxerant populum, et constituerant sacerdotes, simul audiant quid fecerint, et cur tradantur inimicis. Speculatores, inquit, vos posui, et princi-

* Pro *sibilabit* verbo, mss. Palatini *tu es* præferunt, quemadmodum et in Græco codice plerique *εὐ* et, pro *σπυρί*.

pes in populo, et in excelso dignitatis culmine constitui, ut populum regeretis errantem. Vos autem facti estis laqueus, et non tam speculatores et principes, quam venatores appellandi. Expanditis enim rete super montem Thabor, quem Septuaginta Ἰταβύριον transtulerunt (Mss. *Itabyrium*), hanc habentes consuetudinem, ut Hebræa nomina Græco sermone declinent, sicut Edom, hoc est, Esau, et Seir, semper Idumæam interpretantur. Est autem Thabor mons in Galilæa, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, et ex omni parte finitur æqualiter. De hoc monte et in psalmo legimus: *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt* (Ps. LXXXVIII, 13). Hunc montem et in Jeremia 48 Septuaginta *Itabyrium* transtulerunt, in quo aves laqueis capi solent. *Et victimas, inquit, declinastis in profundum* (Jer. XLVI), ut nullus ageret pœnitentiam, nec occisus elevaret caput. Prohibuerunt et reges, et sacerdotes ire populum ad templum Jerusalem: idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur. Juxta tropologiam, accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine, si inductus sit a regibus et a sacerdotibus, quos hæreticorum principes intelligimus. Ipsi quoque principes accusantur, quod quasi laqueus, ceperint populum, et positi speculatores in Ecclesia, eos duxerint in errorem. Et in monte *Thabor* excelso atque pulcherrimo, qui interpretatur *veniens lumen*, insidias posnerunt, ut deceptos quosque pertraherent in profundum, et immolarent dæmonibus, et in barathrum victimas declinarent, ne aliquando resipiscerent, ne domum Dei Ecclesiam suspirarent. Quidam Thabor interpretari putant lacum, id est, cisternam, et præsentis sensui convenire, quod hæretici foderint lacum, et inciderint in foveam quam fecerunt (Ps. LVI).

(Vers. 3, 4.) *Et ego eruditior omnium eorum, et ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel: non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.* LXX: *Ego enim magister vester: ego cognovi Ephraim, et Israel non recessit a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, commaculatus est Israel: non dederunt cogitationes suas ut revertentur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis est in eis: Dominum autem non cognoverunt.* O sacerdotes et reges, qui meum populum decepistis; et tu, popule, qui deceptus es, tam graviter deliquistis, ut non solum occideritis victimas, sed et in profundum eas miseritis inferni: nolite arbitrari magnitudine sceleris vos a me penitus recessisse. Ego sum magister vester, immo eruditior, qui emendare cupiam, non punire; et salvare, non perdere. Ego, inquit, scio Ephraim, id est, Jeroboam, a quo seductus est populus, et omnes reges qui eum et dignitate et scelere sunt secuti, et Israel non est absconditus a me, id est, decem tri-

buum populus, quia fornicante rege, contaminatus est Israel. Rex primo cepit a Dei cultu fornicari, vitulos aureos cupiens adorare, et volens secutus est populus, paremque impietatem pari studio compleverunt (III Reg. XII). Denique non revertentur ad Dominum, quia quod voluerant, invenerunt, et spiritus fornicationis, qui juxta apostolum operatur in filiis dissidentis, possidet eorum corda captiva, et idcirco illo regnante, Dominum nescierunt, immo oblitii sunt Creatoris sui (Ephes. II). Unde et principes dogmatum perversorum et populum Dominus [Al. Domini] non ignorat: non quod ejus notitia digni sint, sed quia nihil eum lateat eorum quæ occulte faciunt, quorum alii deceperunt, alii sunt decepti. Nec dabunt cogitationes suas ut agant pœnitentiam, qui semper in perditione proficiunt. Spiritus enim fornicationis quo fornicati sunt in Ecclesia, et a vero matrimonio recesserunt, versatur in medio eorum: ideo Dominum non cognoverunt.

(Vers. 5.) *Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus, et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Juda cum eis.* LXX: *Et humiliabitur injuria Israel in faciem ejus: et Israel et Ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis, infirmabitur etiam Judas cum eis.* Verbum GAON (ΓΩΝΑ) Septuaginta et Symmachus interpretantur *injuriam*, Aquila et Theodotion *superbiam*. Quidquid igitur fecit Israel, vel superbo agens contra Dominum, vel in injuriam Creatoris idola venerans, respondebit in facie ejus ut non abeat impunitus, sed humilietur ejus contumelia, et populus et reges in iniquitate sua pariter corruant, sive infirmetur, ut qui fortes erant in scelere, infirmi ad Dominum redire cogantur. Et hoc non solum eveniet Israeli et Ephraim, id est, decem tribus et regibus earum, ut ducantur in captivitatem; sed etiam Judas, id est, duæ tribus quæ regnabant in Jerusalem, sequentur vestigia captivorum, ut quorum imitantur scelera, imitentur et pœnam. Hæretici matrem habent iniquitatis suæ superbiam, dum semper altiora scire se jactant, et in Ecclesiæ contumeliam debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum et populus ac magistri pariter corruent: Judas quoque qui videtur esse in domo Dei, et in Ecclesia, non mente sed corpore commoratur: et eandem habet cum hæreticis in errore sententiam; frustra nomen ecclesiasticum repromittit, quia et ipse cum hæreticis puniendus est. Manifesta traucurrimus, ut in obscurioribus immoremur.

(Vers. 6, 7.) *In gregibus suis et in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, et non invenient: ablatus est ab eis: in Domino [Vulg. Dominum] prævaricati sunt, quia filios alienos genuerunt, nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.* LXX: *Cum ovibus et vitulis ibunt et quærent Dominum, et non invenient eum, declinavit ab illis, quia Dominum reliquerunt:*

* Mss. Palatini, ut quærant, perinde atque in Græco τοῦ ἐκζητῶσαι.

quia filios alienos genuerunt tibi, nunc devorabit eos rubigo, et clerici eorum. Non solum Israel et Ephraim ibunt cum gregibus et armentis ad Dominum requirendum, sed etiam Judas, de quo supra scriptum est: *Ruet etiam Judas cum eis*, hoc habentes omnes certamen, ut quem praevaricationibus offenderant, hostiis placare nitantur; et non inveniunt quem requirunt, quia a recedentibus et ipse discessit. Praesertim cum et alibi loquatur: *Numquid manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum bibam?* Et iterum: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* (Ps. XLIX, 43, et IX). Et in Isaia: *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum atque taurorum nolo* (Isai. I, 11). Praevaricati sunt enim in Domino; quia fornicantes cum idolis, non Deo filios genuerunt, sed daemonebus. Alii putant hoc significari quod in Esdra multo post (I Esdrae X) tempore dicitur, quando uxores alienigenas assumpserunt, creates ex eis liberos, et postea repudiare compulsi sunt. Sed hic melius est alienos filios accipere, qui in idolorum errore generati sunt, sive quos ducentes per ignem, idolis consecrarunt. Quia igitur hoc fecerunt, non multo post tempore, non annorum spatiis infinitis, et ut solitus eram prius, longe post futura praedicere; sed nunc et in praesentiarum adveniet Assyrius, atque Chaldaeus, et devorabunt eos cum partibus, sive clericis suis, id est cum possessionibus quas in divisione terrae ad mensuram funiculi susceperunt. Pro eo quod nos diximus, *devorabit eos mensis*, Septuaginta rubiginem transtulerunt:

A cum utique rubigo, id est, ἰρωςίλη BASIL 51 (ἴρως) appelletur, ut ipsi quoque dixerunt in Propheta Joel: *Reliquias bruchi comedet rubigo* (Joel. I, 4), id est, BASIL. Mensis autem menses (ἄρως) dicitur: denique Aquila *neomenias*, id est, *Kalendas* interpretatus est: Symmachus et Theodotion *mensum*; et est sensus, per singulos menses hostis adveniet, et cuncta vastabit. Legamus Regum et Paralipomenon libros, et inveniemus sub rege Phaeae, qui regnabat decem tribubus, venisse Teglatphalasar regem Assyriorum, et magnam partem populi Samariae in Assyrios transtulisse, quo tempore apud Graecos secundus annus primae Olympiadis fuit; et apud Latinos (nec dum Roma condita) Albæ vicesimo anno Amulius imperabat, quem postea Romulus regno populi. B haereticos suspicantur quod in sacrificiorum 52 multitudine placent Deum; et ecclesiastici, quod faciendo eleemosynas, redimant peccata, in quibus permanent: cum omne sacrificium praeterita scelera deleat, non praesentia; ideo non inveniunt Dominum, qui auferat a talibus, et procul recedit. Isti vero [Al. vero] praevaticati sunt in Deum, et alienos filios non Christo, sed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta sunt opera eorum, et cuncta quae faciunt, cruenti coloris rubigo populatur, quia sanguini et interfectioni proxima sunt. Rubigo autem proprie descendere dicitur in rore nocturno, ac lactantia in spicis frumenta maculare colore mini, vel sinopidis, et congrue juxta ἀναγωγὴν vastat clerici haereticorum, de quibus dicitur: *Clerici eorum non C proderunt eis* (Jerem. XII, 13, secundum LXX).

* Idem mss., quod eleemosynis redimant, etc.

LIBER SECUNDUS.

51—52 Qui saepe navigat, aliquando patitur tempestatem: qui viam frequenter ingreditur, aut sustinet latronum impetus, aut certe metuit, omnique in arte, tam gloria quam obiectatio, secundis adversisque ventis oritur, dum aut amici plus merito laudant, aut inimici plus justo detrahunt: rarumque invenias qui in utramque partem non favore, aut odio, sed rerum requitate ducatur. Quod mihi in Scripturarum explanatione sudanti accidere [Al. accidisse] video. Alii enim quasi parva contemnunt, et quidquid dixerimus, a contracta nare despiciunt: alii odio nominis nostri, non res, sed personas considerant: magisque aliorum silentium, quam nostrum studium probant. Sunt qui audacter nos facere asse-

rant, quod arripimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare ausus est. Quidam in eo se doctos arbitrantur et doctos, si alieno operi detrahant, et non quid ipsi possint, sed quid nos non possimus didicissent. Tu autem, Pammachi, qui nos facere praecipisti hoc, necesse est ut fautor sis imperii 53—54 tui [Al. imperio tuo], et a Amafinio ac Rabirios nostri temporis, qui de Graecis bonis, Latina faciunt non bona; et homines eloquentissimos, ipsi elingues transferunt, Evangelico calceos pede: hydramque [Al. viperamque] et scorpium juxta fabulas poetarum, aduras cauterio, solea conteras: et Scylleos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranseas: ut pariter audire et nosse

* Pro duobus verbis, *contracta nare*, quae ex nostris mss. recto id exigente sensu, substituímus, hactenus obtinuit in vulgatis libris *contractare*, quod verbum hic nihil erat, satisque manifesto apparebat pro duobus, *contracta nare*, scripturae compendio positum.

^b Sic *Amafinios* restituimus ad historiae veritatem, nostrorumque mss. fidem. Vitiose antea obtinebat *Amasinos*, pro quo *Amasios* minus recte substituen-

dum Victorius conjecerat, quod Amasis maximus quidam praedo apud Herodotum, lib. I, fuerit. At de Amafinio, ac Rabirio non semel Cicero ejus testimonia Hieronymus alludit. Vide Academicar. Quartol. lib. I, n. 2, et Tusculanar. lib. IV, n. 3, in eumque notas Lambini, Gruteri, aliorumque. Notum praeterea ex Terentii prologo in Andr. sumptum illud: De Graecis bonis, Latina faciunt non bona.

valeamus quid vaticinetur Osee propheta, in cujus explanationem secundum dictabimus [Al. dictamus] librum. Cumque tuo læter adminiculo; et in prima urbe terrarum, primum et nobilitate et religione habere me gaudeam defensorem: tamen magis optarem illud mihi contingere, quod Titus Livius scribit de Catone, cujus gloriæ neque profuit quisquam laudando, nec vituperando ^a nocuit: cum utrumque summis præditi fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem et C. Cæsarem: quorum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim vivimus, et in vase fragili continemur, videntur amicorum prodesse studia, et nocere æmulatorum opprobria. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit, et alia venerit generatio, primisque cadentibus foliis virens sylva succreverit, tunc sine nominum dignitate, sola judicantur ingenia: nec considerat qui lecturus est, cujus; sed quale sit quod lecturus est: sive ille episcopus, sive sit laicus, imperator et dominus, miles et servus; aut purpura et sericio, aut vilissimo panno jacent; non honorum [Al. honorum] diversitate, sed operum merito judicabitur.

(Vers. 8, 9.) *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven post tergum tuum Benjamin: Ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus Israel ostendi fidem.* LXX: *Clangite tuba super colles, sonate super excelsu, predicatæ in domo ðv: mente excidit Benjamin, Ephraim in desolatione factus est in diebus correptionis, in tribubus Israel ostendi fidelia.* Ephraim et Israel et Juda menses singuli, sive rubigo cum suis partibus devorabunt. Quamobrem præcipio vobis qui auditis, ut non voce sublimi, sed clara buccina concrepetis: claro enim auditu opus est, ut omnes audiant qui in circuitu sunt. *Clangite buccina in Gabaa, cujus etymologiam in colles Septuaginta transtulerunt: et tuba in Rama, quæ interpretatur excelsa: istæ autem duæ sunt in tribu Benjamin, vicinæ sibi mutuo civitates, id est, Gabaa, in qua natus est Saul; et Rama, quæ est juxta Gabaa, in septimo lapide a Jerosolymis sita; et quam rex Israel occupare conatus est, ut exitum et introitum clauderet tribui Judæ. In Gabaa itaque et in Rama clara buccina et tuba personat; quorum buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur: unde et proprie Hebraice סופהא (סופהא), Græce κρητιον appellatur. Tuba autem de ære efficitur, vel argento, quæ [quæ] in bellis et solemnitatibus concrepant [Al. concrepat]. Super Bethaven, quæ quondam vocabatur Bethel, et est in tribu Ephraim, in qua vitulus aureus erat, non clangore et sonitu, sed ululatu opus est: quia vicina captivitas est. Et pulchre dixit quod Bethaven post tergum sit Benjamin: ubi enim tribus finitur Benjamin,*

haud procul in tribu Ephraim, hæc urbs condita est. Idcirco autem dico atque præcipio: Clangite buccina in Gabaa, et tuba in Rama, et ululate in **55** Bethaven; quia domus regia Ephraim, sive ipse Ephraim, hoc est imperium Israel, jam in desolatione erit; et instat vicina captivitas. In die correptionis atque supplicii decem tribuum Israel, ostendi mea fidelia verba, quæ per prophetas comminatus sum: ut quod sermone prædixeram, opere comprobarem. Quidam Bethaven juxta Septuaginta qui dixerunt domus ðv, civitatem solis, interpretati sunt: et solem justitiæ Christum dicentes, urbem illius Ecclesiam esse voluerunt. Quod mihi displicet: neque enim domus idoli, quam Aquila interpretatus est, domum inutilem, juxta tropologiam ad Ecclesiam referri potest. Sed hoc dicamus, quod Hæretici qui in Gabaa et Rama, excelsam sibi scientiam pollicentur, jubeantur ululare [Al. jubllare] in domo idoli; et non sint ante faciem Benjamin, qui interpretatur, filius dexteræ: sed post tergum ejus, ubi oculos non habet. Omnis enim Ephraim jactantia, quæ interpretatur ubertus, brevi in desolatione erit, et cum judicii, inquit, dies et tempus correptionis advenerit, verba mea non esse inania rebus ostendam. Pro eo quod nos transtulimus post tergum tuum Benjamin, Septuaginta verterunt, mente motus est Benjamin: semper ἄνοιασιν, id est, mentis excessum, Benjamin, viro ecclesiastico complantes. Unde et in sexagesimo septimo psalmo (v. 28) dicitur: *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu.* Et in benedictionibus Jacob, sub persona Benjamin, de qua tribu Paulus apostolus fuit, scriptum legimus: *Benjamin lupus rapax: mane comedet prædam et ad vesperam dabit escam* (Gen. xlix, 27). Qui enim in principio persequabatur Ecclesiam, postea in toto orbe Evangelii credentibus alimenta largitus est. Unde et Saul qui de tribu Benjamin fuit, in mentis excessu, tota die usque ad vesperum vaticinatus est inter prophetarum chorum (I Reg. x).

(Vers. 10.) *Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum; super eos effundam quasi aquam iram meam.* LXX: *Facti sunt principes Juda quasi transferentes terminos: super eos effundam sicut aquam impetum meum.* Ductis Ephraim et Israel in captivitatem, et redacta terra eorum in solitudinem, principes Juda qui flere debuerant, et suum populum cohortari ut recederent ab idololatria, ne et ipsi similia sustinerent, cœperunt gaudere atque lætari, quod pateret sibi terra eorum ad possidendum latius: et facti sunt **56** quasi assumentes terminos Israel, transeuntes fines suos; et in locis quondam eorum regnum suum et possessionem dilatare cupientes. Quamobrem dicit Dominus: Et super ipsos principes Juda venient Babylonii; et ita eos quasi aquæ impetus occupabunt: non suis viribus, sed indignatione mea. Dicit quoque et ad principes Juda, hoc est, Ecclesiis,

^a Addunt denuo impressi libri, quisquam, quod mss. ignorant.

quod non debeant exsultare; et hæreticorum perditionem suam salutem æstimare: sed potius plangere, quod illi perierint. Unde et apostolus Paulus docet ecclesiasticos viros, ne gloriantur super fractione Judaicorum ramorum, sed potius timeant ne et ipsi frangantur (*Rom. xi*). Et in alio loco: *Quis ait, scandalizatur, et ego non uror* (*II Cor. ii, 29*)? Alioquin super tales principes qui in aliorum miseriis gloriantur, et idcirco se stare putant, si alii corruant, effundet Dominus quasi aquam iram suam. Pro ira Septuaginta ὄρημα id est, *impetum* transtulerunt; et putant quidam pro benedictione accipiendum, juxta illud quod alibi legimus: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (*Ps. xlv, 4*). Sed rectius (ut omnes præter Septuaginta transtulerunt) ira accipienda est: præsertim cum nomen [nomini] effusionis et iræ conveniat, dicente propheta ad Dominum: *Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos* (*Ps. lxxviii, 25*). Transferunt principes Juda terminos quos posuerunt patres eorum, quando immutant mendacis veritatem; et aliud prædicant quam ab apostolis acceperunt.

(Vers. 11.) *Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio, quoniam cœpit abire post sordem*. LXX: *Oppressit Ephraim adversarium suum, conculcavit iudicium, quia cœpit abire post vana*. Si impius est Ephraim, et propter impietatem suam erit in desolationem, quomodo nunc dicitur: *calumniam patiens Ephraim fractus iudicio*? qui enim calumniam patitur, et frangitur, iudicium ejus inique opprimitur, maxime cum causa justa ponatur, quare sit traditus captivitati. Sequitur enim: *quoniam cœpit abire post sordem*, hoc est, post idola quæ sordibus comparantur. Quod ergo dicit, hoc est: opprimitur Ephraim ab Assyriis, primum a Phul, deinde a Teglatphalasar (*IV Reg. xv*), postea a Salmanasar: non quod illi justus fuerint, qui eum oppresserunt, et idcirco traditus eis sit; sed quod qui quondam fuerunt populus meus, me eos deserente traduntur ad pœnas, et in hoc videtur esse calumnia, 57 non Deo [*Al. a Deo*], qui justam infert sententiam: sed his qui tormenta sustinent, dum peioribus se adversariis concedunt. Redditque causam Dominus, idcirco eos in hac parte calumniam sustinere, et tradi peioribus, et erga illos iudicium non servari: quia cœpit Ephraim, id est, Jeroboam abire post idola, et Deum derelinquere: ipse enim aureos fabricatus est vitulos. Secundum Septuaginta interpretationem, oppressit Ephraim, id est, Jeroboam adversarium suum Roboam, id est, Jeroboam Juda et in eo oppressit: quia deserta Jerusalem et templo, Ægyptiarum sordium simulacra sectatus sit. De hæreticis manifestus est sensus: quod falsis sophismatibus suis et arte dialectica sæpe opprimant ecclesiasticos: sed cum hoc fecerint, non munditiam veræ fidei, sed sordes sequuntur mendacii, qui traditi diabolo et angelis ejus, videntur

sibi calumniam pati, et in se fractam esse iudicii veritatem. ^a Taliter vastatur Israel; et omnes labores ejus Assyrio vincente populantur: Deumque perdidit [*Al. perdit*] præsullem, et idcirco fractus iudicio est; quia secutus est idola.

(Vers. 12.) *Et ego quasi linea Ephraim, et quasi putredo domui Juda*. LXX: *Et ego quasi conturbatio Ephraim, et quasi stimulus domui Juda*. As lingua Hebraica (שׂר) linea dicitur: רעוב (רוב) *putredo et caries*; quorum alterum vestes, alterum ligna consumit: pro quibus LXX, ταραχὴν, id est, *tumultum, vel conturbationem, et stimulum* transtulerunt. Et notandum quod linea referatur ad Ephraim, et putredo ad domum Juda. Quomodo igitur linea vestimenta consumit, et putredo vel caries ligna: B quod utrumque longo fit tempore: ita Deus et decem tribubus, et postea tribubus duabus longo tempore dans locum pœnitentiæ, et eos provocans ad salutem, thesaurizantes sibi iram in die iræ, quasi linea efficitur et putredo, non quod Deus linea sit vel putredo, aut conturbatio vel stimulus, sed quod sustinentibus pœnas hæc universa videatur. Primus igitur consumptus est Ephraim et Israel, deinde secuta est et domus Juda: non ipse Juda, sed domus ejus; alioquin reservabatur de genere Juda cui repositum fuit: Et ipse erat exspectatio gentium. Punis autem hæreticis, qui 58 intelliguntur Ephraim, etiam Judas, scilicet hi qui cum Ecclesia permanent, et hæreticorum vel erroribus vel vitiis continentur, simili sententiæ subjacebunt.

(Vers. 13.) *Et vidit Ephraim languorem suum et Judas vinculum suum, et abiit Ephraim ad Assur: et misit ad regem ultorem, et ipse non poterit sanare vos: nec solvere poterit a vobis vinculum*. LXX: *Et vidit Ephraim infirmitatem suam, et Judas dolorem suum, et abiit Ephraim ad Assyrios, et misit ÷ legatos: ad regem Jarib, et ipse non potuit* [*Al. poterit*] *liberare vos, nec cessare faciet a vobis dolorem*. Legatos non habetur in Hebræo. Et ubi Septuaginta posuerunt *Jarib*, nos juxta Symmachum, *ultorem* vertimus: nam Aquila et Theodotion, *judicem* interpretati sunt. Quod autem JARIB (ירב) *ultorem* significet et *judicem*, nomen Gedeonis ostendit (*Judic. vi*), quem cum cultores Baal expeterent ad supplicium, eo quod lucum Baal arasque evertisset, respondit D pater, *ulciscatur se Baal, aut judicet eum Baal, et appellatus est, inquit, Jerobaal, id est, ulciscatur se Baal*. Intelligens itaque Ephraim infirmitatem suam, et Judas vinculum suum, quo cum decem tribubus peccato fuerat colligatus, non a Deo qui solvere poterat, sed a rege Assyriorum quæsivit auxilium. Legimus, quod sub rege Manahen, qui decem tribubus præfuit (*IV Reg. xv*). Israel Assyriis dona transmissit; et Judas sub rege Achaz, præsidium flagitavit Teglatphalasar regis Assyriorum, qui eos adversante Deo liberare non potuerunt, nec captivitatis vinculum solvere. Possumus vinculum, pro quo in

^a Nostris mss. *Aliter pro Taliter*, rectius ut videtur habent.

Hebræo scriptum est ^a MEZUR (מִזְרָה), et Aquila interpretatus est ἐπιδεσιν sive συνδεσµόν, id est, colligationem sive conjurationem, et ad illud tempus referre, quando Rasin et Phasee filius Romeliæ multa de tribu Juda hominum millia vastaverunt (*Ibid.* xvi), quod frustra Judas adversus reges duos non Dei, sed Assyriorum auxilium flagitarit. Quidam juxta tropologiam Ephraim et Judam, ad hæreticos et ad viros ecclesiasticos referunt, eo quod et illi et Judas peccatorum vinculis colligati, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* (*Prov.* v, 22), miserint ad Assur et ad regem ultorem, id est, diabolium de quo legimus: *Ut destruas 59 inimicum et ultorem* (*Ps.* viii, 3). Et quia non verum vel auxiliatorem vel judicem deprecati sunt; idcirco permanere eos fecit in dolore languoris et vinculis delictorum. Legi in cujusdam commentariis regem Jarib', Christum interpretari. Et quia sequitur: *Ipsæ non poterit sanare vos*, hoc argumento usus est, quod hæreticos vel ecclesiasticos peccatores Christus sanare non possit in tempore judicii, ubi nulla est misericordia, juxta illud quod scriptum est: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (*Ps.* vi)? Et quod sanare vel liberare non possit, nequaquam sua imbecillitate, sed eorum merito, qui sero auxilium postularint. Quomodo et Dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse: et causa cur non potuerit, exponit: *quia, inquit, non credebant in eum*. Hæc ille dixerit: nos in malam partem regem interpretemur ultorem. Pro eo quod nos exposuimus Jarib', id est, *ultorem*: alii male legunt JARIM per MEM litteram, quod transfertur in sylvas: unde et GARIATH JARIM, interpretatur villa sylvarum.

(Vers. 14.) *Quoniam ego quasi læna (V. læna) Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda. LXX: Quia ego sum quasi panther Ephraim, et quasi leo in domo Juda.* Illis euntibus ad Assur, et mittentibus ad regem vindicem, vel ultorem, qui eos sanare non poterit; nec solvere vinculum colligatum, ostendam quod me adversante omne hominum auxilium vanum sit: ero enim quasi læna Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda. Pro læna, quod Hebraice dicitur ^b SONEĒL (סֹנְאֵל), Septuaginta interpretati sint pantherem, quæ Græce similiter dicitur et Latine, et tam nomen bestię quam omnis bestia accipi potest: ut quidquid sævum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius: in panthere velox per Assyrios ^c regni Samarię significatur interitus; et in leone fortissimum contra Jerusalem et Judam aliquanto post tempore regnum ostenditur Chaldæorum. Et quia lænam sive pantherem, et leonem se esse dixerat, metaphoram servat, et dicit:

(Vers. 15.) *Ego ego capiam et vadam, et tollam et non est qui eruat: vadens revertar ad locum meum*

donec deficiatis, et quæralis faciem meam. LXX: Et ego rapiam, et 60 vadam et tollam, et non erit qui eruat: ibo et revertar in locum meum donec dispereant et quærant faciem meam. Quæritur si capiente, et tollente, et tenente Deo, nullus de manibus ejus potest eripere; juxta illud quod scriptum est: *Nemo potest rapere de manu Patris mei* (*Joann.* x, 29) quomodo Judas de manu Dei prodicione sit raptus? Ad quod breviter respondebimus, nullum posse rapere de manu Dei: posse autem eum, qui tenetur, propria voluntate de manu Dei excidere. Quodque sequitur: *Vadens revertar ad locum meum, locum Dei, magnificentiam et majestatem ejus debemus accipere: ut nequaquam pro dispensatione descendat ad homines, irascatur, misereatur, obliviscatur, fiat quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias: sed res spernat humanas, et permittat eos quos antea protegebat hostibus subjacere, ut tabescant, et deficient, et intereant, et postea quærant faciem Domini, et dicant: Illumina faciem tuam et salvi erimus* (*Ps.* lxxix, 4). Et: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis* (*Ps.* lxxxiv, 8). Hæreticis quoque et Ecclesię negligentibus, Deus in pantherem vertitur et leonem; et tollet ab his prædam quam Ecclesię ante rapuerunt: ut capti salventur qui liberi perierant; et nequaquam habitabit in conciliabulis perversorum, sed revertetur ad locum suum, de quo dicit: *Ego in Patre, et Pater in me* (*Joan.* xiv, 1) et eos spernet atque despiciet, donec deficient in impietate, et quærant eum per penitentiam a quo fuerant derelicti. Alii locum Dei cælum putant; quo offensus Deus ab his qui in terra habitant revertatur, et eos faciet disperire, qui clementissimum Dominum magnitudine peccatorum in ferarum sibi rabiem converterant.

(Cap. VI.—Vers. 1, 2.) *In tribulatione sua mane consurgunt ad me: venite et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos: percutiet et curabit nos; vivificabit nos post duos dies, et in die tertio suscitabit et vivemus in conspectu ejus: sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum. LXX: In tribulatione sua mane vigilabunt ad me, dicentes: eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum: quia ipse verberabit, et sanabit nos: percutiet, et curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in tertio resurgemus et 61 vivemus coram eo, et sciemus, et persequemur, ut cognoscamus Dominum.* Ideo Deus tradidit Ephraim et Judam captivitati, et nullus est qui de manu ejus possit eripere, et revertetur ad locum suum donec deficient, et quærant faciem ejus, ut quem propitium præsentemque non senserant, iratum et absentem requirant, et in tribulatione sua, orto eis lumine penitentię, mane consurgant ad eum, juxta illud quod in Isaia legimus: *In tribulatione, Domini recordatus sum* (*Isa.* xxvi, sec. LXX). Et in primo gradum psalmo: *Ad Dominum cum tribularer clamavi,*

^a Idem mss. MEZOR legunt.

^b Nostri mss. codices SONEOL.

^c Quod restituimus Samarię nomen ex mss. editisque libris, Martianæus expunxerat.

et exaudivit me (Ps. cxix, i). Cumque ad Dominum mane surrexerint, quid loquuntur? *Venite et revertamur ad Dominum*. Non sunt propria salute contenti, sed se mutuo provocant, ut revertantur ad Dominum quem reliquerant, quem propter peccata deseruerant, a quo fuerant derelicti. *Quia ipse cepit, et sanabit nos*: qui supra dixerat: *Ego ego capiam^a et vadam*, percutiet, et curabit nos. Pro eo quod diximus, *curabit*, omnes similiter transtulerunt, *μοῦσαι* proprie autem *μοῦσα* appellantur *linteola* quæ inseruntur [Al. inferuntur] vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias: artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo Dominus, et curat nos: quia quem diligit Dominus corripit, et castigat omnem filium quem recipit (Heb. xii); et non solum curat, sed vivificat post dies duos et die tertio resurgens ab inferis, omne hominum secum suscitavit genus. Cumque percussos curaverit, et curatos vivificaverit, et vivificatos suscitaverit, tunc vivemus in conspectu ejus, qui, illo absente, mortui jacebamus. Vivemus [Al. viventes] autem in conspectu ejus: sciemus eum, et omni studio sectabimur, ut cognoscamus Dominum, quo tertia die resurgente, resurreximus. His sermonibus explicatur illud quod saepe jam admonuimus, et Israel et Judam, id est, decem et duas tribus, tunc unum habituras esse pastorem, et regem David, cum crediderint in Dominum resurgentem: frustra quoque Judæi mille annorum sibi somnia pollicentur cum salus universorum die tertio repromissa sit, **62** qua Dominus ab inferis resurrexit. Hebræi diem secundum in adventu Christi sui interpretantur, et diem tertium in iudicio, quando salvandi sunt. Quod ut concedamus, respondeant nobis, quæ sit dies prima, hoc est, primus Salvatoris adventus. Et cum respondere non potuerint, inferamus primum diem esse juxta quod ipsi volunt, in humilitate Salvatoris adventum, secundum in gloria, tertium in habitu judicantis. Qui autem secundum tertiumque suscipiunt, primum se perdidisse testantur: quia secundus et tertius sine primo non potest appellari.

(Vers. 3.) *Quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ*. LXX: *Quasi mane paratum inveniemus eum, et veniet nobis quasi pluvia temporanea et serotina terræ*. Venite, inquit, et revertamur ad Dominum, quia ipse qui cepit, et sanabit nos, percutiet et curabit nos, et vivificabit nos, post dies duos, et die tertio suscitabit nos, ipse et non alius, quasi mane et aurora paratus est nobis. De quo et vicesimi primi psalmi titulus est: *Pro assumptione matutina*: licet in Hebræo scriptum sit: *Pro cervo matutino*: eo quod interfecta morte, et tortuoso antiquoque serpente cupiat ad montana conscendere, et ipse, tenebris dissipatis, oritur nobis vel justitiæ, ut nostram

^a Voces, et vadam, reticent mss. nostri: tum sanabit, pro curabit, unus et alter præferunt.

^b Martian. post Eram. et pro dolore, reventibus

illuminet cæcitatem. Et pulchre, *præparatus est, inquit, egressus ejus*. De quo juxta tropologiam in octavo decimo psalmo legimus: *Et ipse tanquam sponsus egreditur de thalamo suo* (Ps. xviii, 5). Qui non solum mane vocatur, et aurora, et diluculum: sed veniet nobis quasi imber temporaneus et serotinus terræ. Nos Christum [Al. Christi] recipimus temporaneum, quando fidei in nobis jacta sunt fundamenta et suscipiemus eum imbrem serotinum, quando maturis segetibus, fruges capiemus æternas, et in dominica horrea recondemur. Ergo Judæi, qui temporeneae pluvias non receperunt, et absque pluvii jecere semen, segetum fructus in ultimo tempore non recipient. Hæc est pluvia de qua Dominus pollicetur dicens: *Dabo vobis pluviam temporaneam, et serotinam* (Deut. xi, 14). Juxta allegoriam, datur **63** pluvia temporanea, quando ex parte cognoscimus: datur pluvia serotina, quando venit quod perfectum est. Semperque Dominus mane surgentibus paratus est, qui possunt dicere, *Consurgam diluculo* (Ps. lvi, 1). Et: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*. Sitivit in te anima mea (Ps. lxi).

(Vers. 4, 5.) *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propter hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei, et judicia tua quasi lux egrediuntur*. LXX: *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia autem vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propterea succidi prophetas vestros, occidi eos in verbis* [Al. verbo] *oris mei, et iudicium*

C *tuum quasi lux egrediatur*. Quando dicit: *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda?* parentis in perditos filios monstrat affectum, juxta illud quod in Isaia legimus: *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ et non feci ei* (Isa, v, 4)? Et in Michæa: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi; quia eduxi te de terra Ægypti, de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam* (Mich. vi, 2, 4). Quid igitur faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, qua vobis semper misertus sum quasi nubes matutina pertransiit, et quasi ros mane consurgens, qui, orto sole, siccat. Jam enim captivitas prope est, jam vos cerno duci in Assyrios et in Babylonios catenatos: dolavi vos in prophetis, et verbis terribilibus comminatus sum, scalpellum, ignes et cauteria protuli, ut qui clementem contemnebatis, timeatis offensum, et occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret. Et hæc universa feci, ut iudicii, quo te judicaturus sum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos juste quæ patimini fuisse perpeccos. Pro eo quod est, *dolavi in prophetis*, Septuaginta transtulerunt, *succidi prophetas vestros, ipsos pseudoprophetas oc-*

nostris mss. et Victorio.

^c Non est in Palatin. mss. tuum: Græci autem plerique codd. *mov* habent, id est, *meum*.

cios a Domino intelligentes : ut qui causa erroris fuerant, prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis. Et est sensus : Ne **64** diceretis, prophetis credidimus, etiam ipsos interfeci : ut omnis vobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in Regum volumine ^a quadringentos quinquaginta Prophetas Baalim interfectos sub Elia (III Reg. xviii), et aliam innumerabilem multitudinem sub Jehu (IV Reg. x), qui subvertit domum Achab. Hæc eadem et ad hæreticos, et ad verum [Al. virum] Judam, qui similia perpessus est, dicta sentimus, quod provocet eos Dominus ad misericordiam, et reverti cupiat ad salutem. Sed illi delicias hujus sæculi et refrigeria quasi nubem et rorem, qui cito transeat consecentur, quibus in Evangelio dicitur : *Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a B* *te : quæ autem parasti cujus erunt (Luc. xii, 20)?* Et dives ille purpuratus, qui ante januas suas jaacentem Lazarum contemnebat (Luc. xvi), omne quod fruitus est, instar nubis ac roris transisse cognovit. Semper autem prophetas hæreticorum interficit Deus : dum æterna eis supplicia comminatur, et aufert de vera vita, et morti scelerum derelinquit. Nos autem nubem diligamus illam, quæ perpetua est, et quæ a mundi hujus ardore nos protegit, cui sellens Dominus venit in Ægyptum, et omnia Ægyptiorum simulacra confregit. Amemus illum rorem, de quo Moyses loquitur : *Descendant sicut ros verba mea (Deut. xxxii, 2)*. Et de que Isaias dicit : *Resurgent mortui, et resuscitabuntur qui in sepulcris sunt : ros enim qui a te est, sanitas eorum est (Isai. xxvi, 19, sec. LXX)*. Sunt **C** qui prophetas interfectos vere [Al. viros] sanctos æstimant, eo quod causa populi peccatoris etiam prophetæ occisi sint, et hostibus traditi.

(Vers. 6, 7.) *Quia misericordiam volui, et non sacrificium : et scientiam Dei plus quam holocausta ; ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum : ibi prævaricati sunt in me. LXX : Quia misericordiam volo, et non sacrificium, scientiam Dei magis quam holocausta : ipsi vero sunt sicut homo præteriens testamentum.*

^b Quod sequitur in Septuaginta : *Ibi contempsit me Galaad civitas, quæ operatur vana*, et reliqua, sequenti capitulo coaptanda sunt [Al. aptandum est] : nos quod proposuimus, disseramus : Dolavi eos in prophetis, occidi in verbis oris mei, gravia comminatus sum, ut misererem poenitentium, ut lapsis atque surgentibus porrigerem manum. **65** Neque enim sacrificiis delector et victimis, et holocaustorum multitudine. Victimæ mæ et holocausta, salus credentium, et conversio peccatorum est. Ipsi autem imitati sunt Adam, ut quod ille in paradiso fecerat, pactum meum legemque præteriens, isti in terra

facerent. Et ibi, hoc est, in paradiso, omnes prævaricati sunt in me, in similitudinem prævaricationis Adam. Non enim mirum si quod in parente præcessit, etiam in filiiis condemnetur. Quotidie Deus et eos qui extra Ecclesiam sunt, et qui peccant in Ecclesia commorantes, provocat ad poenitentiam, et dicit eis : *Misericordiam volo, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta*. Illi vero offerunt panem sacrilegum, et dant eleemosynas, et sectari videntur humilitatem : quæ ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Cum autem scientiam Dei reliquerint, frustra, truncato capite fidei, cætera membra habere se jactant, prævaricati sunt enim pactum Dei in Ecclesia, sicut Adam prævaricatus est in paradiso; et imitatores se antiqui parentis ostendunt, ut quomodo ille de paradiso, sic et isti ejiciantur de Ecclesia.

(Vers. 8.) *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, et quasi fauces virorum latronum (sive viri latronia) ^c utrumque enim legi potest. LXX : Ibi contempsit me Galaad, civitas quæ operatur vana, et conturbat aquam, et fortitudo tua viri piratæ*. Legimus in Ramoth Galaad unctum esse in regem Jehu (IV Reg. ix), qui sanguinem sanguini miscuit, et Achab subvertit domum, et ante solis ortum acervos capitum filiorum ejus jussit statui; in hac urbe trans Jordanem in possessione tribus Gad, idolum consecratum est : quæ habitabatur a sacerdotibus, nam et ipsa fugitivorum civitas fuit. Quanto igitur celebrior et majoris auctoritatis, quia in partem sacerdotum fuerat delegata, tanto trans Jordanem habitanti Israel principium idololatriæ, et malorum omnium fuit, ut qui primi peccaverant, primi ab Assyriis caperentur. Et quoniam **66** ipsa provincia plena est atrociorum, comparat eos latronibus, ut quomodo illi viatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt. Porro secundum tropologiam, *Galaad* interpretatur *transmigratio testimonii*; et contemnit Deum, dum testimonia Scripturarum ad perversa depravat dogmata, et omnia opera illius vana sunt, conturbatque Ecclesiæ aquas, et de purissimis fontibus cænosos et sordidos rivus facit, qui maculent potius quam mudent baptizatos. Omnisque fortitudo hujus urbis, quasi viri piratæ est, dum imitatur diabolum, qui in hujus sæculi mari, in quo naves pertranseunt, insidiatur his qui ad portum pervenire contendunt. Denique Symmachus manifestius interpretatus est, dicens : *Et fauces tuæ quasi viri insidiatoris*. De istiusmodi piratis in Job legimus : ^d *Non est dilatio piratis (Job xxv, 5, sec. LXX)*. Quamvis enim in præsentis sæculo se jactare videantur, ^e conturbare aquas, et operari vana, et exercere pira-

Galaad, quæ huic copulanda capitulo superius S, ipse Pater docuerat.

^d Notatum Victorio, testimonium istud inveniri apud LXX in Job. cap. xxv, in hæc verba, *μη γάρ τις ὑπολάβει ὅτι ἰστί παράκουσις πειραταίς*. Quo in loco editio nostra legit : *Numquid est numerus militum ejus ? παράκουσις* autem dilationem significat, ab ἔλασεν trahere; Suidæ quoque ὑπερθεσις exponitur.

^a Idem mss., *trecentos prophetas*, duntaxat.

^b Amovimus hinc verba, *Ibi enim contempsit me*, quæ frustra, et contra mss. fidem his ponebantur, cum statim post suo loco Hieronymus semel subdidit.

^c Contextum hunc ex mss. restitimus ad Hieronymi proponentis mentem. Antea verba, *Utrumque enim legi potest*, postponebantur ipsi *εὖν* LXX interpretationi, cui et deerant verba, *Ibi contempsit me*

ticam, tamen non est mora pœnarum, quæ eos ve- A
lociter comprehendunt.

(Vers. 9.) *Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem : quia scelus operati sunt. LXX : Absconderunt sacerdotes a viam Domini, interfecerunt Sicima : quia iniquitatem operati sunt. Symmachus hunc locum ita interpretatus est : Societas sacerdotum in via interficiebant Sichem : Theodotion hoc modo, Absconderunt sacerdotes viam, interficiebant in dorso : Aquila, Participatio sacerdotum in via occidebant humeros : quorum cum intelligentiam juxta historiam quæreremus ab Hebræo, ita nobis expositum est : Sacerdotes Bethel, immo fanatici Bethaven, temporibus Paschæ et Pentecostes, et Scenopegiæ, quando per Sichem, quæ hodie Neapolis appellatur, eundum erat Jerosolymam, ubi solum licebat victimas immolare, ponebant in itinere latrones, qui insidiarentur pergentibus, ut magis vitulos aureos in Dan et in Bethaven, quam in Jerosolymis et in templo adorarent Deum. Quod autem dicit : Participatio et societas sacerdotum, conjurationem eorum 67 significat, et in malam partem consensum. Sin autem legerimus, ut nos interpretati sumus : particeps sacerdotum, ad Galaad, inquit, referendum est, quæ operatur idolum : est et supplantata sanguine, quod sacerdotum impietatem secuta sit, et latrocinii vacet ac sanguini. Hoc illi dixerint : Nos autem dicamus intercludere hæreticos viam, ne de Sichem, id est, de bonis operibus pergamus in Jerusalem, id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces virorum latronum, et interficiunt eos, qui per hujus sæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur ^b ὄμοι, id est, humeri : in humeris opus intelligimus, et omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, et occidunt homines malis operibus, ne perveniant Jerusalem. Quod autem humerus opus significet illud ostendit : *Da cor tuum in humerum tuum (Genes. iv, 9, 15)*, hoc est, quæ intelligis, verte in opera. Et de Issachar legimus, quod supposuerit humerum suum ad laborandum, et vir agricola sit.*

(Vers. 10, 11.) *In domo Israel vidi horrendum, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel ; sed et, Juda, pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei. LXX : In domo Israel vidi horribilia, ibi fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel et Juda : incipe vindemiam tuam cum convertero captivitatem populi mei.* De hoc scelere et horrore terribili est [Al. et] Jeremias locutus [Al. loquitur] : *Obstupuit cælum super hoc, et exhorruit terra vehementer (Jerem. 11)*. Quid enim horribilius, quam decem tribus ad idolorum cultum repente transgressas ? Unde ad metropolim earum dicitur : Aufer vitulum tuum, Samaria, in qua primus fornicatus est Ephraim,

^a Nostri mss. *in via*, tantum absque addito *Domini*, quod nomen in Alexandrino dumtaxat, atque Aldino exemplaribus legitur, Hebræo archetypo dissentiente. Ad Symmachi quoque interpretationem, quæ subsequitur, reticent nomen *Sichem*.

^b *Iidem mss. ΟΜΗΑΓΙΟ* hoc litterarum ductu pre-

id est, Jeroboam de tribu Ephraim, et illo fornicante, contaminatus Israel est, populus videlicet Samariæ, qui magna est parte commune Israelis nomen obtinuit. Unde et ad Judam sermo convertitur : Tu quoque Juda, pone messem tibi, et est sensus : Non te putes esse securum, quod Israel captivus abducitur : tu quoque præpara tibi segetes, ut metantur; non multo enim post tempore duceris captivus in Babylonem, et messiois tuæ tempus adveniet. Cumque te Chaldæi 68 messuerint, convertam rursus captivitatem populi mei, et sub Cyro rege Persarum, et Artaxerxe reducam populum meum. Et nota quam significanter Judæ captivitas, et regressio pariter prophetetur; de Israel autem, hoc est, de decem tribubus, et nunc tacitum est, et si quando prosperum quid dicitur, in Christi differtur adventum. In domo autem hæreticorum quotidie videmus horrenda : fornicantibus primum magistris, et populo qui ab eis inducitur sordidato. Judæ quoque, hoc est, Ecclesiæ præcipitur, ut et ipse propter peccata paret sibi messem, sive vindemiam, cum judicii tempus advenerit. Sed huic ignoscitur, et veniam Dominus pollicetur, quia quem diligit corripit, et castigat omnem filium quem recipit (*Heb. xii*), ut probatum et purgatum condat in thesauros suos. Quidam hoc quod dicitur, *Juda, incipe vindemiam tuam, sive, pone messem tibi*, ad bonam partem referunt, ut punito Israel, iste operum suorum fructus recipiat juxta illud quod scriptum est : *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent (Psal. cxxv, 6)*. Nobis superior sensus magis placet.

(Cap. VII. — Vers. 1.) *Cum sanare vellem Israel, c revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ : quia operati sunt mendacium, et fur ingressus est, spolians latrunculus foris. d LXX similiter.* Multa sæpe Israel idololatriæ accepit vulnera, et maxime illud, quando in eremo vituli conflaverunt caput, atque dixerunt : *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduverunt de terra Ægypti (Exod. xxxii, 4)*. Unde ego qui malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem (*Ezech. xviii, xxxiii*), et postea loquor in Evangelio : *Non indigent sani medico, sed hi qui male habent (Luc. v, 31)*, vulnera populi mei sanare conatus sum. Et cum hæc omni arte tractarem, ut miserabilis populus curaretur, subito exiit Jeroboam de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, et malitia Samariæ revelata est, sequentis regem impium : operati sunt enim et rex et populus mendacium, hoc est, idolum. Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendacium veritati. Ipse autem rex instar furis ingressus est ad populum Israel, et quasi latrunculus infelicem 69 plebem Dei expoliavit auxilio. Et est sensus : Cum vellem vetera populi mei peccata de-

ferunt. Porro *ὄμοι* qui repandis est humeris, appellatur.

^c Post Victorium expunximus copulam supervacaneam et, editionum omnium testimonio.

^d Hic verba, *LXX similiter*, quæ in antea vulgatis deerant, suffecimus ex nostris mss.

lere, propter antiquam idololatriam, Ephraim et Samaria nova idola repperunt. Sed et hoc dici potest, quod Domino Salvatore post effusionem sanguinis sui, et Ecclesiam suam tam de Judæis quam de gentibus congregatam, volente populi peccata sanare, et eos ad pœnitentiam reducere; subito Ephraim, qui ubertatem falsorum dogmatum repromittunt, et populus Samariæ qui se dicit Dei præcepta servare, surrexerunt et operati sunt idolum falsorum dogmatum, et per illos ingressus est fur et latro diabolus in Ecclesiam: sive ipsa doctrina hæreticorum ingressa est, quasi fur et latrunculus, de quibus Salvator dicit in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones* (Joan. x, 8). Fures insidiantur, et occulta fraude decipiunt: latrones audacter aliena diripiunt. Qui enim furantur, nocte furantur et in tenebris. Unde significanter ait, quod fur ingressus clam sit, et latrunculus exspoliet foris. Non enim possunt exspoliare veste Christi quos docuerunt, nisi eos de Ecclesia foras eduxerint, et in perversa doctrinarum suarum via fecerint ambulare. Fures et latrones qui venerunt ante Doninum, non Moysen et prophetas qui semper Salvatoris ore laudantur, sed pseudopphetas debemus accipere, et postea hæreticos, qui non missi sunt a Domino, sed sua voluntate venerunt.

(Vers. 2.) *Et ne forte dicant in cordibus suis, omnis malitiæ [Vulg. omnem malitiam] eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adventiones suæ: coram facie mea factæ sunt.* LXX: *Ut concinant quasi canentes in cordibus suis, omnes malitias eorum recordatus sum: nunc circumdederunt eos cogitationes suæ, contra faciem meam factæ sunt.* Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: vetera nobis Deus peccata restituit, et patrum delicta persolvimus: illi comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstuperunt (Jerem. xxxi); idcirco quæ nunc et in præsentiarum, me vidente, fecerunt, et quotidie faciunt, sequenti sermone narrabo, et ostendam illis adventiones suas, sive cogitationes quibus mala studiosissime consecrati sunt, 70 et quæ me præsentem gesserunt, non timentes faciem meam. Quod autem in Septuaginta legimus, *ut concinant quasi canentes in cordibus suis*, ad illud referendum est, quod ideo fur ingressus, sive latrunculus exspoliaverit foris, ne in pristinis divitiis et vestibus permanentes, repellerent furis latronisque consensum; sed cum spoliati fuerint, concinant cum eis, et uno corde efficiantur (Dist. 4, de Pœnit., cap. Cum ita): idcirco recipient quæ fecerunt, et omnes cogitationes eorum vel opera meum non merebuntur aspectum. Hæretici quoque non possunt vetera contra Deum peccata causari; cum quotidie antiquis operibus novam addant impietatem, et cum perditis pereant, suisque

^a Interservimus verbum, *forte*, ad mss. nostrorum et Vulgatæ editionis fidem.

^b Duo Palatini, *et dentes nostri obstuperunt*.

^c Martian. post Erasin., *pacificare promittunt*. Peccatum est, inquit Victorius, in distinctione. Florentini quatuor codices veram retinuerunt lectionem:

A ligentur erroribus, et cum Deum se cœlare putent, oculos ejus vitare non valent.

(Vers. 3.) *In malitia sua lætificaverunt regem, et in mendaciis suis principes.* LXX: *In malitiis suis lætificaverunt reges, et in mendaciis suis principes.* Exponit quæ coram facie ejus fecerunt: In malitiis suis lætificaverunt regem Jeroboam, et in mendaciis suis principes qui sub Jeroboam populo præferant. Hæretici quoque in malitia operum suorum lætificaverunt regem diabolum, et in mendaciis dogmatum perversorum principes, haud dubium quin mundi hujus, quorum falsam sapientiam destruit Deus. Possumus regem apud hæreticos dicere, qui primus hæresim reperit, et principes eos qui præpositi hæreticorum populis, falsum sibi vindicant sacerdotium. Et simul notandum, quod in peccatis nostris B gaudeant contrariæ fortitudines et rectores ac principes tenebrarum istarum.

(Vers. 4.) *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* LXX: *Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum in deustionem flammæ a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* Qui in malitia sua lætificaverunt regem, et in mendaciis suis principes, omnes adulteri sunt, et instar clibani ab Jeroboam idololatriæ igne succensi, ut panem coquerent impietatis, qui cum erroris in animas eorum misisset incendium, quasi caminus et clibanus primo igne succensus, paululum conquevit, ut non vim faceret 71 populo, sed suæ eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium: quidquid enim necessitate fit, cito solvitur: quod voluntate arripitur, perseverat. Ideo et hic quia translationem a clibano sumpserat, qui ad coquendos panes succenditur, servat in reliquis, ut in commixtione fermenti totius populi monstret assensum: quo scilicet et rex et populus pari in idololatria ardore corruerint. Hæreticorum corda diaboli igne succensa, ut in eis panes coquantur Antichristi, nemo ambigit: qui idcirco primum quiescunt in Ecclesia, et loquuntur occulte, et omnia pacifica ^c repromittunt, ut cancer paulatim serpat in populos, et fermentum doctrinæ eorum (quod et Dominus intelligens loquitur: *Cave a fermento Phariseorum* (Matth. xvi, 6) cum intumuerit in cordibus deceptorum, tunc in apertam prorumpunt insaniam, et impletur in eis quod a Joanne Apostolo dicitur: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* (I Joan. 1, 19).

(Vers. 5 seq.) *Dies regis nostri: cœperunt principes furere a vino: extendit manum suam cum illusoribus: ^d qui applicuerunt quasi clibanum cor suum cum nsidiaretur eis. Tota nocte dormivit coquens eos, mane*

Et omnia pacifica repromittunt. Loquitur autem de hæreticis, qui semper prospera et felicia pollicentur, et sine laboribus operibusque, cœlorum regnum sibi vindicant: quæ lues nostro tempore mirifice per Ecclesiam serpit.

^d Maluit Victorius, *quia*, pro *qui*, ex Hebræa

ipse succensus quasi ignis flammæ : omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt iudices suos : omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet ad me ex [Vulg. in] *eis. LXX : Dies regum vestrorum. Ceperunt principes furere a vino : extendit manum suam cum pestilentibus, quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum, cum præcipitarentur tota nocte, Ephraim [Al. Israel] somno repletus est : mane factum est : incensus est quasi ignis flammæ [Al. flamma]. Omnes calefacti sunt quasi clibanus a ignis ardens, et ignis devoravit iudices suos. Omnes reges eorum ceciderunt : non est in eis qui invocet me. Obscurus locus et attentio lectoris sensu indigens, ut primum historiam cognoscamus. Paulum Israel et Samaritæ civitas con-*
quievit, recepto in se erroris ardere, donec tota massa fermento similis fieret, et creceret atque erumperet, ac **72** *populus intumescens clamaret ad fores Jeroboam regis, et diceret : Hic est dies Jeroboam regis nostri, hic est festus dies quem nobis constituit imperator noster : hunc celebramus, hunc capimus, in hoc exultamus et ludimus, in hoc vitulos aureos adoramus. Clamante populo, principes non irati sunt, ut quidam putant ; sed et ipsi ceperunt furere a vino, et intelligentiam suæ mentis amittere, oblivisci Dei, et in idolorum ligna impijgere. Quod cum rex cerneret, clamare scilicet populum et dicere : dies iste regis nostri est, et principes quasi temulentos et fanaticos, nescire quid dicerent, extendit manum suam illisoribus, populavit assensum bis qui ei vanis laudibus illudebant. Qui illusores, cum insidiaretur eis rex suus, et eos a Deo suo abduceret, præbuerunt ei quasi clibanum cor suum, ut eos succenderet et idololatriæ flammis ardere faceret. Idcirco enim assensus est populo, quia intellexit omni eos ad errorum mente conversos. Quodque sequitur : tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus est quasi ignis flammæ, hoc significat : postquam misit ignem in clibanum cordis eorum, et vidit eos furere, et nullum esse qui suæ resisteret voluntati, tota nocte dormivit, id est, securus fuit : versatus in tenebris est, dum illi coquerentur et impietatis panem efficerent. Unde postea surrexit mane, et scelerum suorum flammam aperta ostendit insania, ut nequaquam per insidias, sed impudenter a Dei cultu ad idolorum caeremonias transilirent. Quid plura ? omnes quasi clibanus, idololatriæ igne calefacti sunt, et devoraverunt iudices suos, ut etiam qui bonus esse poterat per naturam, et religionis Domini recordari, videns et principes et populum vitulis subditos, et illos putare deos, etiam ipse a scelere devoraretur. Denique omnes reges ceciderunt Israel, et ambulaverunt in viis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel, et nullus inven-*

Græca, Latinaque editionibus. Mss. autem libri nulli suffragantur.

^a Palatini duo mss. pressius sic ad Græcum : *Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et comederunt principes suos, omnes reges eorum ceciderunt ; non est, etc.* Græce : Πάντες θηρμάνθησαν ὡς κλίβανος, καὶ κατέφαγον τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπασαν.

tus est qui, desertis idolla, reverteretur ad Deum.

73 *Hæc juxta Hebræorum traditionem audacter magis quam scienter locuti sumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes. Nunc ad spiritualem intelligentiam transeamus : Infelices populi, qui a rege diabolo, et ab ejus principibus seduuntur : sive qui ab hæreseos principe, et ejus ducebus sollicitates alias susceperunt, relinquentes Coelestiam, et veritatem conculcantes fidei, solent clamare et dicere : Hæc est dies regis nostri : verbi gratia, Valentini, Marcionis, Arii, atque Eunomii. Quod audientes qui eis præpositi sunt, non inebriantur vino, ne leve putetur esse peccatum ; sed insanant et vino, de quo Moyses scripsit in Cantico Deuteronomii : Furar draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis (Deut. xxxii, 33) : hi enim comedant cibos impietatis, et vino iniquitatis inebriantur. De quo dicit et Apostolus : Nolite inebriari vino ; in quo est luxuria (Ephes. v, 18). Et in Proverbis legimus : Principes vinum non bibant : ne obliviscantur sapientiæ, et recta judicare non possint (Prov. xxxi, 5). Unde deceptis et populis et ducebus, princeps extendit manum suam vel illisoribus et pestilentibus, quales erant filii Heli, et de quibus in primo psalmo legimus : In cathedra pestilentium non sedis (Ps. i, 1) ; de quo dicitur : Ejice pestilentem de consilio, et egredietur cum eo contentio (Prov. xxii, 10) : quorum succensa sunt corda, ut allidant quos deceperint. Hoc enim juxta Septuaginta significat calaractæ, que non sursum levant, sed allidunt deorsum. Quodque dicit : Tota nocte Ephraim in somno repletus est, ostendit hæreticos dormientes læcæ solis justitiæ non videre. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt : quia oppressus est sensus eorum. Et de his in Psalmis legimus : Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt (Ps. lxxv, 6). Horum corda calefiunt variis perturbationibus : ira, amore, avaritia ; et devorant iudices suos, vel si quid possunt in animo habere virtutum, vel sensus quibus mala discernunt a bonis. Sive hoc dicendum quod duces hæreticorum a suis populis devorentur, ut quorum domos devorant turpis luci gratia, ipsi eorum devorentur assensu. Omnes hæreticorum principes ceciderunt : quis clamet ad Dominum, nullus est qui invocet nomen ejus : Omnis enim qui invocaverit nomen **74** Domini, salvus erit (Rom. x). Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus : invocabant Dominum, et ipse exaudivat illos (Ps. xcviij), qui hæreticorum reges et principes non exaudit, quia non est inter eos qui clamet ad Dominum.*

(Vers. 8-10.) *Ephraim in populis ipse commiscebitur, Ephraim factus est subcinericius b panis, qui non reversatur : comederunt alieni robur ejus, et ipse nesci-*

Impressa lectio Alexandrino aut Aldino codicibus magis hæret.

^b Hebræus textus tantum habet **74**, nec addit **75** panis. Velus quoque auctor commentarii in Osee, qui Rufinus olim audit, Hieronymianam editionem sequi professus, legit tantummodo **74** subcinericius qui, etc., panis nomine prætermissum.

vit : sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit ; et humiliabitur superbia Israel in facie ejus : nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his. LXX : Ephraim populis suis commiscebatur : Ephraim factus est subcinericius, qui non reversatur : comederunt alieni fortitudinem ejus, ipse vero nescivit, et cani effloruerunt ei, et ipse ignovit : et humiliabitur contumelia Israel in facie ejus, et non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his. Factum est regnum decem tribuum, sicut omnium nationum, quia recesserunt a Domino : et sicut subcineritius panis, qui non reversatur, hoc est, non agit pœnitentiam, comederunt Assyrii atque Chaldaei fortitudinem ejus, et quidquid virum habere poterat, devoraverunt. Tantæque vecordiae fuit, ut devoratum esse se nesciret : aut certe ignoraret causam propter quam fasset devorantibus traditus : denique usque ad senectutem, id est, usque ad ultimam captivitatem, incepto errore permansit. Unde humiliabitur superbia Israel non multo post tempore, sed nunc et in presenti : hoc est enim quod dicit, in facie ejus : humiliabitur autem, quia se erexerat et non in Deo, sed in multitudine confidebat exercitus. Et quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam (Jacob. iv) ; pro superbia, id est, ἄλογον (ἴρα), more suo Septuaginta ὄργην, id est, injuriam, transtulerunt. Et quia supra dixerat : Ephraim factus est subcinericius panis qui non reversatur, et videbatur ambiguum, nec satis sonare quid diceret, nunc ponit manifestius : Non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his. Quod si fuissent reversi ad Dominum Deum suum, audissent utique per Jeremiam loquentem Deum, Revertimini ad me, et ego revertar 75 ad vos. Et cum tanta fecerint, non quaesierunt eum, quem suo vitio perdididerunt. Cum autem debeat a Ephraim, ut ad sensum alium traueamus, docere populos, et ad similitudinem sui trahere, ipse populis commisceatur, et similis eorum efficitur, juxta quod supra dictum est : Erit sicut populus, sic sacerdos. Sive Ephraim popalis et gentibus commisceatur, ut omnes hæretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui quondam fuit princeps in Ecclesia, factus est subcinericius panis, ex omni parte immundo cinere et ignium ardore circumdatus, ut non reverteretur ad Dominum, sed incepto permaneret errore. Comederunt dæmones robur ejus : isti sunt enim alieni et hostes omnium Christianorum, et ipse nescivit, adversarios amicos putans, et devoratores suos arbitrans esse convivas ; sed et cani effusi sunt in eo, immo effloruerunt, id est, multo erravit tempore ; et nihilominus ignoravit senectutem et vêtustatem suam, de qua scriptum est : Quod veteratur et sene-

^a Pro debent, mss. Palatini videantur legunt, aut videat. Porro pro transeamus, et quod subsequitur, trahere, Martiani. cum Erasmo retinuit transferantur, et subtrahere, quæ Victorius verba ex quatuor Florentini. codicibus, tribusque Brizianis jam emenda-

scit, prope exterminium esse (Hebr. viii, 13). Et si ad justum virum, et ad ecclesiasticum dicitur : Cani hominis sapientia ejus (Sap. iv, 8) ; quare non dicitur ad iniquum, et ad hæreticum : Cani hominis stultitia ejus? De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum : Inveterate dierum malorum (Dan. iii, 52). Unde et in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula, ^b et sponsa erinibus adornata. Cumque humilietur superbia hæreticorum, sive contumelia, quam quotidie faciunt ecclesiasticis viris, non revertuntur ad Dominum ; sed in omnibus his nequaquam requirunt eum : quia calefacti sunt quasi clibanus, et non quaesierunt eum : devoraverunt iudices eorum, et reges periter considerunt, nec est qui clamet ad Dominum. Quæ universa perpassi sunt, ut Dominum quaerent, quem quaerere noluerunt.

(Vers. 11, 12.) Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. Ægyptum invocant, ad Assyrios abierunt : et cum profecti fuerint, extendam [Vulg. expandam] super eos rete meum, quasi volucrem [Al. volucres] cæli detraham eos, cædam illos secundum ^c auditionem 76 cætus eorum. LXX : Et erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor. Ægyptum invocavit [Al. invocabit], et in Assyrios abierunt sicut ibunt. Mittam super eos rete meum, ut volatilia [Al. volatile] cæli detraham illos, corripiam eos in auditu [Al. adventu] tribulationis eorum. Præcepit Dominus in Evangelio (Matth. x), ut simus simplices quasi columbæ, et astuti quasi serpentes, ut imitantes simplicitatem columbarum, et serpentis astutiam, nec aliis nocere possimus, nec ab aliis patiamur insidias, sed simplicitate et prudentia exhibeamus hominem temperatum : quia prudentia absque bonitate, malitia est : et simplicitas absque ratione, stultitia nominatur. Factus est ergo Ephraim quasi columba seducta, quod Hebraice פְּרוֹמָה (פְּרוֹמָה) : ab Aquila et Symmacho, ἄλογος, vel ἀπαισιόγῃς dicitur, id est, lactata, sive decepta : et a Septuaginta insipiens, sive insensata : ἄνοος enim utrumque exprimere potest. Et pulchre columba seducta, sive insipiens appellatur, quia est columba et sapiens, quæ dicit in Psalmis : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam (Ps. liv, 7)? Cujus pennæ deargentatæ sunt, et posteriora dorsi ejus in virore auri. Ephraim autem columba insipiens, et non habens cor, intantum brutæ mentis ostenditur, ut Ægyptum invocans, ad Assyrios perrexerit. Qui enim deprecatus Ægyptiorum auxilium est, ab Assyriis captivus abducitur. Baculus arundineus Ægyptus, cui qui innixus fuerit, statim conteret eum, et fractus atque contritus manum transformat incumbentis. Et ut ostenderet Deus, quod commutantes

verat.

^b Cotelerius maluit, ut sponsa. Innotuit vero S. Doctor ejus libri Hermæ visionem 1, cap. 2, et vis. 4, cap. item 2.

^c Palatini mss., secundum adventionem cætus, etc.

loca, oculos ejus vitare non possumus, et semper Dei regimur potestate : Cum, inquit, profecti fuerint in Assyrios, etiam ibi extendam rete meum, et si exaltati fuerint ut volucres, inde detrahā illos. Detrahā illos autem non in perditionem, sed ut cædam quasi filios : et cædam non in pœnarum magnitudine, sed in timore, ut audientes ventura [Al. vetera] supplicia, solis terroribus emendentur. Quæritur cur Ephraim non aliis avibus, sed columbæ comparatus sit. Aves cæteræ pullos suos etiam cum periculo vitæ suæ protegere festinant, **77** et cum ad nidum suum accipitrem, colubrum, corvum, sive cornicem accedere viderint, huc illucque volitant, et immittunt se morsu, et unguibus lacerant, et doctorem parentis querula voce testantur; sola columba ablatus pullos non dolet, non requirit : et ideo huic recte comparatur Ephraim, quod vastatum per partes populum non sentiat, sed negligens sit salutis suæ. Quodque dicit, *cædam eos secundum auditio-nem cætus eorum*, hoc significare potest : sicut juncto consilio omnes idola fabricati sunt : ita me irato, omnes pariter vastabuntur. Magistros contrariorum dogmatum, qui Christum reliquere sapientiam, et de Ecclesia sunt egressi, recte insipientem et excordem columbam possumus dicere, qui terrena desiderantes, Assyriis traditi sunt. Et cum profecti fuerint de Ecclesia, expandit Dominus super eos rete suum, testimoniis Scripturarum, et artificiali sapientiæ sermone contextum, ut elevantes se contra sapientiam Dei, et instar avis ad excelsa volitantes, ad humilia detrahat, et corripiat eos comminatione, et auditione pœnarum, ut correcti non pereant in æternum.

(Vers 13.) *Væ eis, quoniam recesserunt a me : vastabuntur, quia prævaricati sunt in me. Ego [Vulg. Et ego] redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia, et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis.* LXX : *Væ eis, quoniam recesserunt a me : manifesti sunt, quoniam impie egerunt in me : ego vero redemi eos : ipsi vero locuti sunt contra me mendacium, et non clamaverunt ad me corda eorum, sed ululabant in cubilibus suis.* Me extendente rete meum, ut eos comprehenderem, et quasi volucrem cæli de superbia deponerem, et cæderem in auditu angustię, illi recesserunt et resilierunt a me, hoc enim significat ἀπεκρίθησαν, quod Septuaginta transtulerunt : et propterea vastabuntur, quia prævaricati sunt in me. Pro eo quod nos diximus, vastabuntur, et in Hebræo scriptum est

^a In Palatin. mss., *vaccarum*, quod non passim obvia *b* et *v* litterarum in pronuntiando similitudine, sed consulto factum ad superioris contextus normam videatur.

^b Nihil simile ad Arii mores et hæresim referas. Optime vero ad *Aerium*, qui Encratitarum sectę, cujus et Tatianus, aut alumnus, aut ἑταίριος fuit. Omnino igitur rescribi hic velim *Aerius* : quod præterea ex Philastrii probaverim testimonio, ubi, *c* Aerii, inquit, ab Aerio quodam sic appellati sunt, qui abstinentis vacant, et in provincia Pamphylia quam

A *SOD LAEM* (סוד לאעם), id est, *vastatio eis* : Symmachus, *interitum* : **78** Theodotio, *niseriam* interpretati sunt. Porro in editione Vulgata dupliciter legimus; quidam enim codices habent, *δεδωκοί εἰσω*, hoc est, *manifesti sunt* : alii *δεδωκοί εἰσω*, hoc est, *meticulosi*, sive *miseri sunt*. Vastabuntur igitur et miseri erunt, et semper timentes ac formidantes, quia prævaricati sunt in Deum, adorantes vitulos aureos, et relinquentes eum qui redemit eos de Ægyptia servitute, et eduxit in excelsa brachio. Ipsi vero locuti sunt contra Dominum mendacia, dicentes de idolis : *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti* (Exod. xxxii), et non clamaverunt ad Dominum in corde suo, sed in idololatrię fornicationibus volutabantur. Sive quia B *dæmonum cultum sequitur libido et luxuria, qui colebant dæmones, consequenter instar porcorum in cœno libidinum versabantur. Et pulchre cantica idolis servitium, non carmina in Deum, sed ululatum appellat. Super hæreticis facilis interpretatio est, quod væ habeant sempiternum, quia recesserunt a Deo, et miseri sunt, quia reliquerunt Creatorem suum qui redemit eos sanguine suo : et ipsi loquuntur contra eum mendacia, impia falsitatis dogmata componentes, et non clamant in cordibus suis, sed ululant semper in conciliabulis, quæ pulchre cubilia appellat, et ferarum lustra. Istiusmodi non possunt dicere : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. vi, 7) : sed volutantur in sordibus libidinum, vacant stupris, et quidquid loquuntur et putaverint se in laudem Dei dicere, ululatus luporum et ^a baccharum insanientium sonitus est. Raro hæreticus diligit castitatem, et quicumque amare pudicitiam se simulant, ut Manichæus, et Marcion, et ^b Arius, et Tatianus, et instauratores veteris hæreseos, venenato ore mella promittunt. Cæterum juxta Apostolum, quæ secreta agunt, turpe est dicere (Ephes. v).*

(Vers. 14 seq.) *Super triticum et vinum ruminabant : recesserunt a me, et ego erudivi ^c et confortavi brachia eorum : et in me cogitaverunt **79** maledictiam : reversi sunt, ut essent absque jugo : facti sunt quasi arcus dolosus : cadent in gladio principes eorum, et ^d furore linguæ suæ : ista subsannatio eorum in terra Ægypti.* LXX : *Super tritico et vino ^d dissecabantur : eruditi sunt in me, et ego confortavi brachia eorum, et contra me cogitaverunt mala : conversi sunt in nihilum, facti sunt quasi arcus intentus, cadent in gla-*

plurimi commorantur, qui et Encratitę dicuntur, id est, abstinentes. Illi non possident aliquid, escas abominantur, quas Deus cum benedictione hamaso generi tribuit.

^c Victorius voculam *eos* addit, ex Vulgata editione, et Hebraico. Hieronymiana autem editio illa, quam auctor commentarii in Oseam sub nomine Rufini laudat, minime agnoscit.

^d Mss. Palatini, *concidabantur* : et paulo post, *ista est subsannatio, pro sic est, etc.*

dio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum; A
sic est subsannatio eorum in terra Ægypti. Propter
abundantiam, inquit, rerum omnium corruerunt.
Quod etiam Ezechiel in Sodomis et Gomorrhis fac-
tum esse commemorat (*Ezech. xix*), ut nihil aliud
nisi cibos et luxuriam ruminarent: pro quo Sep-
tuaginta transtulerunt, *super frumento et vino disse-*
cabantur, in exemplum prophetarum Baal, qui
præsentè Elia, concisione membrorum pluvias præ-
cabantur (*III Reg. xviii*). Simulque ut ostenderet eos
jumentorum similes, non dixit, comedebant, sed
ruminabant: et ideo recesserunt a Domino qui di-
cit: ego eos erudivi, ego fortitudinam præbui, et
contra me suas erexere cervices; non quod aliquid
possint facere et nocere Creatori suo: sed quod
solum facere potuerunt, cogitaverunt mala contra B
me. Et quomodo a principio fuerunt, priusquam vo-
carem eos per Abraham, et postea per Moysen et
Aaron, et erant absque iugo legisque notitia, et cun-
ctis nationibus miscbantur: ita etiam nunc reversi
sunt in pristinum statum: ut absque iugo et frenis
derorentur per præcipitia, et mutarentur in arcum
dolosum, ut ^a quem Deus contra adversarios inten-
derat, ipsi contra suum Dominum verterent, et mit-
tereat adversus eum blasphemiarum sagittas. Unde
principes eorum, qui infelicem populum deceperunt,
cadent gladio propter furorem linguæ suæ, quod vi-
tulos aureos deos appellare sunt ausi, ut hoc face-
rent in terra repromissionis, quod in Ægypto didi-
cerant: colentes Apim Ægyptium, et omnia eorum
portenta venerantes: ita enim et in solitudine, C
quando egressi sunt de Ægypto, Dominum subsan-
naverunt, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel*
(*Exod. xvi, 3*). Et: **80** *Utinam essemus in terra Æ-*
gypti, ubi sedebamus super ollas carnium (*Exod. xxxii,*
4), et cætera. Super tritico et vino, ^b et falsis my-
steriis corporis et sanguinis Christi, qui dicit in
Evangelio: *Nisi ceciderit granum tritici in terram,*
et mortuum fuerit, ipsum solum manet (*Joan. xii, 24*):
Et in alio loco: *Ego sum vitis vera* (*Joan. xv, 1*):
Et: *Nisi biberitis sanguinem meum* (*Ibid., vi, 54*).
Super hoc ergo tritico et vino hæretici conciduntur,
et diversa sibi construunt tabernacula: sive præci-
duntur ab Ecclesiæ corpore, et legem Dei meditari,
et ruminare se simulant. Sed hoc facientes recedunt
a Domino qui docuit eos in Ecclesia, et dedit eis D
fortitudinem, qua contra adversarios dimicarent.
Illi vero cogitaverunt malitiam contra Dominum,
impiissimas hæreses extruentes, et reversi sunt in
statum gentilium, ut essent absque Dei notitia et
iugo: sive reversi sunt in nihilum, non quod desie-

rint esse, sed quod ad comparationem ejus, qui lo-
quitur ad Moysen: *Vade, dic populo Israel: Qui est*
misit me (*Exod. iii, 14*), omnes qui contra Dominum
sapiunt, non esse dicantur [*Al. dicuntur*]. Juxta
illud quod in Esther legimus in Septuaginta ^c dum-
taxat: *Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt*
(*Esther xiv, 11, sec. LXX*), haud dubium quin idola
significet. Si enim Deus est veritas, quidquid contra-
rium veritati est, mendacium est, et nihil nomina-
tur. Hoc hæreticis convenit, qui instructi de Scri-
pturis sanctis, adversum Dominum Legis et Prophe-
tarum et Evangelii verba vertunt: et sunt quasi
arcus dolosus sive perversus. Dolosus arcus atque
perversus est, qui percussit dirigentem, et vulnerat
dominum suum. Sive facti sunt quasi arcus inten-
tus, parati semper ad pugnam et contentiones, in
subversionem audientium. Unde principes eorum,
id est hæresiarchæ, Domini mucrone feriuntur,
propter insaniam linguæ suæ, qua Dominum blas-
phemaverunt: hoc idem facientes in falsi nominis
Ecclesia, quod faciebant eo tempore quo in Ægypto
sæculi morabantur, hoc est, quando gentiles erant.
Omnes enim hæreticorum et gentilium quæstiones
eædem sunt, quia non Scripturarum **81** auctori-
tem, sed humanæ rationis sensum sequuntur.

(Cap. VIII. — Vers. 1 seq.) *In gutture tuo sit tuba,*
quasi aquila super domum Domini: pro eo quod trans-
gressi sunt fœdus meum, et legem meam prævaricati
sunt. Me invocabunt [*Al. invocabunt*], *Deus meus,*
cognovimus te Israel. Projectit Israel bonum, inimicus
persequetur eum. Ipsi regnaverunt, et non ex me:
principes exstiterunt, et non cognovi. Argentum suum
et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent. LXX:
In sinu eorum quasi terra sicut aquila super domum
Domini: pro eo quod transgressi sunt testamentum
meum, et contra legem meam impie egerunt. Me invo-
caverunt [*Al. invocabunt*], *Deus, cognovimus te: quia*
Israel ^d aversatus est bona: inimicus persecuti sunt,
ex semetipsis regnaverunt, et non per me: principes
exstiterunt, et non indicaverunt mihi: argentum suum
et aurum suum fecerunt sibi idola, ut dispereant. Hoc
quod interpretati sumus, *in gutture tuo sit tuba*, pro
quo in Hebræo scriptum est, **אַלְעֶחְצָח סוֹפְהָר**
(**אלהך שופר**), Aquila et Symmachus et Theodotio
similiter transtulerunt. Soli Septuaginta dixerunt:
in sinu eorum quasi terra: quod quid significet, in-
certum est. Quidam enim æstimant sinum dupliciter
accipi, et inferiorem partem vestimenti a genitalibus
usque ad pedes: et colpum maris, id est, sinum,
verbi gratia, Hadriatici, et Ionii, et Propontidis,
falsosque magistros, qui blasphemiam Ægypti sunt

^a Sic ad fidem quatuor Florentiæ codicum cor-
rexit Victorius, quem *Deus*, ut subintelligas arcum.
Martian. post Erasmus retinuit, quos.

^b In uno Palatino, *falsi mysterii*, in altero, ipsa
vox, *falsi expungitur*.

^c Hoc quoque notatum Victorio est, ideo dici,
secundum LXX dumtaxat, quia in Hebræico non in-
venitur capitulum quartum decimum, ubi id prodi-
tur, sicut nec tria alia superiora. A dimidio enim

decimi capituli, ea quæ postea leguntur in Esther, ex
Vulgata LXX editione accepta sunt: desunt enim
penes Hebræos.

^d Ita et nostri cum Victorio mss. *aversatus*: Mar-
tian. cum Erasmo, *aversata*. Redolet vero scioli
glossatoris manum, quod statim in iisdem mss. sub-
ditur, *iniquum secuti sunt*, pro *inimicum persecuti*
sunt: Græc. ἐχθρὸν κατὰδίωξαν.

secuti, omnia in sinu suo libidini servientia et terrena retinere: vel certe in portu et refugio navigationis suæ, nihil pretiosarum mercium, sed terrena conquirere. Nos autem sequentes veritatem Hebraicam, coeptæ explanationis texamus ordinem. Præcipitur prophetæ, et dicitur ad eum: *In gutture tuo sit tuba*, hoc est, sic exalta vocem tuam, ut tubæ similis sit: ut plurimi audiant, quia plurimi peccaverunt. Cumque exaltaveris vocem tuam, hoc dicito cum clamore, quasi aquila super domum Domini, et est sensus: Veniet Nabuchodonosor cum omni exercitu suo tam raptim, tam velociter, ut aquilæ imitetur volatum festinantis ad prædam: et veniet non ad alium locum, sed ad Jerusalem, in qua templum Dei situm est, **82** ut eam destruat atque subvertat. De hac aquila et Ezechiel plenius loquitur (*Ezech. xvii*): magnarum alarum plumarumque et unguis, quæ habet ductum intrandi in Libanum, hoc est, in templum Dei. Juxta Zachariam prophetam, in quo scriptum est: *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas* (*Zach. xi, 4*). Hoc autem, o propheta, quod tibi dico atque præcepto: *In gutture tuo sit tuba*, ut vocifereris et dicas, quasi aquila super domum Domini, regem venire Chaldæorum, non aliam ob causam jubeo, nisi quod transgressi sunt fœdus meum, et meas cæremonias reliquerunt. Unde tempore necessitatis et angustia, quando captivitas venerit, me invocabant et dicent: *Deus meus, cognovimus te, Israel*; nos qui appellamur Israel, scimus te atque cognoscimus, et nomen Jacob, qui tibi placuit, servamus antiquum, ut dicamur Israel. Quibus respondit Dominus: Quomodo vocamini Israel, cum Israel projecit bonum, id est, Dominum Deum suum, a quo appellatus est Israel? Idcirco quia Israel projecit bonum, inimicus, hoc est, Assyrius persequetur eum, atque comprehendet: qui, me regis deserto, petierunt sibi regem, sicut et gentes reliquæ, et fecerant contra voluntatem Dei [*Al. meam*]. Denique Samuel ideo eis dura regis exponit imperia, et filios eorum ac filias dicit regibus servituras, et ad Dominum regem elementissimum convertantur (*I Reg. xviii*); sed illi absque voluntate Dei principes exstiterunt. Et non eis sufficit hoc scelus, nisi majori impletate facinus duplicarent, ut argentum suum et aurum quod acceperant ad divitias et ornatum, in idola verterent. Ergo **D** Saul non ex voluntate Dei, sed ex populi errore rex factus est. Et quia radicem pietatis non habuit, statim ut regnare cœpit, impietate succensus est. Potest hoc quod dicit: *Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes exstiterunt, et non cognovi*, etiam de Jeroboam accipi filio Nabath, et de cæteris principibus, qui ei in imperio successerunt: Nec statim, quia Deus Salomoni iratus, regnum ejus dividi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim juxta legis præcepta interrogare Dominum, an vellet hoc fieri. Nam de Salvatore **83** dicitur: quod

^a Victorius ex Vulg. Edit. juncto Hebraico, in eos. Item, *artifex fecit illum*, id est, vitulum, de quo in præcedenti sermone. Nulli vero mss. suffragantur.

A oportet quidem tradi Filium hominis, sed vix illi, per quem tradendus sit (*Mat. xxvi*). Diabolus qui ponere cupit supra astra cœli nidum suum, aquilam sæpissime legimus: *Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus* (*Abdiæ i, 4*). Oculus quoque qui irridet patrem, et despicit senectutem matris, effodietur a corvis, et devorabunt eum puli aquilarum (*Prov. xxx*): per diabolum ac dæmones, claram visionis suæ lumen amittens. Unde in Lege præcipitur, ut non comedamus aquilam (*Levit. xi*). Hæc igitur aquila venit super hæreticorum concilabula, quæ quondam fuerant domus Domini: et idcirco venit, quia prævaricati sunt fœdus ejus, et legem Dei dereliquerunt: et sine causa invocant eum, et dicunt: *Deus meus es, et cognovimus te*, **B** nos qui vocamur Israel, cernentes Deum, et vocamur nomine Christiano. Frustra, inquit, hæc faciunt, cum ipsi sibi reges constituerint, et contra meam fecerint voluntatem, et principes habeant adversarios meos, quos ego nescio, quia mel noctiam non merentur. Argentum quoque suum, et aurum, et quidquid habere poterant naturaliter, sermones ac sensus verterunt in idola, quæ de suo corde fixerunt: et verterunt, non ut interirent; sed quia verterunt, ideo interierunt. Neque enim hac ratione fecerunt, ut perirent; sed quia fecerunt, idcirco perierunt.

(*Vers. 5, 6.*) *Projectus est vitulus tuus, Samaria. Iratus est furor meus in eis: usquequo non poterunt emundari? quia ex Israel et ipse est: artifex fecit illum, et non est Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. LXX: Projice vitulum tuum, Samaria: concitatus est furor meus super eos: usquequo non poterunt emundari in Israel? et hoc artifex fecit, et non est Deus: quia seducens erat vitulus tuus, Samaria.* In eo loco, in quo nos posuimus *aranearum telas*, in Hebraico scriptum est *SABABIM* (שַׁבְּבִים), per tot litteram penultimam: non ut quidam falso putant, *SABABUM* (שַׁבְּבִי), id est, per *VAU*, quod Septuaginta et Theodotus, *πλῆθος* interpretati sunt, id est, *seducens*, atque *decipiens*: *Aquila errantibus, sive conversis: Symmachus, inconstans, vel instabile*, id est, *ἀκαταστατον*: **84** Quinta editio, *περὶβριον, vagus et fluctuans*. Nos ab Hebræo didicimus *SABABIM* proprie nominari *aranearum tela* per aeream volantia, quæ dum videntur intereunt, et in atomos atque in nihilum dissolvuntur. Et recte his Samariæ vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretii magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Hoc quod supra dixerat: *Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent*, nunc exponit manifestus: *Projectus est vitulus tuus, Samaria, iratus est furor meus in eos*: vel in vitulos, quia duos fecerant: vel in Samariæ habitatores, qui eos adorabant. Porro quod in Septuaginta legimus: *Projice vitulum tuum, Samaria*, cohortatur habitatores ejus, non unius urbis, sed omnium decem tribuum, quæ appellantur Samaria (alioquin in urbe Samaria vituli non

erant, sed in Dan et in Bethel), ut projiciat vitulos super quos iratus est Deus: sive ἀπορθησεται, id est, defricet: ut quos multo tempore eduerat, paulatim a se defricet et emundet. Illisque non audientibus, convertitur ad alios, et quasi ad tertiam personam loquitur: *Usquequo non poterunt emundari? Quæ ista, inquit, insana est, me stante [Al. mediante] locum pœnitentiæ, illos ad sanitatem nolle converti. Et quia dixerat: Projice vitulum tuum, Samaria, exponit quibus iste sit vitulus: quia ex Israel et ipse est: non ab aliis aut, vitulum gentibus accepistis, ut Baal et Astaroth a Sidonibus, ut Chamios a Moabitibus, ut Moloch ab Ammonitis (IV Reg. xxiii); sed vos ipsi, et rex vester Jereboam, quod in Ægypto didiceratis, fecistis in Israel. Aut qualis ille est deus, qui manu formatur artificis? Denique ut aranearum fila dissolvuntur in ventum, ita vitulus Samariæ redigetur in nihilum. Projicit Dominus hæreticorum vitulos et Samariæ, qui se dicunt legis præcepta servare: qui vituli hærent humo, et operantur in terrâ, non spiritu, nec oculos ad cœlum levant; et Idcirco iratus est furor Domini super eos, et miratur quæ sit tanta perversitas, ut nolint relinquere idola, quæ sibi fabricati sunt, et ament [Al. amant] sordes hæreticas pro Ecclesiæ munditiis. Quos vitulos non accepit Israel, qui Dominum viderè se fingit. 85 a cæteris gentibus: sed de Scripturis sanctis sibi ipse conflat intelligentiæ pravitatem, et artifex est Dei sui, qui cito peribit et aranearum telas imitabitur, quæ levi rumpuntur tactu.*

(Vers. 7.) *Quia ventum seminabunt, et turbine metent: calvus blans, non est in eo germen, non faciet sativam: quod et si fecerit, alieni comedent eam. LXX: Quia corrupta vento seminaverunt, et subversio eorum inscipiet ea: in manipulis non habens vires ut faciat farinam: quod et si fecerit, alieni comedent eam.* Aranearum telas, Samariæ vitulum comparat: Idcirco metaphoram servat in reliquis, ut quos aranearum telas dixit, comparet vento, et turbini, cuiusque non stantibus: et si steterint, farinam non habentibus; et si sativam, inquit, fecerint, ab aliis devorabuntur. Et quia tam de hæreticis quam de his, qui in Samaria fabricati sunt idola, communis est sensus, communiter disputandum est. Isti ventum seminant, sive b quæ a vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐνσπέρμιον vocant, et Idcirco vacua seminantes, inania vaneque recipiunt: immo seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, et circumferunt omni vento doctrinæ. Cuique ventum seminaverint, metent turbines et tempestates, et primum quidem culmus, hoc est, stipule non erit ex his se-

A mihibus, nec aliquam poterunt speciem segetis habere secundæ. Quod si raro acciderit, ut Ecclesiasticus quid dogmatis simile habere videantur: ipsam germen et spicam farinam non faciet. In cuius farinæ satis tribus mittit fermentum Evangelicæ mulier (Matth. xiii): ut et spiritus quo sentimus, et anima qua vivimus, et corpus quo procedimus, in unum sanctum Spiritum redigantur, juxta Apostolum: *In ipso vivimus, movemur et sumus (Act. xvii, 18)*. Quod si raro acciderit hæreticis, ut farinam quocunque sementis eorum faciat, de hac farina fiet subelnericus panis, qui non reversatur, et quem alieni comedent. Unde et tunc ait: *Quod et si fecerit farinam, alieni comedent eam. 86* Alienos autem illos debemus accipere, de quibus scriptum est: *Filii alieni mentis sunt mihi (Ps. xvii, 46)*. Et in octavo decimo psalmo: *Ab oculis meis munda me, Domine, et ab alienis patce servo tuo*. Qui si Justo viro non fuerint dominati, tunc immaculatus erit, et mundabitur à delicto maximo.

(Vers. 8.) *Devoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum. Septuaginta pro immundo, inutile translulerunt, cætera similiter. Immundum vas, sive inutile, Hebræi matulam vocant, qua ad suscipiendâ et projiciendâ stercorea uti solemus. Hinc immunditiæ idololatras et hæreticos comparat, qui insciantur gentibus, dum Dei non custodiunt veritatem, et faciunt vas in honorem, conversi sunt in vasa [Al. vas] contumeliæ. Quid enim immundiûs dæmonico spiritu, et hæreticorum dogmatibus, quæ eos ethnicis miscuerunt? Talis erat Jechonias idolis mancipatus, de quo per Jeremiam loquitur Deus: *Inhonoratus est Jechonias, sicut vas cævas nulla est utilitas (Jer. xxii, 18)*. Contrario Paulus qui dicere poterat: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus (II Cor. xiii)?* appellatur vas electionis aureum et argenteum: quia habebat sapientiam, et eloquium, quo Christi Evangelium prædicabat. Quod autem dicit, *devoratus est, vel absorptus*, hoc significat, quod mixtus idolis et nationibus, proprium Israël et Christiani nomen amiserit.*

(Vers. 9, 10.) *Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager sollicitus tibi: Ephraim mœnera dederunt amatoribus, sed et cum mercede conduserant nationes: nunc congregabo eos, et quiescent paullisper ab onere regis et principum. LXX: Quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, genuerunt apud semitipsum Ephraim: munera dilexerunt: idcirco tradentur in gentibus, nunc suscipiam eos, et quiescent parvum, ut angant reges et principes.* Devoratus est, inquit, Israel, et factus est tamquam vas inutile, sive immundum, de quo non

id est, seminarium mortuorum sine terra confocetur. Et inferius ex duobus sensu? *Quid potentiam Dei catamniatis? qui potest de medulla, et de seminario vestro ἐνσπέρμιον non carnes tantum de carnibus, sed corpus educere, et aliud ex illo facere, etc.*

c Ex nostris mss. suffecimus verba, cætera similiter, quæ in hæcenus vulgaris libris desiderabantur.

a Vocals, a se, nesciunt mss. nostri.

b Inverserit Victorius Græcum vocabulum ἐνσπέρμιον, quod mss. ignorant. De ἐνσπέρμιον alibi Hieron. ubi Origenis sententiam impugnat lib. contra Joan. Jerosolymit. num. 26: *Neque enim in grano tritici radices, culmus, folia, ariste, palæe sunt dissolutæ: sic et in ratione humanorum corporum materiam quædam surgendi antiqua principia, et quasi ἐνσπέρμιον,*

supersit testa, in qua hauriri possit aqua, aut modicum quid igituli. Et quia factus est vas immundum, ideo ascenderunt ad Assyrios imitantes onagram solitarium: **87** nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, et educti in captivitatem, quos propheta plangit et dicit: *Ephraim munera dederunt Assyriis, et conduxerunt mercede amatores suos, de quibus scribit Ezechiel: Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis (Ezec. xvi, 33), et econtrario factum est in te. Cumque dederit dona gentibus, et mercede ad auxiliandum sibi conduxerint nationes, congregabuntur ad pugnam, et vincti pariter abducentur. Et quia amant offerre adversariis munera, ideo paulisper beneficium consequentur, ut non solvant stipendia regi et principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa, et stipendia dabunt ut liberi; sed redigentur in ultimam servitutem. De hæreticis non ambigimus, quin juxta errorem mentis suæ euntes ad Assyrios, ascendere se putent, et non descendere. Unde dicitur ad eos per Isaiam: Quid factum est tibi nunc, quia ascendistis omnes in tecta vana (Isa. xxii, 1)? quorum Assyriorum princeps est sensus magnus. Unde in semetipso germinavit Ephraim, præsumptione sui æstimans se crevisse. Sive onager factus est solitarius, ut non Ecclesiæ consita, sed diaboli deserta penetraret. Amavit munera pro errore suo, ipse sibi præmia reprovittens, sive turpis luci gratia omnia faciens. Vel certe dedit amatoribus suis dæmonibus munera atque mercedes, et cum hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut enim nationes corporalia simulacra venerantur: sic isti idola deos putant, quæ de suo corde unxerunt, et ideo reputantur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc, et in præsentis sæculo egerint penitentiam, et susceperim eos, cessabunt parvum super se regem constituere et principes ejus. Ut intelligamus parvum regem diabolum, ad distinctionem magni regis, qui societatem cum Belial habere non potest; sed statim ut receptus fuerit, de corde credentium fugat parvum regem et principes ejus. Juxta Hebraicum autem, congregabuntur in Ecclesia Dei qui fuerant antea dispersi, et mercede sibi conduxerant nationes, et quiescent ab onere regis, **88** super quo Apostolus scissos ab Ecclesia increpat, dicens: *Sine nobis regnatis: atque utinam regnetis (I Cor. iv, 8)*, et a principibus quos habent in synagogis diaboli constitutos.*

^a Est hoc alterum inepti glossatoris commentum in Palatinis mss., *facta sunt ei altaria delicta, pro dilecta*, contra Græci textus fidem, *εις ἀναρίθμητος ἕθνη αὐτῶ θυσιαστήρια ἡγαπήθηνα*.

^b Interseuerunt hoc quoque loco Palatini mss. *altaria delicta*, pro quibus reponendum ex Græco sit, *altaria dilecta, θυσιαστήρια τὰ ἡγαπήθηνα*. Hunc præterea versiculum cum ex Hebræo, tum ex LXX superiori proposito jungunt, sicque post verba *retraheret ad salutem*, Hieronymianam expositionem continuant: *Scribam, inquit, eis rursus leges, quas primum dederam per Moysen. Sed, etc.*

^c Vitiose erat, *sed et ethnicorum*. Porro Victorius:

(Vers. 11.) *Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum. LXX: Quia multiplicavit Ephraim altaria: in peccatum sunt ei altaria dilecta. Ducti, ait, in captivitatem cessabunt paulisper ab onere regis et principis. Et hoc patientur quia Ephraim princeps eorum multiplicavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret: quæ altaria, id est, aræ vertentur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicentur. Deinde ut supra dixerat: Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? velut ambigens et requirens, quo medicamine sanaret infirmum, et quibus consiliis peccantem retraheret ad salutem.*

(Vers. 12.) *Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ reputatæ [Vulg. computatæ] sunt: hostias offerent [Vulg. afferent], immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas. LXX: Scribam eis multitudinem: legitima ejus in aliena reputata sunt altaria^b: quia si immolaverint hostias, et comederint carnes, Dominus non suscipiet eas: quas prius dederam per Moysen. Sed quid prodest ultra alias scribere, cum contempserit eas quas ante suscepit? Annon contemptus Dei est, quando, me jubente, ut unum in Jerusalem esset altare, per omnes montes et colles idola fabricati sunt, quibus irritarent Dominum? Altaria quoque idcirco fecerunt, non ut mihi placerent; sed ut, multis hostiis immolatis, carnes earum comederent, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: Amen, amen dico vobis, queritis me, non quia vidistis signa; sed quia manducastis de panibus, et saturati estis (Joan. vi, 16). Omne enim studium victimarum in eo habent, ut devorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus quas non illi, sed suo ventri immolaverunt et gutturi. Unum autem esse altare in Ecclesia, et unam fidem, et unum baptisma apostolus docet (Ephes. iv), quod hæretici deserentes, multa sibi altaria **89** fabricati sunt, non ad placandum Deum, sed in delictorum multitudinem. Propterea leges Dei accipere non merentur, cum eas quas acceptant, ante contempserint. Et si quid dixerint de Scripturis, nequaquam divinis verbis, sed^c ethnicorum sensibus comparandum est. Isti multas immolant hostias et comedunt carnes earum, unam Christi hostiam deserentes: nec comedentes ejus carnem, cujus caro cibus credentium est. Quidquid fecerint, sacrificiorum or-*

Placuit, inquit, hæc verba ante lectorum oculos ponere, ut ex his quilibet discere possit, quam apposite novatores nostri temporis in priscis illis hæreticis Hieron. describat. Nostri tamen tanto illis peiores sunt, quanto sacrificium, quo terrarum orbis numquam caruit, ab Ecclesia tollunt: Christique incruentam victimam, mente tantum agitandam, non etiam reipsa offerendam contendunt: contra illud quod Christus ipse in Apostolis nobis præcepit, cum dixit: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*. Audis etiam veram Christi carnem in Eucharistiæ sacramento nos sumere, non umbram illius, aut figuram, ut idem blasphemant.

dinem ritumque simulantes, sive dederint eleemosynam, sive pudicitiam repromittant, sive humilitatem simulent, sictisque blanditiis simplices quosque decipiant, nihil de hujuscemodi sacrificiis Dominus suscipiet.

(Vers. 13, 14.) *Nunc recordabitur iniquitates [Vulg. iniquitatis] eorum, et visitabit peccata eorum: ipsi in [Vulg. ad] Ægyptum convertentur, et oblitus est Israel factoris sui, et ædificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas, et mittam ignem in civitate ejus, et devorabit ædes illius. LXX: Nunc recordabitur iniquitates eorum, et ulciscetur injustitias eorum: ipsi in Ægyptum conversi sunt, et oblitus est Israel eum qui fecit illum, et ædificaverunt delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas [Al. muratas], et emittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta ejus.* Inter ἀνομία, id est, iniquitatem, et peccatum, hoc interest, quod iniquitas ante legem, peccatum post legem est, et qui permanent in delictis, iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant: peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem. Ideo autem et veterum iniquitatem recordabitur, et peccata pristina visitabit: quia in Ægyptum sunt reversi, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverant, ἀπερ et μνησεν. Oblitus est enim Israel factoris sui, et ædificavit delubra in excelsis, totos colles et montes, et umbrosas arbores, Baal et Astaroth, et 90 aliis idolis consecrans. Judas quoque intelligens Israel eum de Dei amore recessisse, et visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destructurum esse se dicit, et usque ad fundamentum illius voraturum. Illius, haud dubium, quin Judam [Al. Juda] significet: licet quidam fundamenta earum, id est, urbium pro illius legant. Secundum autem anagogen iniquitates, id est, ἀνομία et ἀδικία vocantur, quas ante baptismum commisimus, et quæ nobis in baptismo sunt dimissæ: peccata autem quæ post baptismum egimus, de quibus et in psalmo scriptum est: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi).* Quæ omnia imputabuntur hæreticis ut et veteres iniquitates, et nova eis peccata reddantur. Qui enim de Ægypto exierant per confessionem Christi, perfidia in Ægyptum sunt reversi. Oblitus est Israel factoris sui, et Creatore contempto, alium sibi finxit dominum. Judas quoque, id est, vir Ecclesiasticus, in malis operibus, vel in sanctarum Scripturarum interpretatione perversa, ædificavit sibi urbes

^a In uno Palat., destructurum esse se dicit usque ad fundamentum illius voraturum ædes. Illius haud dubium, etc. In altero, et usque ad fundamenta voraturum, etc.

^b Corrupte hactenus editi scribunt βασις: et jam non magnas domos, sed grave quid notant; non enim a βασις, sed a βάσις vocabulum istud deducitur. Errorem hunc nos alibi cavimus, docente ipso Hieronymo epist. 65 ad Principium num. 14 de ps. XLIV, ubi, Pro eo, inquit, quod nos transulimus, a domi-

nitas, non auxilio Dei, sed artificii [Al. artificis] mendacio: quas Dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit, et devoraturum ^b βάσις ejus, id est, magnas et in modum turrium ædificatas domos: et fundamenta male posita subversurum, ne possint sacrilega contra Deum delubra construere. Quidam urbes a Juda munitas in bonam partem accipiunt, et illud quod huic sensui contrarium videbatur: *inmittam ignem in civitates ejus, et devorabit ædes illius*, ita temperare nituntur, ut postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruat. Quod juxta LXX interpretes legimus, et in Assyriis immunda comederunt, in Hebraico non habetur, et idcirco obelo prænotandum est. Possumus autem 91 dicere, quod desiderantes Ægyptum Israelitæ, capti ab Assyriis, ibi immunda comederint, juxta Ezechielem, qui eos in Chaldæa idolothyta comedisse describit (Ezech. iv): et in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercore comparentur. Hæretici quoque, quorum principes sunt Assyrii (de quibus crebro diximus), comedunt apud eos immunda, dum illorum sordibus inquinantur.

(Cap. IX.—Vers. 1, 2.) *Noli lætari, Israel: noli exultare sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis. LXX: Noli gaudere, Israel, et noli lætari sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti munera super omnem aream tritici. Area et torcular non cognovit eos, et vinum mentitum est illis.* Qui a Deo recesserunt, cum in profundum venerint peccatorum, et desperaverint salutem suam, universa contemnent (Prov. xviii). Denique et Israel recedens a lege Dei, et colens idola, ex multis gentibus unam gentem esse se dicit: gaudens et gratulans quod a Dei notitia recesserit, et sit gens mixta cum cæteris, et propterea nunc corripit eos, et dicit: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talem esse, ut sunt cæteræ nationes. Aliter enim nesciens Deum, aliter punitur recedens a Deo, quia servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit ^c multum (Luc. xii). Mercedem fornicationis tuæ areas multas et torcularia reputasti, ut rerum omnium abundantia fruereris: ideo area et torcular, triticum vinumque non facient, et mentietur eis torcular, sive negabit vinum suum, quo se inebriandos putabant. Legimus sud Acab rege Israel, et Elia propheta, famem gravissimam fuisse in Samaria: ita ut matres filiorum suorum cadaveribus vescerentur (III Reg. vi). Eo tempore, juxta litteram, area et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est eis, et in egestate tabuerunt. Dicitur

bus eburneis, quia in Græco scriptum est, ἀπὸ βασις ὑπερβαρύνων, quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem, a gravibus interpretati sunt; cum βάσις verbum sit ἐπιχώριον Palesinæ; et usque hodie domus ex omni parte conclusæ, et in modum ædificatæ turrium ac mœnium publicorum, βάσις appellantur. Vide quæ in hunc locum fusius annotavimus.

^c Victor. ex quatuor Florentiæ codicibus, et Vulgata editione, vapulabit multis.

et ad hæreticos, ne exsultent atque lætentur, et putent se cæterarum similes nationum. Illæ enim **92** non crediderunt in Deum; isti vero sub nomine Dei idola colunt, et fornicantur a Deo suo: et plures sibi areas, et torcularia infinita multiplicat, et comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, et bibunt vinum Sodomorum, quod cum aspidum felle calcatur. Et quia sibi plura torcularia, et multas areas præpararunt: Idcirco de vera et de una area, et de torculari quod calcavit Dominus Jesus, non veacentur, et non bibent; sed quodcumque se habere putaverint, mendacio depravabitur.

(Vers. 3 et 4.) *Non habitabunt in terra Domini. reversus est Ephraim in Ægyptum, et in Assyriis pollutum comedit: Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium, omnes qui comedunt [Vulg. comedent] illum, contaminabuntur, quia panis eorum, animæ ipsorum, non intrabunt in domum Domini.* LXX: *Non habitaverunt in terra Domini, habitavit Ephraim in Ægypto, et in Assyriis immundum comedit: non libaverunt Domino vinum, nec placuerunt ei sacrificia eorum: quasi panis luctus ejus: omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur; quia panes animarum eorum non intrabunt in domum Domini.* Non solum area, et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est in terra Israel, quando per triennium, et menses sex cuncta perierunt, sed et ipsi habitatores recedent de terra Domini, et ducentur in terram alienam, ne habitent in terra sancta quam suis fornicationibus polluerunt. *Reversus est, inquit, Ephraim in Ægyptum, et in Assyriis pollutum comedit.* De hoc loco quidam supra addiderunt: *et in Assyriis pollutum comedit, quod in Hebraico non habetur, de quo jam diximus.* Cum autem fuerint in Chaldæa absque templo et absque altari, non libabunt Domino vinum, sed dæmonibus, et non placebunt ei, qui libant diis alienis, et qui in captivitate retinentur atque in Assyriis idolothya comedunt, et quasi panes lugentium sunt. Non est enim licitum de sacrificiis comedere lugentium, et si comederit, immundum fiet quod licite obtinuit. Lugentium **93** cœnas Græci ^d *νευρόδετρα* vocant, nos *parentalia* possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obtulerit, sed etiam qui comederit de hujuscemodi cibis immundus erit: panis enim eorum, hoc est cibum quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ destructa est, quæ Babylonio igne succensa est; sed

A erit animæ eorum. Et est sensus, suæ gulæ, et suæ provident voluptati; cæterum mihi non placent polluta. Non habitabunt in terra domini, qui ab Ecclesia recesserunt, et reversi sunt mente in Ægyptum, et Assyriorum, id est, dæmonum comedunt [Al. comederunt] sacrificia: nec libant Domino vinum quo inebriati sunt in luxuriam, et non placent ei neque illa quæ offerunt, nec ipsi qui offerunt. Sacrificia hæreticorum panis luctus est et lacrymarum: omnia enim quæ faciunt vertentur in fletum. Nec audire poterunt: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur (Matt. v, 5); sed econtrario audient: Væ identibus, quia ipsi lugebunt (Luc. vi, 25).* Quidquid offerunt non Deo, sed mortuis offerunt: his videlicet qui sceleratas hæreses confinxerunt; et quicumque de eorum comederit victimis, contaminabitur, Cæci in foveam ducentur a cæcis. Quidquid fecerint, delictiarum causa faciunt, ut populum decipiant, ut domos devorent viduarum. Panem luctus possumus dicere, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum: qui panis non ingreditur in domum Dei: hæreticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, sed speluncæ latronum.

(Vers. 5. et 6.) *Quid facietis in die solenni, in die festivitatis Domini? Ecce enim profecti sunt a vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.* LXX: *Quid facietis in die conventus, et in die solemnitatis 94 Domini? Ideo ecce ibunt de miseria Ægypti, et suscipiet eos Memphis, et sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus possidebit, spinæ in tabernaculis eorum.* Cum venerit, inquit, dies captivitatis et sævissimus hostis ingruerit, quæ mea solemnitas est? quam ego placabilem habeo hostiam? quia me de meis hostibus vindicat, et injuriæ ponit modum, et flagellat impios filios. Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? Respondete. Illisque tacentibus, sibi ipse respondet, immo quæ facturi sint, divinis oculis intuetur: *Ecce, inquit, miseria et vastitate prementibus, et Assyrio atque Chaldæo captos ligare cupientibus, ad Ægyptum confugerunt. Ibi Memphis sepeliet eos, quæ eo tempore erat metropolis Ægypti, antequam Alexandria, quæ prius appellabatur Νό (Νό), ab Alexandro Macedone et magnitudinem urbis et nomen acciperet.* D *Quod autem in Septuaginta dicit, sepeliet eos Machmas, in Hebræo non habetur; sed מַמְכָּם (מַמְכָּם), quod appellatur desiderabile. Ex quo perspicuum est,*

^a Victor. substituit minori numero, *intrabit, ex* Vulgata editione, et Hebraico לא יבוא: intellige autem, inquit, de pane. Unde Hieronymus: Panis eorum, hoc est cibus, quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ destructa est. Apud LXX enim legitur, *non intrabunt, et hoc, quia transtulerunt panes.*

^b Palatini mss. *quia panis luctus eis.* Et vero eis, pro *ejus*, ad Græcum ἀφοῖς, placet magis.

^c Ita Victor. ex quatuor Florentiæ mss. Antea, quod et Martian. retinuit, *perierint.*

^d Non immuto, quod vulgati omnes libri præferunt; verius tamen id puto esse, quod nostri habent

mss., *νευρόδετρα*, quo nomine *cithernia*, seu *cenas funebres*, Græci appellant; Latini, *parentalia*. Econtrario *νευρόδετρα* an hoc intellectu a bono aliquo Scriptore unquam usurpatum sit, atque omnino an Græcum sit verbum, dubito. Certo alibi Hier. *νευρόδετρα* vocabulo continuo utitur. In Commentariis in Jer. cap. xvi: *Moris est, inquit, lugentibus ferre cibos, et præparare convivium, quæ Græci νευρόδετρα vocant, et a nostris vulgo appellantur Parentalia, eo quod parentibus justa celebrantur.*

^e Nomen *Mamach* sive *Mamachus* restitui in contextu Septuaginta Interpretum, ac in Commentario S. Hieronymi, apud quem vitiatum inveni propter

filios eius esse similitudine litterarum DALETH (ד) et CAPH (כ); et pro Mamad, quod omnes desiderabile transtulerunt, putasse Machmas Ægypti civitatem esse. Possimus hoc quod dicitur: *Ecce enim profecti sunt a vastitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos*, et de tribu Juda accipere: quando, interfecto Godoffa ab Ismaele, quem Nabuchodonosor terræ proposuerat, reliquæ populi cum Jeremia propheta ad Ægyptum transfugerunt, et ibi persequentibus postea Chaldæis, vel captæ sunt, vel sepultæ (IV Reg. xv). Desiderabile autem argentum eorum, quod urtica possedit, villas et omnia ornamenta villarum intelligemus, quæ pretio emuntur argenti. Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum*, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant, ibi lappæ et urticæ naseantur 95 ac spinæ. Dicitur et ad hæreticos: Cum dies solemnis advenerit, quid facturi estis? Pro die solemnæ, Aquila interpretatus est, tempus. Ex quo manifestum est, non festum diem sonare, sed tempus retributionis: statim enim sequitur: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ*. Ecce vastati estis a multis hostibus: Assyrii vos Chaldæique jugularunt, fugistis ad sæculum, et cæteris estis nationibus comparati: ibi vos Memphis sepeliet, quod interpretatur *ex ore*; et est sensus: juxta vestras blasphemias recipietis, et quod locuti estis, in suppliciis sentietis: desiderabilia, hoc est, dogmata quæ velis artifici composueratis eloquio, quod interpretatur argentum, possidebit urtica, quæ vos æterno ardore consumet: et erit lappa vel spina in tabernaculis vestris, spinæ quippe orientur in manibus eorum, qui inebriati sunt calice Babylonio (Jer. li). Et in Evangelio legitimus, turpes cogitationes et curas hujus mundi, et inherentes vitia, spinas appellari, quæ surgentia in herbis frumenta suffocent (Math. xv).

(Vers. 7.) *Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote, Israel, stultum prophetam, insanum virum spirituales propter multitudinem iniquitatis tuæ, et multitudinem amentie*. LXX: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ, et affligetur Israel sicut propheta insanians, homo qui habebat spiritum, propter*

ignorationem linguæ Hebræicæ; nisi enim hoc modo legerimus, inepta erit atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit Septuaginta deceptos fuisse similitudine litterarum *daleth et caph*, ד, כ. Ergo pro Mamad מַמַּד, legerunt Mamach מַמַּח; et non Machmas מַחְמַס, cum Schin in fine, quod elementum nullam habet similitudinem cum Daleth. Porro in libro Locorum Hebræicorum, idem nomen scribitur Græco Μαχμας, et Latine Machaas. Unde exploratum nobis est vocem hanc ubique apud LXX depravatam fuisse; cum pure legatur in libro Hebræicorum Nominum S. Hieronymi et hic in cap. ix Osee. MART. Martianæus, nullo quidem suffragante ms. libro, hic et superius continenter, Mamachas supposuit, pro Machmas, aut Magmas. Una hæc illi mutandi nominis causa fuit, quam pluribus in Notis exaggerat: quod nisi hoc modo legerimus, inepta erit, atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit LXX deceptos fuisse similitudine litterarum, Daleth, et Caph, ד, כ: unde pro מַמַּד, Mamad,

A multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia tua. Et in hoc loco error est solitus: ubi enim nos interpretati sumus, *scitote, Israel*, hoc est, Israëlita; et in Hebræo legitur JADAU (יָדָא), Septuaginta transtulerunt et affligetur: JOD litteram vau putantes, et pro DALETH legentes RES: quorum alterum scientiam, alterum afflictionem, vel malitiam sonat. Venerunt igitur dies visitationis, de quibus supra (Vers. 5) dixerat: *Quid facietis in die solemnæ, et in die festivitatis Domini? Venerunt dies retributionis*. O Israel, nunc tua verba cognosce, qui prophetam tibi vera dicentem, et prophetantem Spiritu sancto, stultum et insanum vocabas, juxta illud quod in Ramoth Galaad principes locuti sunt ad Jehu: *Quid venit ad te iste vesanus* (IV Reg. ix, 41)? igitur propter multitudinem 96 Iniquitatum tuarum, quibus in scelere diu debacchatus es, non prophetam meum, sed te insanum esse cognosce, qui ad hoc laborasti, ut mea verba calcares. Pro amentia, Aquila veritè ἐγρότης, quam nos vel *tracundiam*, vel *memoriam doloris*, in Latino possumus dicere. Diem ultionis et retributionis, quidam interpretantur diem iudicii, quando affligetur Israel, qui nunc Deum se videre jactat, et non sancto Spiritu regitur, sed dæmoniacò in partes varias circumfertur, nesciens quid loquatur: dicens Dei Filium creaturam, sanctum Spiritum Deum negans. Et rursus alium Deum bonum, alium mundi asserens creatorem: quorum vesania multiplex est, quia et Iniquitates fuere quamplurimæ. Quem nos stultum prophetam diximus, septuaginta pseudoprophetam interpretati sunt. Et ne eadem sæpe repetentes, videamur lectoris prudentiæ diffidore, breviter admonemus, quidquid de Israel et de Ephraim in hoc propheta dicitur, ad hæreticos esse referendum, qui vere insanientes, contra Deum loquuntur mendacia

(Vers. 8. et 9.) *Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus rainæ super omnes vias ejus: insania in domo Dei ejus, profunde peccaverunt: sicut in diebus Gabas, recordabitur iniquitates eorum, et visitabit peccata eorum*. LXX: *Speculator Ephraim cum Deo propheta: laqueus tortuosus super omnes vias ejus, insaniam*

legerint מַמַּח Mamach. Scripsisset igitur ipse etiam Mamach, non Mamachas. Profecto si semel ex præconcepta opinione liceat Scriptoris sui textum immutare, nihil non pro hominum captu resigendis auctoribus liceat. Nos veterem lectionem, quæ omnium quoque mss. est, restituimus, maxime cum in ipso archetypo Græco constanter sit Μαχμας: neque porro dixerit Hieronymus, si quam pro Daleth Septuaginta accepere, in prima posuerint, an altera syllaba.

^a Vocem, *ovnes*, quam temere Martian. expunxit, mss. nostri post Victorium restitunt. In iisdem paulo post, *desiderabile autem argenti*.

^b Palatini mss. *quæ surgentia et in herbis*, etc.

^c Ibidem mss. *Scito, Israel, te stultum*: et paulo post, *multitudo amentie*.

^d Interserunt, juxta Vulgatam, Palat. mss., *factus est*. Porro pro *iniquitates*, Victorius rescribit, *iniquitatis*, in gignendi casu, ex eadem Vulgata, atque Hebræico. Leviora quædam nos infra emendamus.

in domo Dei confixerunt : corrupti sunt secundum dies collis : recordabitur iniquitates eorum, ulciscetur super peccata eorum. Idcirco Deus principes dedit, ut populum corripere delinquentem, et ad rectum iter retraherent : unde et ad Ezechiel loquitur : *Speculatorem te dedi domui Israel* (Ezech. v, 17). Ergo Jeroboam quasi speculator datus in populo est, et quasi propheta cum Deo meo, hoc est, cum Deo, qui hæc Osee loquitur. At ille juxta id quod supra scriptum est : *Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinastis in profundum*, etiam nunc populi Israel laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corruant, maxime cum insaniam in domo Dei posuerit, sive conflinxerit, id est, in Bethel vitulum aureum **97** fecerit, hoc enim interpretatur domus Dei : et tam profunde in scelere peccaverit, sicque in impietatis barathrum sit demersus, ut vincat scelus, quod quondam gestum est in Gabaa, quando uxorem levitæ revertentis de Bethleem illicito necavere concubitu (*Judic. xix*). Possumus dies Gabaa et illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt sibi regem de urbe Gabaa, id est, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccasse, eligendo Jeroboam et adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul : hic enim schismati etiam idololatria copulata est : ibi vero Dei cultus permansit in populo. Ideo recordabitur iniquitates eorum, qui nunc per patientiam putatur oblitus, et visitabit [*Al. visitat*] peccata eorum, et vulnera, quæ longo tempore computruerunt. Veteres scrutans historias, invenire non possum scidisse Ecclesiam, et de domo Domini populus seduxisse, præter eos qui sacerdotes a Deo positi fuerant et prophetæ, id est, speculatores. Isti ergo vertuntur in laqueum tortuosum, in omnibus locis ponentes scandalum, ut quicumque per vias illorum ingressus fuerit, corruat, et in Christo stare non possit, variisque abducatur erroribus, et semitis tortuosis ad præcipitia deferatur. Hi sunt speculatores Ephraim, qui insaniam in domo Domini confixerunt, hoc est, in Ecclesia, sive in Scripturis sanctis, perverse eas interpretantes, vel certe in unoquoque credentium, qui domus Dei rectissime nominatur. Propterea corrupti sunt, et interierunt juxta dies collis, quando iniquitatem in excelsos locuti sunt, et ascenderunt in tecta vana. Recordabitur Deus iniquitatis eorum, per quam inique gesserunt in proximum, educentes eum de Ecclesia, et visitabit peccata eorum, quibus in suas animas peccaverunt. Hoc est quod in psalmo legimus : *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (*Ps. cxxxix, 6*). Nisi enim quis Dei viderit semitam, id est, Christi nomen audierit, non ingreditur per eam. Idcirco et hæretici sub nomine Christi juxta semitam ponunt laqueos, ut qui

^a Omnia corrumpunt veteres editiones, ubi occurrit nonnulla lectionis difficultas. Hic igitur reclamantibus mss. codicibus turpem hujuscemodi ac falsa retinent lectionem, *Denique interpretatur Beelphegor, idolum, tentiginis habens in ore, id est, in summitate pellem. Quod quam sit absurde positum cum ex etymologia nominis Beelphegor, tum ex consequenti*

A in Christo calcare se credit, de quo legimus, quod ipse sit via, calcet et in eorum laqueis, qui insaniam in domo Dei confixerunt.

(Vers. 10, 11.) *Quasi uvam in deserto inveni Israel, 98 quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum, ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et alienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. LXX : Sicut uvam in deserto inveni Israel, et sicut ficum in arbore ficus temporanea vidi patres eorum, ipsi autem ingressi sunt Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut dilecti. Pro quo in aliis exemplaribus legimus : et facti sunt dilecti, quasi abominabiles, quod magis congruit veritati. Cum omnis orbis esset desertus, et Dei notitiam non haberet, inveni, ait, populum Israel quasi uvam in solitudine, et quomodo eum invenerit, dicit : Sicut prima poma ficulneæ, in cacumine ejus vidi patres eorum. Ergo in Abraham, in Isaac, et Jacob inventus est populus. Et nota proprietatem, parentes videntur, populus invenitur et in utroque vinea est, et ficulnea, sub quibus requiescere dicitur qui confidit in Domino. Ipsi autem educti de Ægypto, fornicati sunt cum Madianitis (*Num. xv*), et ingressi sunt [*Al. egressi*] ad Beelphegor idolum Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. ^a Denique interpretatur *Beelphegor*, idolum tentiginis, habens in ore, id est, in summitate, pellem ; ut turpitudinem membri virilis ostenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco abalienati sunt a Deo, confusioni suæ, id est, idolo C mancipati, ut propter quod recesserant a Deo, illud colerent, secundum quod scriptum est : *A quo enim quis superatur, hujus et servus est* (*II. Petr. ii, 19*), et sicut gulæ servientes, habent ventrem Deum (*Philip. iii*) : ita qui libidini deserviunt, habet Deum Beelphegor. *Et facti sunt, inquit, abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt, juxta illud quod scriptum est in Psalmis : Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Ps. cxxxiv, 18*), ut non solum idololatricæ, sed idola nuncupentur. Dicente autem Domino in passione sua : *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum* (*Isa. lxiii, 3*). Et in psalmo : *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (*Ps. ii, 1*). Cum omnis mundus teneretur in peccato, et gentes ignorarent Deum, et Israel repulisset quem ante cognoverat, primum in apostolis, et in apostolicis viris, invenit Dominus Israel **99** populum Christianum, et sensu videntem Deum : et dulcissimis eorum satiatus est fructibus, uva et ficu, quæ si in deserto inveniantur, et necdum maturo tempore, ob raritatem majoris sunt gratiæ. Ipsi autem, hoc est, Israel, qui sibi Christianum nomen assumunt (neque enim de patribus intelligendum est), intraverunt ad idolum commentario, ubi dicitur, *intraverunt ad idolum Beelphegor, quod habet in ore pellem*, manifeste declaratur. Ergo Beelphegor non interpretatur, *tentiginis habens in ore* ; sed erat idolum tentiginis, quod propter nomen בעל פה, *Beelphegor*, interpretatur *habens in ore pellem*. MART. — Nostri mss., id est idolum tentiginis.*

Boelphégor, quod habet in ore pellem. Quidquid enim loquitur hæreticus, mortiferum est, et a vivente Dei sermone se junctum. Sive intraverunt ad libidinem: difficile est enim hæreticum reperire, qui diligit castitatem, non quod eam præferre desistat in labiis, sed quod non servet in conscientia, aliud loquens, et aliud faciens; unde et ab alienati sunt a Deo, et habent gloriam in confusionem suam, et facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autem voluerimus legere, facti sunt abominabiles, sicut dilecti, quod tamen in Hebraico non habetur: dicemus ita factos esse gentiles, qui sunt abominabiles, quomodo et hæreticos qui prius diligebantur in patribus, hoc est, ut et hi, et illi pariter abominabiles sint et culpæ rei.

(Vers. 12.) *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu: quod et si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus. Sed et væ eis cum recessero ab eis. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: et Ephraim educet ad interfectorem filios suos. LXX: Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum in partu, et in parturitionibus et conceptu: quia etiam si enutrierint filios suos, sine filiis erunt in hominibus: quia et væ eis est: caro mea ex eis. Ephraim, sicut vidi, in captionem præbuit filios suos: et Ephraim, ut educeret ad interfectionem filios suos.* Multum in hoc loco inter se discordant interpretes. In eo enim loco, in quo nos diximus, *væ eis cum recessero ab eis*, Septuaginta et Theodotion transtulerunt, *væ eis, caro mea ex eis*: querensque causam cur sit tanta varietas, hanc mihi videor reperisse: *Caro mea*, lingua Hebræa dicitur *BASARI* (בשרי): rursus si dicamus, *recessio mea*, sive, *declinatio mea*, dicitur *BASORI* (בשרי). Septuaginta igitur et Theodotion pro eo, quod est *recessio mea*, et *declinatio mea*, verterunt, *caro mea*. Rursus ubi nos posuimus: *Ephraim, ut vidi, Tyrus erat*, **100** Septuaginta interpretati sunt, *θήρα*, id est, *venationem*, sive *capturam*: Aquila et Symmachus et Theodotion, *petram durissimam*, id est, silicem, quæ lingua Hebraica appellatur *SUR* (צור); quod si legamus *son*, Tyrus dicitur. Putantes autem Septuaginta interpretes ob litterarum similitudinem *RES* et *DALETH*, non esse *RES*, sed *DALETH*, legerunt *SUD*, id est, *venationem*, sive *capturam*, unde et *BETHSAIDA* (בית צידה) domus dicitur *venatorum*. Diversitatem interpretum diximus: revertamur ad sensum. Ephraim, id est, decem tribus, quasi avis avolavit in captivitatem, et de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut vellocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus, *quasi avis avolavit gloria eorum*, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit et avolaverit auxilium. Quodque sequitur, *a partu, et ab utero, et a conceptu*, dupliciter intelligi potest, ut gloria quæ avolavit ab Ephraim, etiam a partu, et ab utero, et a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, et posteros derelinquat. Aut certe dicimus,

omnem gloriam Israel habuit in multitudine, et in eo se majorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus præfuit. Unde Dominus loquitur, quod etiam si enutrierint filios, et liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci: et nunc eis verum incumbat væ, cum ab eis recesserit Deus. Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui tunc desertus est: tam pulcher, inquit, erat, et sic Dei vallabatur auxilio; ut Tyrus quæ mari cingitur, vel certe, ut scopulus durissimus, qui fixus in terra, omnes contemnit procellas, et de turbinibus ventisque non curat. Ipse autem, id est, Ephraim, sive Tyrus, quæ erat fundata in maris pulchritudine [*Al. plenitudine*], educet ad captivitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad Azaelis tempora referunt, qui obsedit Samariam, et longo tempore afflixit fame, ut levius arbitrantur obsessi gladio perire, quam inedia (*IV Reg. vi, vii, et viii*). Nos autem dicamus juxta tropologiam, Ephraim, id est, hæreticos, quasi avem de Ecclesia recessisse, et omnem habere gloriam in partu, et in utero, et in conceptu, si multos genuerint filios, quos Dominus comminatur, etiamsi enutriti fuerint, et **101** puniendos, non ab alio quolibet, sed ab ipso Domino, quoniam filios fornicationis generarint, et verum illis sit væ, cum Deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit Ephraim: quando, inquit, in Ecclesia erat, ita sæculi hujus tentationibus, quasi Tyrus maris fluctibus tundebatur, et tamen nihil adversi poterat sustinere, quia habebat fundamentum Christi, super quo ædificata domus, everti non potest (*Matth. vii*). Nunc autem filios suos educit ad interfectorem: hoc est, ad diabolum. Et pulchre dixit, educit, id est, de Ecclesia facit exire foras. Possumus filios Ephraim, cogitationes pessimas dicere, et contraria dogmata veritati, quæ interficit Dominus spiritu oris sui, et eos tales liberos habere non patitur, et æterno interitui derelinquit. Quod autem in Septuaginta legimus, *Caro mea ex eis: Ephraim, quomodo vidi, in venationem præbuit filios suos*, ita intelligimus: Si Christus caput est corporis, id est, Ecclesiæ, omnes nos Christi et Ecclesiæ membra sumus. Qui ergo de Ecclesia recesserit, Christi corpus lacerat: igitur et Ephraim caro fuit et membrum Domini Salvatoris. Sed in venationem præbuit filios suos, in venationem autem eorum, de quibus scriptum est: *Anima nostra sicut passer ereptus est de laqueo venantium* (*Psal. cxxiii, 7*). Et eduxit de Ecclesia liberos suos, ad occisionem, sive ad vulnerandum: ut vulnerentur ab his qui mittunt ardentis sagittas, ut percutiant pariter et exurant.

(Vers. 14.) *Da eis, Domine: quid dabis eis? da eis vulvam sine filiis* [*Vulg. liberis*], *et ubera arenia* **LXX** similiter. Si his quæ Deus pro benedictione donavit, male abutamur, et in contrarium quam ab eo data sunt convertantur, expedit ut auferantur a nobis. Denique lingua data est ad laudandum Domi-

* Verba **LXX** similiter, quæ deerant, ex nostris mss. suffecimus.

niam Deum, et quæ bona sunt eloquenda : Si quis ea abutatur in blasphemiam, contra hunc Psalmista Dominum deprecatur : *Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia et in abusione (Ps. xxx, 19)*. Et in alio loco : *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam (Psal. xi, 4)*. Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, et in conceptu, et in partu, et in populorum multitudine, **102** Propheta Dominum deprecatur et dicit : *Da eis, Domine*. Sibi quæ ipse respondit : *Quid dabis eis?* et statim infert : *Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia, ne habeant causas superbiæ, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur*. Quod et de magistris contrariorum dogmatum intelligi posse, perspicuum est, qui in populorum multitudine gloriantur, et in iis liberis quos nutrierint in interitum, ut educerent eos de Ecclesia et inducerent ad interfectorem. Tot enim diabolus jugulat, quot hæretici in errore genuerint filios. De istiusmodi anima dicitur : *Beata sterilis immaculata, quæ non cognovit cubile in peccato (Sap. iii, 12)*. Beatus est enim vir Ecclesiasticus, qui comparatione hæretici in errore filios non procreavit. Et in alio loco legimus : *Melius est filios non habere cum virtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit (Sap. iv et iii, sec. LXX)* : et cum longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum et ignobilis in novissimis erit sectus eorum : fecunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis; neque enim æstimare debemus, quod vulvam sterilem, et ubera arentia corporaliter deprecatus sit.

(Vers. 15.) *Omnes nequitiae eorum in Galgal : quia ibi exosos habui eos.* ^a LXX similiter. In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nuntiante (I Reg. x). *Ibi, inquit, exosos habui eos, et sibi regem hominem postulantes, a meo imperio recesserunt*. Sive quia Galgala idololatriæ locus est, ubi omnia scelera commiserunt. Verum quia Galgala interpretatur *revelatio*, aut *καλυπτω*, id est, *volubra*, omnes malitias hæreticorum dicit eo tempore revelandas, cum eis dederit Deus vulvam sterilem et ubera arentia, et viderint ignominiam suam. Et qui se jactabant per superbiam, quod ad excelsa conscenderint, devolventur in terram, sive ad inferos pertrahentur. Vere hæretici odio Dei digni sunt, qui loquuntur contra Dominum mendacium, de quibus dicit in consequentibus :

Propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos. Non addam ut diligam eos : omnes principes eorum recedentes, sive inobedientes. ^b Quod et Septuaginta similiter. Et de hæreticis quidem non est dubium, quin de domo **103** Dei ejecti sint,

^a Eadem rursum verba, LXX similiter, supplem nostri mss.

^b Iterum et tertio addidimus e nostris mss. quæ deerant verba, *Quod et LXX similiter*.

^c Victorius, *venit et mox invenit*, ex Vulgata editione et Græco codice, cui *lectioni*, inquit, non solum impressa omnia sacrorum codicum exemplaria, sed etiam quæ sunt apud me collata mss. omnia

et non addat ut diligat eos, quamdiu in errore permanserint, omnesque principes eorum recedentes a Deo sunt, sive inobedientes, ut Valentinus, Marcion, et cæteri. Possumus principes hæreticorum damnes dicere, qui vere a Deo recesserunt, et appellantur principes, juxta quod Dominus loquitur in Evangelio : ^c *Veniet princeps hujus mundi, et inveniet in me nihil (Joan. xiv, 30)*. Et Apostolus adversus potestates, principatus et rectores tenebrarum istarum pugnare nos dicit (*Ephes. vi*). Quæritur autem juxta historiam, quomodo de domo sua ejecerit eos, id est, decem tribus, cum in domo Dei non fuerint? Sed domum Dei, vel terram sanctam appellabimus, in quam introducti sunt, vel falsum nomen Israelis, vel quod ad eos quasi ad populum Dei mittebantur prophetæ. Quod autem non addat, ut diligat eos, et omnes reges Israel a Deo fuerint recedentes, perspicuum est : usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est, *de domo mea ejiciam eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod et ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari, *non addam ut diligam eos*, cum postea Jerosolymam sint reducti : et omnes principes eorum sint recedentes, cum legerimus David, Ass, Josaphat, Ezechiam, et Josiam reges fuisse justos? Unde ad Christi tempora transeundum est, quod in adventu ejus ejecti sint de domo Dei, et nequaquam salventur ut Israel, sed ut populus Christianus. Unde et Dominus fecit sibi flagellum de funiculis, et ejecit eos de templo : quia domum Patris ejus fecerant domum negotiationis (*Joan. ii*).

(Vers. 16 et 17.) *Percussus est Ephraim : radix eorum exsiccata est : fructum nequaquam faciat : quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abjiciet eos Deus* ^d *meus, qui non audierunt eum : et erunt vagi in nationibus.* LXX : *Doluit Ephraim radices suas : arefactus est, fructum nequaquam affert : quia et si genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum : et* **104** *erunt vagi in nationibus*. Metaphoram sumit ab arbore, cujus si radices aruerint, fructum afferre non poterit, et si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim, cujus radix aruit, quia Deum, in quo suadatus erat, perdidit, sive patres suos Abraham, Isaac, et Jacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit : et propterea fructum justitiæ non fecit; quod et si fecerit, *Interficiam*, inquit, *amantissima uteri ejus*, juxta id quod supra dixerat : *Si nutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus* : unde et abjecit eos Deus, et fecit ire captivos. Et erunt vagi in nationibus. Possumus hoc ipsam et

assentuntur. Sunt autem illa numero quadraginta sex, quorum quindecim Longobardicis characteribus exarata, e monasterio Montis Cassini accepta, annorum sunt non minus noningentorum. Locus est Joan. xiv : *Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.*

^d Palatini mss. reticent, *meus*.

de omnibus Judæis dicere quorum quia principes a Deo recesserunt, commoventes populum, ut eum ad mortem expeterent : propterea ejecit eos de domo sua, et non addet, ut ultra diligat eos. Percussit radicem eorum et exsiccavit, et fructum ultra non facient : quod et si fecerint, et visi fuerint Scripturam sanctam, Legemque meditari, et quasi ^a amantissimos filios aliquid scientiæ atque doctrinæ de suo corde protulerint, adversante Domino, succidetur. Abjecit enim eos Deus omnium prophetarum, quia non audierunt eum : et vagi erant in nationibus, non habentes altare, non sedem, non civitatem propriam. Unde et David loquitur in psalmo : *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei : disperge illos in virtute tua (Psal. LVIII, 12).* Et in alio loco : *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine (Psal. v, 12).* De hac arbore etiam in Evangelio legimus : *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur (Matt. iii, 10).* Hæreticos fructus facere non posse virtutum, quia Dominum perdiderunt, super quo [Al. quod] juxta Apostolum radicati esse debuerant et fundati (Ephes. iii), nemo dubitet : quod et si fecerint, et aliquos uteri sui fecunditate generant, Domino adversante, moriuntur. Sive quia fructus eorum sunt universa quæ fingunt, et de suo corde generant, arescent et peribunt : et erit **105** cunctis perspicuum, siccam radicem fruges afferre non posse. Isti abjiciuntur, immo abjecti sunt a Deo : quia non audierunt eum dicentem : *Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui (Deut. xix, 14).* Et ideo vagi erunt in nationibus, nunc ad has, non ad illas sententias transeunt : dum non eis placet, quod semel repererint, sed semper vetera mutant novis, et ethnicorum imitantur errores.

(Cap. X. — Vers. 1.) *Vitis frondosa Israel : fructus adequatus est ei : secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria : juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris. LXX : Vitis frondosa Israel : fructus abundans in ea : secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria : juxta bona terræ eorum edificabunt titulos.* Pro vite frondosa, Aquila interpretatus est, ἔνδορον, quam nos *aqueosam*, vel ^b ἔξοτον, possumus dicere, eo quod vini perdat saporem : Symmachus ^c ὑλομανούσαν, quæ tota in frondibus creverit. Vites quæ putatæ a vitatore non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, et humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt : istiusmodi vitis damnosa est agricolis. Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolæ Deo

^a *Marian.* post Erasmus, *amantissimi filii*, in recto, *contadiciantibus* mss. Pro *suocedendo*, paulo post, mss. Florentiæ codd. apud Victor., *succidentur*, quod commode referas ad eos, qui protulerint.

^b Pro ἔξοτον, quæ vox proprie *temulentum*, vinoque *madidum* sonat, nostri mss. ἔξοτον legunt, quod omnino verius putæ, ac velim, veteri lectione expuncta, substitui. Significat enim *evanescentem*, *clu-*

ditos. Dicamus et aliter : Vitis frondosa sive juxta Septuaginta ἔνδορον, id est, bonas habens propagines, et flagella fructifera, multos botros attulit, et uvarum fecunditas, ramorum magnitudinem cœquavit : sed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensæ multitudinem : ut quanto plures haberet populos, tanto plura edificaret altaria, et abundantiam terræ numero vinceret idolorum. Pro simulacris, Septuaginta verterunt στήλας, quas nos *statuas*, vel *titulos* appellamus, qui proprie demonum sunt, aut hominum mortuorum. Ita et hæretici dum essent in Ecclesia plantati, et crescerent in domo Dei, vocabantur vinea Sorec, et afferbant uberrimos fructus : postea vero quanto plures facti sunt, tanto sibi multiplicaverunt altaria, **106** ut pro uno altari quod verum est, plures erroris sui aras exstruere, et juxta ubertatem terræ suæ exuberaverunt simulacris. Hæreticorum terra secunda est, qui a Deo acumen sensus et ingenii percipientes, ut bona naturæ in Dei cultum verterent, fecerunt sibi ex his idola. Nullus enim potest hæresim struere, nisi qui ardentis ingenii est, et habet dona naturæ ; quæ a Deo artifice sunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos doctissimos legimus. Talis Bardesanes, cujus etiam philosophi admirantur ingenium. Isti ergo terræ suæ bona verterunt in titulos mortuorum, quia omnis doctrina eorum non ad viventes refertur, sed ad mortuos, tam eos quos colunt, quam illos quos decipiunt.

(Vers. 2.) *Divisum est cor eorum : nunc interibunt : ipse confringet simulacra eorum : depopulabitur aras eorum. LXX : Diviserunt corda sua : nunc peribunt : ipse suffodiet altaria eorum : affligentur tituli eorum.* Tradunt Hebræi hujusmodi fabulam, suspicionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes : Quamdiu et reges et populi pariter vitulos aureos adorabant, et habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, de quo scriptum est (IV Reg. xvii), quod fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non sicut reges Israel, qui fuerunt ante eum, cujus nono anno Salmanasar, rex Assyriorum, cepit populum Israel, et eduxit eos in Assyrios, et habitare fecit juxta flumen Gozan in civitatibus Medorum. Quæritur ergo quare sub pessimis regibus ^d capti non fuerint, sed sub eo qui cœperat ex parte aliqua ad meliora converti? Ad quod hæc inferunt : excusabat se primum populus, et dicebat, Regum paremus imperiis, nec possumus eorum resistere tyrannidi : colimus vitulos quos adorare compellimur. In diebus autem Osee ab eodem rege præceptum est, ne tanto studio

ipsum, sive perdentem alicujus rei saporem. Hocque ipsum est, quod Hieron. notat, dictam ab Aquila vineam aqueosam, quæ exolesceret, seu perderet saporem vini.

^c Vitiose legebatur antea ὑλομανούσαν, quod nostri mss. emendant. Thema est ὑλομανία, quod *silvescere*, aut *luxuriare arborum proprio sonat.*

^d In nostris mss., *captivi non fuerint.*

vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, A et in Templo sacrificaret Deo; huic, aiunt, sententiæ populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicit: *divisum est cor eorum*, hoc est, regis et populi, **107** et nulla excusatione remanente, nunc interibunt, et tradentur æternæ captivitati; statim enim ut populus dissensit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Hæreticorum inter se corda divisa, et contrariis repugnare sentiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperdentur, et confringet, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quæ de suo corde fixerunt, et vastabit titulos, quibus singuli suis appellantur nominibus, et vocaverunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiæ, sed illius vel illius esse dicantur.

(Vers. 3 et 4.) *Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, et rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fœdus, et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.* LXX: *Propterea nunc dicent, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.* Postquam confregerit Deus simulacra Israel, et depopulatus fuerit aras, vel statuas eorum, et extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis.* Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addidit: *Nunc dicent*, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum: ideo rex ablati a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse quid poterat? Dicite quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quæ vertentur in contraria, fœdus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post fœdus, quod Septuaginta interpretati sunt, *testamentum*, germinabit vobis, non seges secunda frumenti, non saltem jumentorum cibus, hordeum, non legumina varia,

non vites quæ fructus **108** suos in musta desudant, non poma arbores germinabunt, quæ humorem terræ in varios mutant sapes; sed orietur vobis amaritudo, immo amaritudinis iudicium, sive ἄρπιστος, quam Latine in *gramen* vertimus. Est enim genus herbæ calamo simile, quæ per singula genicula fruticem sursum et radicem mittit deorsum, rursusque ipsi frutices et virgulta alterius herbæ seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Hæc diximus juxta LXX interpretes, cæterum in Hebraico nos (שׁוֹרֵשׁ) scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis iudicium, de quo et Dominus loquitur in Evangelio: *In iudicium ego in mundum istum veni* (Joan. ix, 39): et de aliis scriptum est, quod *recipiant amplius iudicium* (Marc. xii). Discipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, et aræ lucique subversi, sero dicent: *Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus decipientibus, Dominum non timuimus; quid enim nobis profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Hæc loquentur quærentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur.* Unde et LXX verba eorum, excusationes falsas transtulerunt, quas propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis* (Ps. cxi, 4). Libenter vitis nostris applaudimus, et superati voluptatibus, obtendimus carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba et visiones hæreticorum inutilis erunt. Et ferient fœdus, nequaquam cum Deo, sed cum amaritudine, quæ cum dies iudicii advenit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, fleant: qui habuerunt consolationem, laqueant.

LIBER TERTIUS.

109-110 Non ignoro, Pammachi, difficillimum me D duodecim Prophetarum opus [Al. opusculum] cadere, certe^a interpretatum Latinis, et quod magis temeritatem nostram possit arguere, quam scientiam prodere. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil possumus, et pro offerentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis æra superarunt (Luc. xxi): quidquid possumus, pri-

num Deo, deinde tibi, qui Dei es, ^b solvimus: illiusque semper versiculi recordamur: *Pollio et ipse facit nova carmina.* Cumque apertum fautorem pro jure amicitiae esse te gaudeam, tacitum eruditionis tuæ iudicium pertimesco: magisque te laudantem, quam adversarios detrahentes metuo. Illis enim æmulatio detrahit fidem, et non tam iudices quam accusatores vocandi sunt. Tu autem qui [Al. quod]

^a Malim utique *ininterpretatum* uno verbo rescribi. Quamquam Victorius, *certe interpretatum*, inquit, idem est, quod Græce dicitur, ἀκριβῶς ἰερμηνευμένον, *diligenter interpretatum.* At verò luculenter Hieronymus superioris præfatione libri ad Pammachium:

Sunt, inquit, qui audacter nos facere asserant, quod arripimus opus, quod NULLUS ante nos Latinorum tentare ausus est.

^b Duo mss., *tibi, qui Dei es pontifex, solvimus.*

diligis, nequaquam personarum, sed rerum promissentiam: quamquam et amor recipiat errorem, pulchrumque sit illud ^a Θεοφράστου, quod Tullius magis ad sensum, quam ad verbum interpretatus est, τὸ φλοῦν περὶ τὸ φλούμενον, id est, *aman-tium cæca judicia sunt*. Attamen in istam partem ^b peto magis ut labaris, non odio, sed amore. Tertium in Osee prophetam dictamur librum, et ad vaccas Bethaven usque pervenimus: nobisque interpreta-tionis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere: *A quatuor ventis cæli veni, spiritus, ut celeri cursu* ^c *varios insidiantium scopulos transeuntes, merces Dominicas, ex omni parte sæviante naufragio, ad portus tutissimos perferamus.*

(Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ, quia luxit super eum populus ejus: et æditui ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [Al. a] voluntate sua. LXX: Apud vitulum domus^γΩν morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsum in Assyrios ligantes, tulerunt munera regi Jarib in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo.* Quæ sit Bethaven, pro qua LXX transtulerunt, domum^γΩν, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariæ, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendam, non intulit, luxit super eis populus, sed, *super eo*, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare æditui ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebræi vitulos aureos a sacerdotibus **111** ^d furto esse sublato, et pro his æneis et deauratos reposito. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant æditui, quod fraus eorum nequaquam posset argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *æditui ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

A perspicue sequens versus ostendit: *Siquidem ipse in Assur delatus est, munus regi ultori*. Statimque sequitur: *Confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua, sive, in consilio suo*. Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel litteris indicatur, et unde se placere æstimaverant, inde vel maxime confunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, æstimantes [Al. æstimantium] non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manaben regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse ^e directos. Pro Jarib in præsentī loco Symmachus interpretatus est ^f ὑπερμάχοντι, id est prævuli et defensori. Juxta spiritalē intelligentiam laborandum est, quomodo omnia hæreticis coaptemus. Vaccas Bethaven, sive, domus^γΩν, quod interpretatur labor, coluerunt hæretici, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare jactabant, dieque judicii quando germinabit quasi amaritudo judicii super sulcos agri, lugebit populus super eum, hoc est super vitulum, et super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed et æditui, non dixit, exsultabunt, sed exsultaverunt, ad præteritum tempus referens super gloria sua, qua quondam gloriosa confixerant, eo quod migrasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur hæretici, et pulchro sermone componunt, **112** mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in æternum, et confundentur in voluntatibus suis. Quidam et supra et in præsentī loco in commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino displicet. Impium enim est quod juxta historiam intelligitur de rege Assyrio, juxta tropologiam ad Christum referri.

(Vers. 7 et 8.) *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ, et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel. LXX: Projecit Samaria regem suum sicut cremium super faciem aquæ, et auferentur aræ^γΩν, peccata Israel.* Pro spuma, quam LXX et Theodotio φρόγανόν, id est, cremium, transtulerunt aridas, ^g scilicet herbas siccaque virgulta, quæ camino et incendio præparantur, Symmachus posuit ἐπιζεμα, volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, et in spumam bullasque assurgentes, quas Græci πομφόλυγας vocant. Sicut igitur spuma, quæ

^a Iidem mss. illud Θεοφράστου, æque bene.

^b Brixiana, inquit Victorius, exemplaria legunt: *Attamen in istam partem peccato magis, ut labaris non odio, sed amore*: quæ lectio non displicet. Estque sensus: Cum in aliorum scriptis judicandis odio, vel amore peccare quis magis soleat: tu in istam partem, mea dijudicando, magis peccato, ut labaris non odio, sed amore.

^c Rectius ferme nostri mss. *avaros*, pro *varios* legunt.

^d Fabulam hanc narrat Seden-Olam a quo Hieronymus hoc uno abludit, quod Sennacheribo regi fraudem factam tradit: quod Judæi libro illo dicunt Salmanassaro.

^e Alii mss. *delatos*, alii *derelictos* præferunt.

^f Quamquam idem est sensus, magis tamen placet Palatinor. codd. lectio ὑπερμάχοντι.

^g Ita mss. et Victor. Antea scilicet deerat. Leviora infra castigantur.

super aquam est, cuncta dissolvitur: sic regnum decem tribuum velociter finietur, et peribunt excelsa, id est, BAMOTH (במות), de quibus scriptum est: *Veruntamen adhuc populus immolabat et adolebat in excelsis* (III Reg. xxii, 44). Ipsa autem excelsa $\omega\nu$ sunt, sive AVEN (און), id est, idoli, quod interpretatur inutile, quod idolum et inutile peccatum est Israel. Dissipato autem idolo et excelsis ejus.

(Vers. 9.) *Lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.* LXX: *Spinæ et tribuli ascendent super altaria eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.* Signum ultimæ solitudinis, ut ne parietes quidem et extrema ædificiorum vestigia relinquantur. Eo tempore, dicent montibus, *operite nos, et collibus, cadite super nos.* Quod Dominus in ultimo tempore captivitatis Judaicæ dicit esse complendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, sive contra omnem dicitur Israel, sciamus $\tau\omicron\pi\iota\kappa\omega\varsigma$ etiam ad totum populum posse transferri, ut quando Romani cæperint Jerusalem, et subverterint templum, sive cum iudicii dies venerit, ut alii suspicantur, **113** dicant magno horrore metuentes, montibus, *operite nos,* et collibus, *cadite super nos,* mori magis optantes quam cernere quæ afferunt mortem. Sed et spiritalis nequitæ Samaria, quæ se a populo Dei diviserat, fecit regem suum transire velociter, sermonem videlicet hæreticorum, atque doctrinam quasi spumam, sive cretium super faciem aquæ, quorum aliud dum videtur, repente dissolvitur, aliud facile est tollere de aquarum summitatibus, et in ignem mittere. Tales sunt hæretici spumantibus verbis tumentes, et arsura præcepta Christi baptismati ac sermonibus illius commiscentes. Quæ omnia pertransibunt, et verba magna in quibus laboraverunt, quod interpretatur $\omega\nu$, illico dispergentur, in quibus peccavit Israel: tantaque erit solitudo doctrinæ pessimæ, ut spinæ et tribuli ascendant super aras eorum. Spinæ et tribulos ibi nasci, ubi agrorum nulla cultura est, omnibus patet. Istæ spinæ sunt, quæ suffocant sementem, et crescere non sinunt quæ nascuntur in manu temulenti, quas pro uva fecit Israel. Dominus enim expectavit ut faceret uvas, et fecit spinas, sive labruscam habentem uvæ similitudinem, et amaro gustu vescentium ora torquentem. Ideo cum iudicii tempus advenerit, et fuerint cuncta **D** subversa, dicent montibus, quos prius excelsos putabant, et magistris quondam suis, *operite nos: collibusque, cadite super nos.* Sed quia in montibus posuit, *operite nos:* et in collibus, *cadite,* sacratius aliquid explanandum est. Montibus, id est, sanctis qui veram habent et non slectam altitudinem, dicent: *operite nos. Beati enim quorum operæ sunt iniquitates* (Psal. xxxi). Et collibus qui non habent altitudinem naturalem, quos dudum putabant habere aliquid summitatis, loquentur: *cadite super nos: montes*

^a Pro super, Victor. propter, ad Vulgatæ lectionem.

^b Idem ad Brixianos codd. neglexerit, quod idem

enim operient, et colles cadent: hæc autem veniunt præ pavore et in: redibili formidine, per quam et montes et colles humiliabuntur.

(Vers. 9, 10.) *Ex diebus Gabaa peccavit Israel: ibi steterunt. Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis: Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur* **114** *super* ^a *duas iniquitates suas.* LXX: *Ex quo colles sunt, peccavit Israel: ibi steterunt: non comprehendit eos in colle bellum super filios iniquitatis: venit ut corripere[et] [Al. corrumpere]t eas: et congregabuntur super illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis.* Ex eo die quo uxorem Levitæ turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel (Judic. xix): non **B** quia ultus est injuriam, et scelus sanguine vindicavit; sed quia dolore maritali prosilivit ad pugnam, et sacrilegium in Deum suum noluit vindicare: eo quod in domo Michæ ephod et theraphim quæ pro idolis adorabantur, ^b neglexerint. Hic igitur stetit Israel: ibi sum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini: idcirco non eos comprehendet propter Gabaa prælium, sive captivitas, sicut ipsi putant: ibi enim bene fecerunt ut persequerentur filios iniquitatis; sed corripiam, inquit, eos atque erudiam tota animi mei voluntate, et congregabo adversus illos populorum multitudinem, quia duas fecerunt iniquitates, vindicando hominem, et Dei sui injuriam negligendo. Sive duas iniquitates: quia primum peccaverunt in idolis Michæ, secundo in vitulis Jeroboam: vel certe ^c duos vitulos Samaritæ in Dan et Bethel, possumus duas iniquitates appellare, de quibus et Jeremias loquitur: *Duo pessima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquæ vivæ; et foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquas continere* (Jerem. ii, 13). Hæ duæ iniquitates contra duo Decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: *Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dii alii absque me* (Exod. x, 2, 5). Septuaginta Gabaa, colles interpretati sunt: **A** diebus ergo collium peccavit Israel: quando montes Ecclesiæ dereliquit, et ad colles, sive clivos descendit hæreticos: doctorem se putans quam Ecclesia est, et sublimius aliquid reperisse: *ibi steterunt,* hoc est, in errore perseveraverunt. Quodque sequitur: *Non comprehendet eos in colle prælium,* quidam sic interpretati sunt: quia genuerunt filios iniquitatis, et de Ecclesia recedentes, cœperunt esse in collibus, cum persecutio advenerit, non eos comprehendet prælium, diabolo suos impugnare **115** nolente. Alii ita: Quoniam ex diebus collium peccavit Israel, et ibi stetit et ultra ambulare non potuit: nonne oportet eum in collibus a prælio comprehendi? Nonne debent pugnare adversus eum viri Ecclesiastici, ut illos destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint comprehensi et superati, ultra generare non poterant. Simulque Dominus pollicetur, quod corripiat eos atque

est.

^c Unus Palatin., vel certe duas iniquitates, duos vitulos, etc., expressius.

crudiat, ut cum superati fuerint magistri, congregentur adversus eos discipuli sui, quos ante deceperant, et videant correptionem propter duas iniquitates, quia et Ecclesiam fontem Domini reliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, speluncas scilicet hæreticorum, qui non possunt aquas, id est, doctrinam Salvatoris et sacramentum baptismi continere.

(Vers. 11.) *Ephraim vitula docta diligere trituram: et ego transivi super pulchritudinem colli ejus, et ascendam super Ephraim: arabit Judas: confringet sibi sulcos Jacob.* LXX: *Ephraim vitula* (sive vacca: etenim quod Hebraice dicitur אגלה (עגלה), id est, μόσχος et δάμαλις, utrumque significat), *Ephraim ergo vitula edocta diligere contentionem: ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus: a superponam Ephraim, et relicto Judam: roborabitur sibi Jacob.* Locus iste, immo omnia quæ hoc capitulum sequuntur, magnis obscuritatibus involuta sunt. Unde et nos qui explanare conamur, et prudens simul lector attendat, ut si non veritatem, quod difficillimum est, saltem suspicionem verisimilium investigare valeamus. Hanc habet consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam et metaphoram historiæ exprimat veritatem. Igitur Ephraim similis est vaccæ vel vitulæ, quæ a juventute sua didicit aream terere, et farreos orbis super acervos segetum trahere, ut palæa a tritico separentur: et non solum didicit, verum nimia consuetudine cœpit amare, quod docta est. Et ego, inquit, transivi super pulchritudinem colli ejus, et tumentes cervicem toros jugo imposito edomui. Quid memorem Legis jugum? ipse ascendi super eam, et me ita laborante, Judas, hoc est, duæ tribus cœperunt arva scindere vomere, et in sulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim, et arante Judæ, confregit sibi sulcos Jacob. Hic Jacob ad distinctionem Israel et Judæ, duodecim tribus intelligamus: quod cœperint aratris [Al. rætris] glebas frangere, terramque comminuerunt: ut emollita recipiat sementem, et secunda post modicum seges pullulet. Pro *tritura*, vel *area*, *contentionem* Septuaginta translulerunt, et est sensus: Quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo et ascendam super pulchritudinem colli ejus: ut dicat contentiosa vacca atque lasciviens laborare, quod non vult. Judas autem arabit sponte sua: quia habet templum, et moratur in lege, ut tota certalim duodecim tribus arva præparent ad serendum. Quodque sequitur juxta eodem Septuaginta: *Superponam Ephraim: et relicto Judam, roborabitur sibi Jacob,*

^a Legimus ex nostris mss. *superponam*, juxta Græcum ἐπιθήσω, vel ἐπιθήσω, ipsumque Hieronymum Inferius, ubi locum hæc replicat. Antea erat *superponam*.

hic esse sensus potest: Ephraim qui contentiosus est et non vult Legis onera portare, imponam captivitatem. Judam autem parumper relinquam, et nihil loquar de eo: quicumque autem tam de Ephraim, quam de Judæa præcepta servaverit, roborabitur sibi et vocabitur Jacob. Secundum ἀναγωγὴν hoc dici potest, quod Ephraim qui eruditus fuit in lege Dei, ut tereret aream Scripturarum, et meditaretur in ea die ac nocte, cœpit diligere contentionem et jugum Legis abjicere, et contendere contra Ecclesiasticos in subversionem audientium. Unde Dominus elevatam cervicem et sibi sublimia promittentem, vel jugo premet, vel ipse transiens calcabit pedibus suis, et ascendet super eum, ut sciat se habere Dominum. Judas autem, hoc est, Ecclesiasticus arabit, in cœpto opere perseverans. Sive: *Retinebo*, inquit, *Judam*. Non enim sani indigent medico, sed qui male habent (Luc. v). Jacob vero qui interpretatur *supplantator*, et quotidie supplantat vitia atque peccata, et accipit primitiva fratris sui, et hæres paternæ 117 possessionis est, et dormit in Bethel, quod interpretatur *domus Dei*, sulcos glebasque confringet, ut molli sinu jactatam sementem terra suscipiat, et faciat centum in odios hordei, sive, ut habetur in Hebræo, centuplum. Neque enim credendum est quod patriarcha Isaac hordeo studuerit, et non frumento. Usque hodie vir Ecclesiasticus Jacob glebas historiæ et litteræ duritiam confringit in partes, et spiritualiter dividit, ut possint fruges reddere spirituales. Quod quidem et Dominum fecisse legimus, ut quinq; Legis panes, C quos integros populus comedere non poterat, in frusta conciperet: ut per apostolorum manus vescendos erudentibus daret (Luc. ix). Quod autem dicit juxta Septuaginta, *roborabitur sibi Jacob*, ostendit sibi omnem laborantem laborare, ut fructus capiat sempiternos.

(Vers. 12.) *Seminata vobis in justitia, metite in ore misericordiæ. Innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam.* LXX: *Seminate vobis in justitia, vindemiate fructum vitæ: illuminata vobis lumen scientiæ, quoniam est tempus: querite Dominum, donec veniant fruges justitiæ vobis.* Servat ab agricolis semel cœptam translationem. Dixerat Ephraim vitulam edoctam trituram aream amare ac diligere, et se ascendisse super collum ejus, et arasse Judam, et confregisse sulcos, sive glebas Jacob. Nunc præcipit ut seminent sibi per poenitentiam, et seminent in justitia, id est, in Legge, metantque in misericordia, id est, in gratia Evangelii. Ubi enim: *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. xxi): hic legimus: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei et alteram* (Matt. v, 39). Cumque seminaveritis in justitia, et messueritis in misericordia, innovate vobis læta novalia. Reddite causas cur seminent, cur metant, cur innovent læta

^b Idem mss. aspirant, *Hubarthi*.

^c Interferunt Palatini mss. *vobis*, hic atque inferius, ubi iste recurrit locus: estque revera et in Græco Alexandrino codice ταυτοῖς.

novalia. *Tempus, inquit, requirendi Dominum est, cum venerit, Christus atque Salvator, qui docebit vos justitiam, quam nunc speratis in Lege: Finis enim Legis Christus est ad justitiam omni operanti bonum (Rom. x).* Pro eo quod nos diximus, *metite in ore misericordiae*, Septuaginta transtulerunt, *vindemiate fructum vitæ*: magisque semini convenit messio, quam vindemia: fructus autem vitæ ipse est, qui et lignum vitæ. Et **118** pro eo quod nos posuimus, *innovate vobis novale*, illi verterunt, *illuminate vobis lumen scientiæ*, ut ex operibus atque mandatis Legis notitiam habere mereamur, juxta illud quod in quodam libro legimus: *Desiderasti sapientiam: serva mandata, et Dominus dabit eam tibi (Eccli. 1, 33)*. Qui enim mandata in opera verterit, seminat in justitia, et metet ea fructus vitæ. Unde et alibi legimus: *Mandatum Domini lucidum illuminans oculos (Psal. xviii, 9)*. Et Isaias ad Dominum dicit: *Lux præcepta tua super terram*. Et in alio loco: *A mandatis tuis intellexi (Psal. cxviii)*. His quoque, qui ab Ecclesia separati sunt, et falsum sibi Christianorum nomen assumunt, præcipitur ut agant poenitentiam, et utrumque recipiant Testamentum: in Veteri justitiam seminant, in Novo metant misericordiam: et illuminent sibi lumen scientiæ, sive innovent sibi novalia, et requirant Dominum, qui docere eos potest veram justitiam, falsosque magistros destruant, a quibus non discunt justitiam, sed iniquitatem.

(Vers. 13.) *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis: comedistis frugem mendacii. LXX: Quid reticetis impietates, et iniquitates ejus vindemiastis: comedistis fructum mendacem.* Cogor contra voluntatem meam sæpius de Hebrææ linguæ proprietatibus disputare: neque enim rhetorum more sententias repetimus, verba construimus, et audientes vel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamus: sed quæ obscura sunt, maxime alienæ linguæ hominibus explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus, *arabit Judas*, in Hebraico legitur *JEROS (יהרוש)* per *JOD* primam litteram, quam Septuaginta *YAU (הרוש)* putantes, interpretati sunt, *et tacebo*. Nunc quoque in Hebræo scriptum est *ARASTHEM, (ארשם)* quod nos vertimus, *arastis*: pro quo Septuaginta transtulerunt, *quid reticetis*: simili errore quo supra, *silentium* pro *aratione* interpretantes. Est autem sensus iste dictorum: Super collum vitulæ Ephraim contentiosæ amantisque trituram ego transivi, et ego ascendi, ut, arante Juda, et confringente sulcos, Jacob tereret aream, et solis ferret calorem. Monique eos ut seminarent in justitia, et meterent in misericordia, et facerent sibi novalia: tempusque requirendi Dominum illud esse **119** cognoscerent, quo venturus est qui docebit nos justitiam. Me hæc jubente, et volente de lætis novalibus fructus justitiæ ac misericordiae accipere, araverunt impietatem, qua egerunt impie contra Dominum, re-

linquentes Creatorem, et colentes idola, et messuerunt iniquitatem, de malo semine malas fruges recipientes, de quibus fecerunt non solum panem subcinericium, sed fraudulentum atque mendacem, qui vana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt hæretici, qui arant sermone composito, et protegunt vel tacent impietatem: ne impietas esse videatur, sed credatur pietas. Unde quia dixerunt in corde suo, non est Deus (*Psal. xiiii*), corrupti sunt et abominabiles facti sunt, et messuerunt, sive vindemiarunt iniquitates. Quomodo enim radix omnium malorum est avaritia (*1 Tim. vi*): sic peccatorum scelerumque cunctorum radix est impietas, quam qui araverit, sive seminaverit, metet iniquitates. Qui igitur araverunt impietatem, et messuerunt iniquitates, comederunt fructum mendacii: omnia quæ falsa sunt deceptis populis prædicantes, ut non querant panem verum, qui de cælo descendit: sed panem mendacii, qui suffocat et interficit devorantes.

(Vers. 14 et 15.) *Quia confisus es in viis tuis: in multitudine fortium tuorum consurget tumultus in populo tuo, et omnes munitiones tuæ vastabuntur: sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit [Vulgat. judicavit] Baal in die prælii, matre super filios allisa, sic fecit vobis Bethel a facie malitiæ nequitiarum vestrarum. LXX: Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuæ, consurget perditio in populo tuo, et omnia murata tua abibunt; sicut principes Salmana de domo Jerobaal in diebus belli, matrem super filios alliserunt, sic faciam vobis, domus Israel, a facie militiarum **120** vestrarum.* Ideo comedistis frugem mendacii, et in cunctis quæ proposuistis, spes vos vana decepit; quia confisus es, o Ephraim, in viis idololatriæ tuæ: hæc sunt enim viæ tuæ, et in multitudine fortium tuorum, non in Deo habens spem, sed in exercitus robore. Itaque consurget tumultus in populo tuo, quod Hebraice dicitur, *SAON (שאון)*, id est, *sonitus* et *fremitus* ulantis exercitus, quibus clamantibus, omnes munitiones tuæ vastabuntur, et ea quæ munita arbitraris et tuta, patebunt hostibus, et sic vastabuntur, quomodo vastatus est atque contritus Salmana princeps Madianitarum, qui interfectus est a domo Jerobaal (*Judic. viii*). Haud dubium quin Gedeonem significet, qui ex eo quod destruxit fanum Baal, lucumque succidit, et ille se vindicare non potuit, cognomentum *Jerobaal* soritus est, id est, *ulciscatur se Baal*; ut quomodo Salmana interfecit filios coram matribus suis, ipsis quoque matribus deinceps interfectis: sic et filii tui, o Ephraim, te præsentem interficiantur [*Al. interficientur*], qui et ipse trucidandus es. Quærimus, ubi scriptum sit, quod Salmana matrem super filiis occiderit: legimus in Judicum libro loquente Gedeone ad principem Madian ^b: *Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita sine filiis erit inter mulieres mater tua (Judic. viii)*. Sicut

^a Sic ferme elegantius mss. Antea erat *comedetis*.

^b Victorius ait: Hæc non Gedeonis ad Salmana, sed Samuelis ad Agag verba sunt, ut constat II Reg.

xv. Gedeonis autem et Salmana historia scribitur Judicum octavo capite: in quo hoc tantum proditur quod a Salmana occisi fuerint in Thabor fratres Ge-

igitur vastatus est Salmana ab Jerobaal, quem male quidam arbitrantur Jeroboam filium Nabath, qui decem tribubus præfuit, et vastatus est, ut in Hebræo continetur, ab ABBEL (אַבְבֵל), id ipsum significante, quod et Jerobaal, sed breviori disertiorique sermone : sic fecit vobis, o Israel, a facie malitiarum vestrarum Bethel, in qua vitulum aureum posuistis, et estis venerati Ægyptios deos. Pro Bethel, quod interpretatur domus Dei, LXX transtulerunt domus Israel, 121 quod in Hebræo penitus non habetur. Evasimus utcumque de confregosis locis : nunc in altum vela tendentes, allegoriæ pelagus transeamus. Quia confusus es, o Ephraim, in viis, sive, in curribus tuis, de quibus scriptum est : *Hi in curribus et hi in equis : nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur* (Psal. xix, 8) : et confusus es in multitudine fortium tuorum, quos tibi falsa scientia roborasti : ideo consurget tumultus et sonitus in populo tuo. Quidquid enim loquuntur hæretici, non habent vocem sententias explicantem, sed tumultum clamoremque et sonitum. Et omnes munitiones tuæ, sive quæ murata sunt, vastabuntur (non enim testimoniis Scripturarum, sed arte dialectica, et argumentis philosophorum munita sunt atque constructa) sicut vastatus est quondam Salmana a Gedeone, matre super filiis interfecta. Cujus historiæ et octogesimus secundus psalmus meminit : ubi inter cæteros duces Madian etiam Salmana fuisse commemorat, dicens : *Fac eis, Domine, haud dubium quin eos significet qui contra Dominum inierunt pactum sive testamentum, sicut Madian et Sisaræ* (Ps. lxxxii, 12, 13). Et post reliqua : *Pone, inquit, principes eorum sicut Oreb et Zeb, et Sebee, et Salmana, omnes principes eorum qui dixerant : hæreditate possidemus sanctuarium Dei*. Et in hoc eodem psalmo duces hæreticorum describuntur, qui altare Dei sibi vindicare conati sunt. Quodque sequitur : *Sicut fecit vobis, Bethel, a facie malitiæ nequitiarum vestrarum*, proprie hæreticorum principibus coaptatur, quod eis fecerit Bethel quam ipsi vocant Bethel, hoc est, domum Dei, et falsam Ecclesiam ; ut sit sensus : Sic vobis faciet Ecclesia vestra quam vocatis domum Dei : cæterum ex quo a vobis tenetur, appellanda est Bethaven, id est, domus idoli, propter multitudinem malitiarum vestrarum.

deonis uterini : proptereaque Gedeonem ad eum dixisse : *Vivit Dominus, quia si servassetis eos, non vos occiderem*. Veram tamen fuisse historiam, quam Hieronymus prodit, negari non potest, asseverante illam Osee propheta hic, dum ait : *Sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa*. Sicut enim in libro Judicum uterinos Gedeonis fratres occisos, ita hic una cum illis matrem quoque necatam a Salmana scribitur. Nec refert quod in libro Judicum hujusmodi verba non recenseantur, quando alioqui tunc dicta ex utroque loco, Samuelis exemplo Hieronymus conjicit. Jungit enim ipse sæpius testimonia, et ex diversis locis unam context historiam. Constat hoc Zachariæ capite undecimo, ubi ea Propheta verba : *Non pascam vos*, veluti ad Moysen dicta interpretatur, dum scribit : *Quamobrem indignatus dixi ad Moysen : non pascam vos, dimitte me, et disperdam*

(Cap. XI. — Vers. 1 et 2.) *Sicut mane transit, pertransit rex Israel : quia puer Israel, et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum : vocaverunt eos : sie abierunt a facie eorum : Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant*. LXX : *Mane projecti sunt, projectus est rex Israel, quia parvulus Israel, et ego dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filios suos*. Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea ipsi : Baalim immolabant, et sculptilibus adolebant^b. Diversis figuris eundem explicat sensum. Qui supra dixerat : *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ* ; eo quod spuma et bullæ in aquarum summitatibus natantes celeriter dissolvantur : nunc eandem rem sub alia ponit similitudine. Sicut enim ortus auroræ et diluculum et principium diei, quod appellatur mane, inter noctissolisque viciniam transit celeriter ; ita ut finiatur nox et clarescat dies : sic rex Israel, id est, decem tribuum velociter transiet. Exponitque beneficia quæ in ipsum contulerit Deus. Dum, inquit, esset puer et parvulus, et captus in Ægypto teneretur, intantum eum dilexi, ut mitterem servum meum Moysen, et ex Ægypto vocarem filium meum, de quo dixi in alio loco : *Filius primogenitus meus Israel* (Exod. iv). Et quia Israel singulariter quidem dicitur, sed pluraliter intelligitur : quomodo et populus et Ephraim et Judas : siquidem in numero singulari multus est numerus, qui hoc numero continetur, veteris recordatur historiæ, quod vocaverit quidem eos per Moysen et Aaron, qui vocaverunt eos, ut egrederentur de Ægypto : ipsi vero vocati ab eis recesserunt a facie eorum, vertentes ei terga, et mentis duritiam gestu corporis indicantes. Nec eis suffecit vocantes contemnere, nisi immolarent Baal et sculptilibus suis, sive simulacris adolerent incensum. Adorasse eos Baal primum sub Achab rege Israel legimus, qui Sidonii regis filiam Jezabel duxit uxorem, et Babylonium ac Phœnicis idolum transtulit in Samariam. Ergo distantia peccata temporibus, uno sermone conjungit : quomodo primum vocati sint de Ægypto et appellati filii, deinde in solitudine recesserint a Deo, Beelphegor magis colentes, quam Deum, et postea in terra sancta Baalim et Astaroth, et cæteris idolis servierint. Et transire hæreticos instar diluculi, et regem eorum diabolum, vel hæresiarcham intelligeos. Et paulo inferius scripta ab Isaia, veluti in eremo ad populum dicta sint, prodit in hæc verba : *Quibus et in eremo locutus sum : Si audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis*. Hæc enim verba non nisi Isaia primo capite reperiantur : Sic Paulus Apostolus Rom. ix, ex Genesi et Malachia connectens testimonium, veluti unius loci illud sit, ponit, dum ait : *Quin major serviet minori, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui*. Sic Marcus cap. i, Malachiæ et Isaia testimonia jungens, Isaia tantum, non etiam Malachiæ nomen apponit. Itaque toto aberrant cælo, qui hic memoria lapsus D. Hieronymus putant.

^a Victor. transit, ex Vulgata et subnexa Hieronymi expositione. Sed et pertransit continuo legendum erat ex eadem Vulgata : ut et duo præferunt Palatini codd.

^b Addunt mss. duo Palatini incensum.

gimus, quos in infantia (quando crediderunt in Ecclesia, et erant parvuli, et Christi nomine censebantur) dilexit eos Deus, et vocavit **123** illos de tribulatione et tenebris *Ægypti*. Vocavit autem per apostolos et doctores Ecclesiæ. Cumque a meis, inquit, ducibus sint vocati, recesserunt a facie eorum, et adoraverunt *Bœlphégor*, hoc est, suis vitulis et libidini servierunt, et postea immolabant *Baalim* et simulacris, quæ sibi confinxerant. Singuli enim hæreticorum habent deos suos, et quodcumque simulaverint, quasi sculptile colunt [*Al. ponunt*] atque conflatile. Pro eo quod nos diximus: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (*Matth. 11*), Septuaginta transtulerunt: *Ex Ægypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur: nullique dubium est, *Matthæum* de hoc loco sumpsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostræ translationi, a dent Scripturam, de qua Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus sit in Domino Salvatore, quando de *Ægypto* reductus est in terram *Israel*. Et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare. Hunc locum in septimo volumine *Julianus Augustus* quod adversum nos, id est, Christianos evomnit, calumniatur, et dicit: quod de *Israel* scriptum est, *Matthæus evangelista* ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breviter respondimus: Primum *Matthæum Evangelium* Hebræis litteris edidisse, quod non poterant legere nisi hi qui ex Hebræis erant. Ergo non propterea fecit, ut illuderet ethnicis. Sin autem Hebræis illudera voluit, aut stultus, aut imperitus fuit: stultus, si aperitum finxit mendacium: imperitus, si non intellexit, de quo hæc dicerentur. Stultitiam ipsum volumem excusat, quod prudenter ordinateque compositum est: Imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimonis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus quod ea quæ *ῥωμῆς* præcedunt in aliis, juxta veritatem et adimpletionem referantur ad Christum: quod Apostolum in duobus montibus *Sina* et *Sion*, et in *Sara* et *Agar* fecisse cognovimus. **124** Neque enim non est *Sina* mons, et non est *Sion*: non fuit *Sara*, et non fuit *Agar*; quia hæc apostolus *Paulus* ad duo retulit Testamenta (*Gal. 17*). Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo *Israel*, qui vocatur ex *Ægypto*, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriæ quasi infans et parvulus est vocatus: sed perfecte refertur ad Christum. Nam et *Isaac* in typo Christi fuit quod futuræ mortis ligna sibi ipse portaverit (*Genes. 22*): et *Ja-*

acob quia *Liam* dolentem oculos, et *Rachel* pulchram habuerit uxorem (*Gen. 22*). In *Lia* quæ major erat, cæcitate intelligimus *Synagogæ*, in *Rachel* pulchritudinem Ecclesiæ: et tamen qui ex parte typi fuerunt Domini Salvatoris, non omnia quæ læcise narravit, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum præcedat in typo, jam non est typus, sed historiarum veritas appellanda est. Hæc breviter ut in Commentariis diximus: nunc ad reliqua recurramus.

(Vers. 3, 4.) *Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum ut vasseretur. LXX: Et ego colligavi [*Al. collocavi*] Ephraim, suscepi eum super brachium meum; et non cognoverunt ut sanarem illos in corruptione hominum: extendi eos in vinculis charitatis meæ. Et ero illis, quasi dans alapas homo super maxillas ejus: et respiciam ad eum prævalens ei.* Multum inter se Hebraicum et Septuaginta Interpretum editio dissonant. Tentemus igitur juxta Hebræam historiam; juxta *LXX*, *ἀνθρώπων* texere. Qui supra dixerat: *puer Israel et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum*; et postea intulit quod perpetraverit nefas, *Baalim* immolabant, et simulacris sacrificabant, nunc narrat quo *Israel* amore dilexerit, secundum illud quod in *Deuteronomio* legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut solei homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum* (*Deut. 1, 31*). **125** Et in alio loco: *Expandit alas suas et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis* (*Ibid. xxxii, 11*). Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, et ne vel aestu vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna (*Exod. xiii*): ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine, cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi locum poenitentiae, et ignoraverunt quod curarem eos, et vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducarem, et pristina redderem sanitati. Curavi autem eos propter funiculos et vincula charitatis, quibus mihi *Abraham*, *Isaac*, et *Jacob* astrinxeram. Pro *Adam* enim *Aquila* et *Symmachus* et *Septuaginta* et *Theodotio*, c homines transtulerunt: ut dicerent, in funiculis hominum traham eos, in vinculis charitatis. Quodque sequitur: *Ero eis quasi exaltans jugum*, pro quo interpretatus est *Symmachus*: et putaverunt quod imponerem jugum super maxillam eorum, dupliciter accipitur: aut abstuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum: aut *Legem* meam quasi gravissimum jugi

^a Mendose hæcenus obliquit, videant Scripturam, neque enim aut ipse locum innuit Hieronymus, aut ut scrutantur de Scripturis, auctor est; sed annulos provocat, si sciunt, ut digito locum notent. Frequens est S. Doctori isthæc provocandi formula: *Dent Scripturam: indicent locum*. Nos ad mss. fidem correximus, e quibus alter *Palatinus* aliam pro verbis, de

qua Evangelista repetit, dentque unde Evangelista. Mox quoque sit repositimus pro est.

^b Propius tamen ad fidem est. Græcis fuisse litteris ab ipso Evangelista conscriptum. Vide quæ hæc de re notavimus ad *Catalog. cap. 3*.

^c Duo *Palatini* mss., universi homines.

pondus arbitrati sunt. Et dedi eis escam manna in A deserto (*Exod. xvi*), quo vescerentur, hoc est enim, quod ait, *declinavi ad eum, ut vesceretur*: pro quo interpretatus est Symmachus, *et declinavi ad eum cibos*. Non quod Deus ad eum declinaverit, sed quod cibum mannae ad eum fecerit declinare. Aliter: In tantum dilexi eos, et tam clemens pastor sui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portare (Luc. xv): ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem: et qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum* (*Joan. vi, 44*). Et arbitrati sunt jugum meum leve, esse gravissimum: et declinavi ad eos deserens regna cœlorum, ut cum eis ^a vescerer, assumpta forma hominis, sive dedi eis esum Corporis mei: ipse et cibus et conviva. Transeamus ad intelligentiam spirituales, juxta Septuaginta duntaxat interpretes: ne si utrumque et secundum historiam, et **126** secundum ἀναγωγὴν voluerimus exponere, tendamus libri magnitudinem. Illis immolantibus Baalim quæ de suo corde finxerunt, et me vocante, fugientibus a facie mea (ita enim in Septuaginta continetur), ego clementissimus Dominus ligabam pedes Ephraim, ne a me longius fugerent: hoc enim significat σπασθῆναι. Ligabam ^b autem testimoniis Scripturarum, et disputatione magistrorum Ecclesiæ, ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret, non intelligentes quod patientia Dei salutis eorum esset occasio. Unde in corruptione hominum, videlicet **C** magistrorum, qui eos deceperant contractos perfidiæ frigore, extendi calorem fidei, et quasi repugnantes vinculis meæ dilectionis astrinxi. Et quia non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum alapis verberavi, non puniens; sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat. Qui autem pater est, lascivientem filium palma percussit manus [*Al. manu*]. Et pulchre non dixit, ero eos alapis verberans, sed quasi homo maxillas manu percussit. Percussit autem Deus filios aberrantes comminatione pœnarum, Evangelica lectione, et testimoniis prophetarum. Cumque sic percussisset in maxilla, ut hæreticorum panem atque doctrinam excutiat de ore polluto: tunc respicit ad eum, **D** dicente sibi filio verberato: *Respice in me, et miserere mei* (*Psal. lxxxv, 16*). Et iterum: *Respice et exaudi me, Domine Deus meus* (*Psal. xii, 4*). Cumque non respexerit, prævalebit, sive praverit eis, id est, superabit adversarios, et de fugitivis servos faciet. Sive dabit eis verum et dulcem cibum, qui prius hæreticorum mendacia et cibos amarissimos devorabant.

^a *lidem mss., eum eis versarer*: et corruptius paulo post, *dedi eis optime sensum corporis mei*, etc.

^b *Corrigit Victor. Ligabat* ex quatuor Florentiæ codicibus, mutari sentiens personam. Nostri vero mss. non suffragantur. Tantum pro *patientiam*, quod bis paulo post nomen recurrit, legunt *potentiam*, et

(Vers. 5, 6 et 7.) *Non revertetur in terram Ægypti, et Assur ipse [Vulg. addit est] rex ejus, quoniam noluerunt converti. Cœpit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus: et comedet capita eorum, et populus meus pendebit ad reditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. LXX: Habitabit Ephraim in Ægypto, et Assur ipse rex ejus: quia noluit converti. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requievit 127 in manibus illius, et comedent de cogitationibus suis: et populus ejus suspensus est ex incolatu suo, et Deus super pretiosa ejus irascetur, et non exaltabit eum.* Quando dicit: *non revertetur in terram Ægypti*, ostendit quod reverti cupiat, sed ire non possit. Reverti autem cupiebat Israel ab Ægyptiis auxilium efflagitans; sed possessus est ab Assyrio, qui cepit eum, et dominatus est illius jure victoris, et hoc passus est, quia converti noluit, nec agere pœnitentiam. Vel certe dicamus, quod reversus sit in terram Ægypti, quando Ægyptios in terra sancta adoravit deos, vel illo sensu accipiendum, quo supra dictum est: *Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt*. Cœpit itaque gladius in civitatibus ejus, sive *irruet*, ut interpretatus est Aquila, aut *vulnerabit*, ut Symmachus transulit. Et vide quantum pondus sit miseriarum, ut non agri vel possessiones ac rura vastentur; sed medias civitates hostis introeat, et consumat electos ejus, sive *brachia* illius, ut interpretatus est Symmachus, quod Hebraice dicitur בַּדָּאָב (בדאב). Cumque consumpserit gladius electos, et principes, sive robur exercitus, et devoraverit vel capita vel consilia eorum, ut non possint aliquod invenire præsidium, tunc plebs miserabilis quæ ad me reverti noluit, meum ad se reditum præstolabitur. Et sero aget pœnitentiam, hostibus cuncta vastantibus. Itaque quia peccata grandia grandibus sunt punienda suppliciis, imponent eis qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Assyrio mucrone truncatis) jugum gravissimum servitutis, et imponent pariter quod non auferetur juxta litteram, nisi spiritualiter tollatur in Christo. Juxta Septuaginta ^c habitabit Ephraim in Ægypto, terram sanctam se habere dicens, et Ecclesiam Domini Salvatoris; sed vitiis atque peccatis et perversitate fidei semper in Ægypto commoratus est, Quia igitur habitavit in Ægypto, sensus magnus Assyrius erit rex ejus: noluit enim reverti ad Ecclesiam, et virtute perdita, id est, Christo, qui est Dei virtus et Dei sapientia, semper in languore versatus est, et infirmus fuit, cunctis dæmonibus ac perturbacionibus subiacens: idcirco gladius, **128** hoc est, scientia spiritalis, vel sermo Ecclesiastici viri, vastans atque debellans semper versabitur in urbibus ejus, quas impie extruxit

inferius *attrahi* pro *astrinxi*,

^c *Rursum Victorius ex Florentinis codd. emendat habitavit juxta Græcum κατοικησεν*: itemque inducit copulam et in hunc modum, *terram sanctam habere se dicens Ecclesiam Domini Salvatoris*.

contra Dominum, et ipse gladius requiescet in manibus ejus, ut occisus ab alio, alium non possit occidere, nec contra adversarium levare manum. Denique recipient, et vorabunt secundum consilia sua. Infelix autem populus et vulgus indoctum suspirabit antiquam patriam, et captum se esse sentiet, sive pendebit in incolatu suo, nesciens quid agat, et quo vertatur ignorans. Deus vero super pretiosa eorum, aurum videlicet et argentum quæ acceperant ab eo, de quibus sæpe diximus, irascetur, et nequaquam liberabit eum qui suo vitio corrui. Hoc juxta LXX; eundem autem sensum et Hebraico coaptabimus.

(Vers. 8 et 9.) *Quomodo dabo te, Ephraim? protegam te, Israel? quomodo dabo te sicut Adama: ponam te ut Seboim? Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ: non convertar, ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego sum [Vulg. tacet sum] et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem. LXX: Quid faciam tibi, Ephraim: protegam te, Israel? Quid faciam tibi? sicut Adama ponam te, et sicut Seboim: conversum est cor meum^a in ipso: simul conturbata est pœnitudo mea. Non faciam justa iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim: quoniam Deus ego sum, et non homo: in te sanctus: et non ingrediar civitatem.* In eo loco ubi nos et LXX interpretati sumus: *protegam te, Israel?* in Hebraico scriptum est AMAGGENACH (מגנח) quod Aquila transtulit, ὄπλον κυκλώσω σε, id est, *scuto circumdabo te*. Quod cum in bonam partem putarem intelligi, et significare protectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis sensus subjicitur; dicentis, ἐδώσω σε, id est, *tradam te*. Ex translatione quoque Theodotionis non prospera, sed adversa demonstrantur: ἀφοπλίσω σε quod significat, *nudabo te*, et auferam a te ὄπλον, hoc est, *scutum*, quo te ante protexeram: et hic sensus magis convenit Domino comminanti. Quod igitur dicit, hoc est: quoniam noluerunt converti, et Assur factus est rex eorum, devorabit gladius et urbes et **129** principes et populum, et imponetur eis jugum, quod non auferetur ab eis: et quia videbatur dura sententia, nequaquam eis locum pœnitentiæ derelinquens, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: *Quid tibi faciam, Ephraim? quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama et Seboim ponam te, quæ duæ sunt quinque urbium, sicut in Genesi legimus: Sodoma et Gomorrha, Adama, et Seboim et Bale, quæ est Segor, et Syro sermone Zoara dicitur. Ponam itaque et vertam te in solitudinem, et delebo usque ad cineres ac favillas, sicut delevi Adama et Seboim. Cumque duram, immo crudelem sententiam protulisset, rursus parentis affectu misericordia vincitur, et austeritatem judicii pietate mitigat patris. Dicit enim: *Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea.* Statim ut locutus sum, me Ephraim et Israel*

sicut Adama Seboimque positurum, mea commota sunt viscera. Pœnituit me meam quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam secundum furorem iracundiæ meæ, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim: non enim percuto ut perdam in perpetuum; sed ut emendem. Crudelitas mea pœnitentiæ et pietatis occasio est: *Deus enim ego sum, et non homo.* Homo ad hoc punit ut perdat, Deus ad hoc corripit ut emendet. *In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem*, hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam, quibus jus summum summa malitia est; mea autem lex meaque justitia est salvare correctos. Possumus et aliter dicere: quia primus Cain parricida exstruxit civitatem in nomine filii sui Enoch, in hujuscemodi urbem Dominus non ingreditur, quæ ex scelere et sanguine et parricidio fabricata est. Sin autem vulerimus legere, *quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel?* Sic intelligendum est: Quid tibi faciam? num protectione dignus es, qui tanta fecisti? Notandum quoque quod ubi contra Judam dicitur, id est, populum Dei, non Adama ponitur et Seboim, sed Sodoma et Gomorrha. Legimus enim in Isaia: *Audite legem Dei, 130 principes Sodomorum: attendite verbum Domini, populus Gomorrhæ (Isai. 1, 40).* In Evangelio quoque civitas, quæ et apostolos non receperit, excutientibus eis pulverem pedum suorum, dicitur de ea, quod in die judicii tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ, quam civitati illi (*Mat. x*). Et ad Jerusalem prophetalis sermo dirigitur: *Justificata est Sodoma ex te (Ezech. xvi)*. Datur ergo nobis suspicio, quod Sodoma et Gomorrha principes fuerint in peccato, et Adama et Seboim earum exempla sectatæ sint, quod potentes potenter tormenta patientur (*Sapient. vi*): et servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulet multis (*Luc. xii*). Unde et Ecclesiastici viri, si iisdem quibus hæretici sceleribus continentur, nequaquam Adama et Seboim, quæ inferiores sunt; sed Sodomæ et Gomorrhæ, quæ majorum criminum esse dicuntur, cruciatibus subjacebunt. Ad hæreticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur Dominus, quod nisi egerit pœnitentiam, ponantur sicut Adama et Seboim, ut nullam spem habeant salutis. Rursus ut clementissimus pater dicit se suam mutare sententiam, et pœnitere quod talia sit locutus, ut illos quoque ad conversionem et ad pœnitentiam provocet. Non faciam, inquit, in furore meo, non disperdam Ephraim. Quantum, inquit, in me est, quantum ego cupio, si errorem veritate correxerit, si me magis amaverit quam principes hæreseos, *Deus enim ego sum, et non homo*, lapsis manum porrigam, errantes ad salutem vocabo. Et quia sanctus sum, propterea non ingrediar civitatem, id est, conciliabula et urbes hæreticorum. Foras exeuntes de ur-

^a Voces in ipso, tum ad subsequentiis finem versiculi, in te, mss. Palatini ignorant.

bibus suis, libenter recipio: in civitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixit, *non ingrediar civitatem*, et juxta LXX sequitur: *post Dominum ambulabo*, quidam sic interpretati sunt, ut dicerent Domino populum respondisse, et esse sensum: Quia conversum est cor tuum in te, et non secundum peccata nostra fecisti nobis; sed imitaris clementiam tuam, et nostra delicta non punis, et polliceris te sanctum et clementem in nostri medio versaturum; idcirco et ego malorum hominum non ingrediar civitatem: nec ero de numero peccatorum; sed ambulabo post Dominum Deum meum. Hebræi autem ex persona Dei ita edisserunt: **131** Non te derelinquam: non ibo ad aliam gentem: nec ingrediar alteram civitatem.

(Vers. 10 et 11.) *Post Dominum ambulabunt: quasi B leo rugiet: quia ipse rugiet: et formidabunt filii maris, et volabunt [Vulg. volabunt] quasi avis [Al. aves] ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. LXX: Post Dominum ambulabo: sicut leo rugiet: quia ipse rugiet, et formidabunt filii aquarum, et volabunt quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.* Domino prospera pollicente, populus convertetur ad eum: et ambulabit post Dominum; quia Dominus rugiet quasi leo. De quo et Amos propheta commemorat: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam* (Amos 1, 2). Rugiet ^b autem quando dicit: *sicut Adama, ponam te ut Seboim*. Cumque ille rugierit, tunc formidabunt filii maris, sive aquarum, ut LXX transtulerunt. Etenim verbum מַיִם (מים), quod per tres litteras scribitur MEM, JOD, MEM: si legatur מַיִם, aquas significat: si MEJAM, de mari intelligitur. Hæc Hebræi ad adventum Christi referunt, quem sperant esse venturum. Nos jam transacta convincimus; quia et de Ægypto, et de Assyriis, hoc est, ab Oriente et Occidente, et ab Aquilone et a Meridie venerunt, et quotidie veniunt qui discumbant cum Abraham; Isaac et Jacob (*Matt. viii*). Filios autem maris, sive aquarum, eos possumus appellare, qui sagena Domini comprehensi sunt, et abstracti de mari hujus sæculi (*Matt. xiii, 47*). Cumque capti fuerint de morte ad vitam, collocabuntur in domibus suis: quæ horrea vocat Evangelium (*Matt. xiii*), in quibus electa et a paleis separata frumenta conduntur. Natura leonum esse dicitur: ut cum infremuerint et rugierint, omnia animalia contremiscant, et fixo gradu se movere non possint: tantus pavor est et tanta formido. Itaque et Dominus cum instar leonis rugierit, et insonuerit, ac dederit vocem suam, cunctæ aves et universa volatilia perhorrescent: et ibunt ad nidos, id est, ad domos suas in quibus Dominus habitabit cum eis. Dicamus et aliter: Cum verus leo infremuerit, falsus leo qui

A est **132**, juxta apostolum Petrum, adversarius noster (*I Par. v*), illico conticescet, et omne dogma perversum os suum aperire non poterit: qui quæ ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis soluti et comminatione terribili, sequentur Dominum Deum suum. Tunc timebunt filii maris, sive aquarum, qui in amaritudine et ^c salsis hæreticorum aquis fuerant procreati; et assumptis pennis, volabunt quasi aves ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et dicent: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam* (*Ps. lvi, 7*)? ut qui apud hæreticos laboraverant, requiescant in Ecclesia, et habitent in domibus suis, de quibus fuerant errore seducti. Ægyptum, id est, MESRAIM (מצרים) tribulationem interpretari, et angustiam novimus: Assyrios quoque, dirigentes, sive, ut melius arbitramus, arguentes. Ab his ergo liberabuntur hæretici, cum habitare cœperint in domibus suis, et malis parentibus dixerint: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matt. xiii*).

(Vers. 12.) *Circumdedit me in negatione sua [Vulg. abest sua] Ephraim: et in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum Deo et cum sanctis fidelis. LXX: Circumdedit me in mendacio Ephraim: et in impietate domus Israel et Juda: nunc cognovit eos Deus: et populus sanctus vocabitur Dei.* Tradunt Hebræi hujuscemodi fabulam: In exitu Israel ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebat exercitus, et inclusus populus tenebatur, cæteris tribubus desperantibus salutem, et aut reverti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare, unde et regnum meruit accipere, et hoc esse quod nunc dicatur: Judas testis sermonum Dei, et astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. Hoc illi dicunt. Nos cœptæ explanationis sequamur ordinem, quod circumdederit Ephraim regiam tribus et domus Israel, populus qui tribui regiam serviebat, et circumdederit eum in negatione sive mendacio, dum Dominum negant, et idola constantur. Judas autem, hoc est, dux tribus, quæ habebant Templum, Legem, Prophetas, et servabant præcepta **133** legalia, erant testes, gradientesque cum Deo et cum sanctis fideles. Sanctos possumus dicere vel angelos, vel patriarchas ac prophetas, et cæteros qui Dei imperio serviebant. Ad comparisonem enim illius temporis quo hæc dicebantur, aberrante penitus Ephraim, et decepto in idolorum cultu Israel, solus Juda remanserat, qui in Dei cultu et testimoniis versaretur, et posset descendere cum eo, sive fortis esse cum forte: נָדָב (נדב) enim et *descensionem et fortitudinem* significat: pro quo Aquila transtulit ^d ἐπιπάρσεων. Juxta ἀναγωγῶν circumdant hæretici Dominum in mendacio,

^a Pro reliquo versiculi contextu Palat. mss. habent *Cætera similiter*: eadem nempe utrobique sunt.

^b Victor. ex Florentinis quatuor codd. *Rugiet autem quando dicit, sicut Adama ponam te, et ut Seboim*:

^c Martian. retinuit *falsis*: tametsi erroris manifesti Victorius pridem admonisset.

^d Sic habent rectissime cum Victorii editione Pal. mss. ἐπιπάρσεων, tametsi nonnihil corrupte scribant

immo in negatione. Quidquid enim loquuntur, negatio, immo mendacium est: et circumdant eum in dolo, sive in impietate domus Israel; dum universa quæ simulant, artificio sermone componunt, et impietatem loquuntur contra Dominum. Judas autem, hoc est, vir ecclesiasticus, non superbit, non inflatur timore hæretico, sed humiliatur cum Deo, et cum sanctorum choro fidelis est et robustus: dum ædificat domum suam super petram, quæ nulla tempestate quatitur (*Matt.*). LXX multo aliter transtulerunt: quod et Ephraim et domus Israel et Judas circumdederint Deum in mendacio et in impietate, et tantæ clementiæ sit Deus ut non ab eis abscedat spem salutis; sed cognoscat illos, et paratus sit vocare populum sanctum et populum Dei, qui nunc impietate perversus est. Juxta tropologiam quoque, velle Deum et hæreticos salvari, et ecclesiasticos peccatores, et omnes suo vocabulo nuncupari. Qui autem vere sanctus est, non circumdat Deum in mendacio, sed in veritate, Psalmista dicente: *Potens es, Domine: et veritas tua in circuitu tuo (Psal. LXXXVIII, 9)*.

(Cap. XII. — Vers. 1.) *Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum: tota die mendacium et vastitatem multiplicat: et fœdus cum Assyriis inicit: et oleum in Ægyptum ferebat. LXX: Ephraim autem pessimus spiritus, persecutus est æstum: tota die inania et vana multiplicavit, et testamentum cum Assyriis pepigit, et oleum in Ægypto mercabatur.* Sacra narrat historia, Manahem regem Israel, pace facta cum Assur, ab Ægyptiis auxilium postulasse (*IV Reg. xv*), **134** et hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique ^a καύσωνα, hoc est, æstum, et ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die nisi sibi illudera. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem et eversionem suis urbibus præparare. Annon est vastitas atque mendacium, pepigiisse fœdus cum Assyriis, et oleum tulisse in Ægyptum? συνοδοχικῶς a parte totum, quod videlicet munera Ægyptiis miserit. Licet quidam arbitrentur quod nequaquam in Ægypto oleum gignitur; sed pretiosissimum missum esse ab Ephraim, cujus terra Samaria olei fertilissima est. Porro secundum tropologiam omnes hæretici pessimo dæmonum spiritu continentur, de quo et in Apostolo scriptum est: *Adversus spiritualia nequitiae in celestibus (Ephes. vi, 10)*. Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenerit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, et ad pristinam revertitur domum (*Luc. xii*). Spiritu igitur pessimo sequuntur καύσωνα, id est, ariditatem, sive ventum urentem, qui contrarius floribus est, et germinantia cuncta disperdit, tota die inania vacuæque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, immo comites suæ vanitatis errorisque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, ut quæcumque finxerit, sapien-

ἐπιπράττων: Martian. retinuit vitiosum ἐπιπράτων.

^a Unus Palatin. καύμα, quod idem sonat. Et paulo post, *At non est: al., Aut non est vastitas, etc.*

ter simulasse videatur, ea sapientia quæ destruitur a Deo, quam et Apostolus præcipit declinandam, dicens: *Videte, ne quis vos deprædetur per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi (Coloss. ii, 8)*. Sed et oleum fert in Ægyptum, sive mercatur Ægypti sapientiam, Ecclesiasticis cupiens miscere dogmatibus oleum unctionis, quo ungebantur prophetae ac sacerdotes, quo ungebantur et reges. Hoc oleum habent et sancti, de quibus dicitur: *Fillii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ (Ps. cxvii, 4)*. Et bona oliva in qua oleaster noster insertus est. Quamvis autem conentur hæretici veritati miscere mendacium, oleum aquis et cæteris humentibus atque liquentibus rebus non potest copulari. Semper veritas supra est, deorsumque mendacium. **135** Omnes aliæ species, id est, hæreses, quæ non habent, ut diximus, oleum veritatis, possunt sibi misceri, et de pluribus unum effici corpus. Sed harum oleum quod defertur in Ægyptum, et de terra sancta ad Pharaonis regna descendit, detestatur propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum (Ps. cxi, 5)*.

(Vers. 2, 3 et seqq.) *Judicium ergo Domini [Al. Dei] cum Juda: et visitatio super Jacob: juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet [Al. reddere] ei. In utero supplantavit fratrem suum: et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit, et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum, et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus, et tu ad Deum tuum converteris: misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo semper. LXX: Et judicium Domino [Al. Domini] cum Juda, ut ulciscatur Jacob, juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddat ei. In utero supplantavit fratrem suum et in labore suo prævaluit Deo, et confortatus est cum angelo, et potuit: fleverunt et deprecati sunt me: in domo innumerunt me, et ibi dictum est ad eos: Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale ejus, et tu in Deo tuo converteris, misericordiam et judicium custodi: et appropinqua Deo tuo semper. Ephraim semel pascente ventos, et sequente mendacium, qui in tantam venit amentiam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyriis, et oleum portans in Ægyptum, nunc mihi omne judicium est cum Juda, et visitatio super Jacob. Visitationem autem vocat flagella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Judæ quoque, qui de Jacob ortus est semine, reddat juxta vias et juxta adinventiones suas, qui non tantum fortuito errore deceptus est, et humana concidit fragilitate; sed inquisivit et adinvenit in quibus peccaret et rueret. Exponit autem quanta bona Judæ, hoc est, Jacob ceperit, et in patre filius nominatur, veterisque recordatur historiæ, ut et Dei misericordia erga Jacob, et illius contra Dominum duritia cognosca-*

tur. Dum adhuc esset in utero Rebeccæ, supplantavit fratrem suum Esau (*Gen. xiv*), non utique fortitudine propria, qui sentire non poterat; sed misericordia Dei, qui cognoscit et diligit eos, quos prædestinavit. **136** Et non solum in utero supplantavit fratrem suum; sed in fortitudine quoque directus est enim angelo, quando ad torrentem Jacob adversum angelum tota nocte pugnavit (*Gen. xxxii*). Et quia directus est cum angelo, propterea εὐθράτου [*Al. εὐθράτου*], quod Hebraice dicitur ISAR (ישר), hoc est, dirigentis, sive directi, nomen accepit. Et invaluit, inquit, adversum angelum; et ejus benedictione quem vicerat, confortatus est. Flevit quoque, et rogavit eum, id est, angelum, dicens: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* (*Ibid.*, vers. 26). Cumque patris matrisque consilio in Mesopotamiam fugerat, invenit eundem angelum in Bethel, qui locutus est ad eum, locutus est nobiscum, id est, in patre locutus et filiis est, et in Jacob dilexit et Judam: ex quo tempore usque ad præsens, nominis ejus quod illi ab Angelo et a Deo impositum est, memoria perseverat. Cum hæc se habeant ita, et tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora et roga Dominum exercituum, et ad eum convertere. Custodi et misericordiam et iudicium, et cum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora proficiens. Pro eo quod in Hebraico habet, *flevit et rogavit eum: in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum*, legimus in editione Vulgata: *fleverunt et rogaverunt me, in domo dñi invenerunt me, et ibi dictum est ad eos; dñs interpretatur dolor*. Si quis igitur flet, et agit pœnitentiam, et Dominum deprecatur, inveniet eum in dolore cordis sui, et cum eum invocaverit, sibi audiet respondentem. Possumus Judam Ecclesiasticum virum intelligere, qui a Domino corripitur, quod non sit pristinorum in se beneficiorum ejus memoret, sed quotidie peccatis peccata consociet, et exponit quæ sint ipsa beneficia: Cum te, inquit, nascentem in fide Ecclesia porturiret, supplantasti Judæum sive gentilem fratrem tuum, et ejus accepisti primogenita, et in fortitudine tua directus es cum angelo, vel vincens adversarias fortitudines, vel roboratus benedictionibus angeli, qui ipse est Deus, et invaluisti per figuram contra angelum, ut invalesceres contra homines, et confortatus es. Cumque esses victoriam consecutus, flevisi, et evocasti angelum Domini, et peccatorum veterum recordatus, invenisti eum in Bethel, hoc est, in domo Dei, quæ est Ecclesia, **137** sive in domo dñi, doloris et lacrymarum et pœnitentiæ. Et ut sciremus quis esset iste Judas, ibi, inquit, locutus est nobiscum, hoc est, nobis Christianis, et ex eo tempore usque in præsentem diem, Christi censemur nomine, et ipso dirigente corrigimur. O itaque, vir Ecclesiæ ice, qui appellaris Judas, et consilens, convertere quotidie per pœnitentiam ad Dominum tuum, et si forte peccaveris, imitare prophetam dicentem: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (*Ps. vi*, 7). Nec

A hoc dixisse sufficiat, sed Dei serva mandata, fac in alios misericordiam, ut et ipse misericordiam consequaris. Iudicium verum judica, ut in quo judicaveris, judicetur de te. Et spera in Deo tuo semper, sive appropinqua Deo tuo jugiter, ut omni tempore in virtute proficiens, appropinques Deo tuo.

(Vers. 7, 8.) *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit, et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi*. LXX: *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit: et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum: inveni requiem mihi, omnes labores ejus non invenientur ei, propter iniquitates in quibus peccavit*. Monuerat Judam ut converteretur ad Dominum Deum suum, et misericordiam servaret atque iudicium, et speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei jugiter. Nunc ad Ephraim, hoc est, ad decem tribus sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud quod loquitur Daniel ad presbyterum, qui utique erat de semine Juda: *Semen Chanaan, et non Juda, species deceptit te* (*Dan. xiii*, 56). Et in Ezechiele ad Jerusalem dictum legimus: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa* (*Ezech. xvi*, 3). Et in Isaia dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorrhæ* (*Isai. i*, 10). In Zachariæ quoque extremo versiculo legimus: *Et non erit Chananæus ultra in domo Domini* [*Al. De civitate*] (*Zach. xiv*, 21). Dicit autem Chanaan, hoc est, Ephraim, habere in manu sua stateram dolosam, sive iniquam, jubente Scriptura, *Equa sint tibi pondera* (*Levit. xix*); et non solum habere stateram iniquam ac dolosam; sed diligere calumniam, et opprimere homines per **138** potentiam. Et ne putarem Chanaan alium quamquam sentiendum, ponit manifestius qui sit iste Chanaan. Dixit Ephraim: *Verumtamen dives effectus sum*; et est sensus: Non refert unde possideam, dummodo possideam. Hoc morbo laborant plurimi, de quibus scriptum est: *Divitiæ congregatæ inique evomentur* (*Job xx*, 15): *Redemptio enim animæ viri, propriæ divitiæ* (*Prov. xiii*, 8). Unde præcipitur, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos possint recipere in æterna tabernacula (*Luc. xvi*), Ephraim autem qui gloriatur et dicit: *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi*, sive ἀνοφελές, hoc est, ἄβεν (ἄβεν), quod non prosit possidenti, casoso labore sudavit. Sicut autem gulosi et luxuriosius venter deus est, ita et avarus adoratur auri idolum, et dicit in corde suo: *inveni quod quærebam*: sed audiet: *Stulte, hac nocte rapietur anima tua a te: quæ autem præparasti, cujus erunt* (*Luc. xii*, 20)? Cumque semel oculos ejus divitiarum, non dicam fulgor, sed caritas occupavit, loquitur: *Omnes labores mei non invenient iniquitatem meam, in qua peccavi*. Et est sensus: quidquid peccavero, si habuero divitias ab his, qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, secundum illud quod scriptum

est: *Et qui iniqua gerit, benedicatur* (Ps. ix): Divitum enim amici multi. Unde et ad hæreticos hoc ipsum refertur. *Chanaan* quippe interpretari potest, *quasi moventes*. Et nota quod dixerit, *quasi moventes* [Al. *moventis*], non *moventes*. *Moventes* sunt, eos quos deceperint, quasi moventes, illos quos tentaverint. Sed quia fundati sunt super petram (Matth. vii), nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, statera dolosa est et iniqua; quidquid enim hæreticus loquitur, Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudium; unde et calumniam diligunt, dum deprimunt innocentes, sive opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper ecclesiasticus verbositate et argutiis hæreticorum, qui postquam aliquos deceperint, solent dicere: *Divites facti sumus, habemus plurimam multitudinem; discipulorum turba nos sequitur; invenimus idolum vel refrigerium nobis*. Idcirco enim vel maxime hæreses componuntur, ut devorent domos viduarum, quæ semper discunt, et numquam ad scientiam perveniunt **139** veritatis (II Tim. iii). Et pulchre, *inveni, ait, idolum mihi*. Omnia enim hæreticorum figmenta idola sunt et simulacra gentilium: nec multum differunt in impietate, licet in nomine discrepare videantur. Solentque dicere, quidquid fecero, quidquid egero, mihi non poterit imputari: habeo enim divitias meas, argumenta philosophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aspexerit, me peccare non arbitrabitur.

(Vers. 9 et 10.) *Et ego Dominus Deus tuus* ^a *qui eduxi te de terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis, et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum*. LXX: *Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus solemnitatis, et loquar ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum*. Tu quidem tanta peccasti, ut lætareris in scelere, et multitudinem peccatorum putares esse divitias, et diceres: *Dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei peccata mea invenire non poterunt*. Ego autem Dominus Deus tuus qui te eduxi de terra Ægypti (Exod. v), quando serviebas Pharaoni, et ædificabas de luto et paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum pœnitentiæ, et magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis. Diem festivitatis, Scenopegiam vocat, septimo mense, quintadecima die mensis, quando de Ægypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Ægypto liberavi, et habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, et ad locum templi ire festinans: sic etiam nunc educam te de tribu-

^a Verba, qui eduxi te, Hebr. et Vulgata editio penitus nesciunt. Legunt vero, *Ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti*, etc.

^b Delevius in, præpositionem, quæ sensum in

lacione et angustiis, et imminente captivitate, si tamen feceris quæ præcepi. Ego enim sum qui per omnes prophetas et varia genera visionum assimilatus sum hominibus, et te ad pœnitentiam provoca- vi. An non est humanæ similitudinis, quando Moy- ses in altum extollens manus orat, ut Jesus vincat Amalec (Exod. xvii), et crucis in eo sacramenta monstrantur? Nonne in manibus prophetarum assi- milatur **140** Deus, quando Jonas tribus diebus ac noctibus in profundo est, ut Dominum significet die tertia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autem visiones in omnibus prophetis legimus, quando ^b Ezechiel Dominum cernit in aurigæ modum seden- tem super Cherubim (Ezech. xvii). Et Isaias, *Vidi, inquit, Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, et duo Seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem, sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* (Isai. vi, 4, 2). Et Abacuc stabat in specula [Al. spelunca] sua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita est fortitudo ejus (Abac. iii). Unde et Psalmista conclamat: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* (Ps. lxxiv, 9). Ut autem sciamus omnem prophetiam in Scri- pturis sanctis appellari visionem: *Et omnia, inquit, populus videbat vocem Domini* (Exod. xxviii, 18): unde et prophetæ ante dicebantur videntes. Ad eos quoque qui ab hæreticis seducti sunt, dicitur ut revertantur ad Dominum, qui mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii): ipsum enim esse qui eos eduxerit de terra Ægypti, id est, de tenebris et errore gentilium. Et ne forsitan pec- cati memores tardius revertantur: adhuc, inquit, sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis: ut quod facit baptisma, hoc faciat pœni- tentia, et habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est, in Ecclesiis, de quibus dicitur: *Plantati in do- mo Domini, in atrii domus Dei nostri florebat* (Ps. xci, 14). Et ne putent hæresiarchas et prin- cipes erroris sui, Dei locutos spiritu: Ego sum, inquit, qui locutus sum ad prophetas, et non ad magistros vestros: et ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum meorum qui sunt in Ecclesia constituti, assimilatus sum.

(Vers. 11.) *Si Galaad idolum, ergo* [Al. tamen] *frustra erant in Galgal bobus immolantes; nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri*. LXX: *Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgala principes immolantes, et altaria eorum quasi testudines super desertum agri*. Pro eo quod nos transtulimus, *bobus*, qui Hebraice appellantur *šurim* (שורים), LXX interpretati sunt, *principes*, qui vocantur *šarim* (שרים), verbi similitudine atque ambiguitate decepti. Rursum ubi nos posuimus, *acervos*, **141** qui Hebraice appellantur *gallim* (גלים) et proprie ^c *θίνας* significant, hoc est, ex arena tumulos

Benedictina editione pervertebat.

^c Aut si mavis *θίνας*, quamquam mss. *θίνας* præferunt: male enim Martian. *θίνας*. Consule Commen. Ezechiel. xlvi, 8, et infra in Joel iii, 1.

congregatos, qui maxime in deserto, et in littoribus flante vento, vel augentur, vel minuuntur, LXX transtulerunt, *testudines* (χελιδνας): pro quibus ^a Symmachus, *acervos lapidum*, interpretatus est: Theodotio *colles*. Et revera si θίνας respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. Quod ergo dicit, hoc est, si in *Galaad*, de qua scriptum est: *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine*, falsi sunt dii et perversa religio, et est trans Jordanem ubi duæ tribus habitant, Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, ergo et Galgal de qua in hoc eodem propheta legimus: *Omnia malitia eorum in Galgala, quæ est post tergum Betharen*; quicumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt sacrificia, imitantes errorem Samariæ. Eo enim tempore quo hæc prophetabantur, Galaad in regno decem tribuum erat; et Galgal sub imperio duarum tribuum, quæ appellabantur Juda. Ergo et decem tribus et duæ pari idololatriæ errore deceptæ sunt, et altaria eorum sicut acervi et tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Cumque et illi et hi in captivitatem fuerint abducti, aræ quondam eorum absque cultoribus testudinum vel tumulorum habebunt similitudinem. Quia vero *Galaad* interpretatur, *translatio testimonii*, et *Galgal*, *volubrum*, hoc dicere possumus, quod principes hæreticorum testimonia veritatis transferant in mendacium, et quidquid colunt, idolum sit, et sacrificia eorum habeant similitudinem, vel acervorum de lapidibus congregatorum, vel testudinum. Quomodo enim θίνας [Al. θείνας], et acervi hinc atque illinc de lapidibus et sabulo congregantur: ita et hæretici de sapientia sæculari et argutiis hominum, fraude atque mendacio simulacra componunt. Et cum hoc fecerint, tardis gressibus in uno moventur loco, et totum orbem occupare **142** non possunt. Testudo tardigrada et onerata, immo oppressa pondere suo, non tam ambulat quam movetur, hæreticorum gravissima peccata significans, qui suis in cæno et volubro luti erroribus immolant, adorantes opera manuum suarum, et instar boum cuncta pro terrenis frugibus laborantes.

(Vers. 12 et 13.) *Fugit Jacob in regionem Syriæ, et servivit Israel in uxore, et in uxore servavit. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est. LXX: Et recessit Jacob in campum [Al. campos] Syriæ, et servivit Israel in uxore, et in uxore custodivit, et in propheta eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est.* Videtur absque ratione et ordine prophetali post idolum Galaad et Galgal et altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse nar-

A rare: quod statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit: *In utero supplantavit fratrem suum, et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum.* Iste igitur Jacob non frustra ab angelo confortatus est; sed quia tota nocte pugnavit, et vicit adversarium, ut ex hoc fratrem disceret non timere, cujus metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum (*Gen. xxvii*), et servivit in uxore Rachel septem annis, et pro Lia oves soceri Laban, eodem annorum spatio custodivit. Et quia semel Jacob dixerat Israel, patrem filiosque conjungit, et sequentis recordatur historiæ, quando in propheta Moyse eduxit Dominus Israel de Ægypto, et duodecim tribus, quæ generatæ sunt de Israel, propheta educente, servatæ sunt. Non errabit qui supplantatorem Jacob, et Israel videntem Deum, in typo Domini dixerit præcessisse, et Rachel primum sterilem atque formosam, quam plurimum dilexit Jacob, significare Ecclesiam: Liam autem, lippientibus oculis atque fetosam, Synagogæ sacramenta monstrare, et quod ipse credentium populum eduxerit de **143** tenebris hujus sæculi, et ad dulcissima Jordanis, id est, baptismi fluentia pervenerit.

(Vers. 14.) *Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium illius restituet ei Dominus suus.* ^b LXX similiter. Cum ergo Ephraim tanta præstiterim, ut nudum et exulem et solum, divitem dominumque reducerem, et multorum filiorum parentem, deseruit me Ephraim, immo ad iracundiam provocavit: et amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis sum. Unde sanguis ejus super eum veniet, id est, ipse erit causa mortis suæ, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, et a se regem Israel cæsus esse memorabat: *Sanguis tuus super caput tuum* (*II Reg. i, 16*). Non mea sententia, sed Saulis [Al. pro Saulis] sanguine tuus sanguis effundetur. Quodque sequitur: *Et opprobrium ejus restituet ei Dominus*, illi sensui congruit quem Nathan loquitur ad David: *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem* (*I Reg. xii*), hoc est, propter hoc peccatum quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, vertetur in caput tuum. Semper hæretici ad iracundiam provocant clementem Dominum, et eum qui mavult poenitentiam peccatoris, quam mortem, duritia cordis sui punire compellunt, et sanguis eorum, quo et suum et multorum effuderunt sanguinem, veniet super caput eorum, et opprobria quibus Dominum blasphemaverunt, restituet eis Dominus suus, non quod eorum

^a Ex uno Palat. ms. qui habet, pro quibus Symmachus *acervos interpretatus est, acervos lapidum, Theodotio*, etc., facile conjicias nomen excidisse Aquilæ, quod ita fortasse supplendum est, *Symmachus, acervos, Aquila acervos lapidum*, etc. Concinit fere et Palat. alter, qui post Symmachi nomen inane restituendæ lectioni spatium reliquit. Quamquam secus multo

habet codex hexaplaris Barberinius a Montfauconio laudatus, ubi Theodotio *ranas*, Aquila *vulpes* dicuntur transtulisse. Sed Ezechielis *xlviij, 8*, versum ab Aquila θίνας nihil est dubium.

^b Addidimus hic quoque ex mss. verba, *LXX similiter*: quæ in Vulgatis libris desiderabantur.

Dominus sit, sed quia quondam Dominus eorum fuit. (Cap. XIII.—Vers. 1, 2.) *Loquente Ephraim horror invasit Israel et deliquit in Baal, et mortuus est, et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque sibi confatilis de argento suo quasi similitudinem idolorum: factura artificum totum est, his ipsi dicunt: immolate homines, vitulos adorantes. LXX: Justa verbum Ephraim justificationes accepit ipse in Israel, et posuit ad [Al. abaque ad] Baal, et mortuus est, et nunc apposuit ut peccaret, et fecerunt sibi confatilis ex auro et argento suo, secundum imaginem 144 idolorum, opera artificum completa; his ipsi dicunt, immolate homines, vituli enim defecerunt. Pro eo quod LXX interpretati sunt, immolate homines, vituli enim defecerunt; et nos vertimus, immolate homines, vitulos adorantes, Symmachus interpretatus est, immolate, homines vitulos adorent; ut sit sensus: Immolate, hoc est, sacrificale idolis, et bucusque distinctio sequatur: rationale animal, homines, adorent vitulos, muta animalia. Loquente ergo Ephraim, id est, Jeroboam filio Nabath de tribu Ephraim, horror invasit Israel, id est, decem tribus. Pro horrore qui Hebraice dicitur רַחֲמַת (רַחַת), quem Symmachus et Theodotio tremorem interpretati sunt; nescio quid volentes, δικαιώματα, id est, justificationes, LXX transtulerunt. Et tantus Israelem horror invasit, ut^b delinqueret et offenderet Deum in Baal et moreretur perdens eum qui dicit: *Ego sum vita* (Joan. xiv, 6). Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. xviii). Et Apostolus: *Vidua, inquit, quæ in deliciis est, vivens mortua est* (I Tim. v, 6). Et non solum mortuus est in Baal, sed addidit peccata peccatis, ut ex argento quod Dominus dederat, idola fabricaretur, opera manuum hominum. Quibus ipsi dicunt, id est, sacerdotes et principes qui populum bona docere debuerant: *Immolate homines, vitulos adorantes*: quod quidem et in psalmis dicitur: *Immolaverunt filios suos, et filias suas demoniis* (Ps. cv, 37). Pro eo quod juxta Symmachum et Theodotionem vertimus, adorantes; Aquila interpretatus est καταρπύοντες, id est deosculantes. Qui enim adorant, solent deosculari manum suam: quod Job fecisse se negat, dicens: *Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, et hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur* (Job xxxi, 27, 28). Sin autem ut quidam volunt, demones loquuntur ad populum: *Immolate homines, vituli enim defecerunt*, ostenditur ingluvies eorum, qui sanguine victimarum aluntur, et holocaustorum fumo: quod deficientibus hostiis, homines sibi cupiant immolari, quorum non solum interitu, sed et cruore lætantur. Loquentibus autem hæreticis, immo principibus hæreticorum, id est, Ephraim, horror et tremor invasit [Al. in-*

vader] infelicem populum; et deliquit [Al. delinquet] 145 in idolis, quæ de suo corde confinxit, et mortuus est cum populo quem seduxit. Et non sufficit corruisse, nisi linguam quam ad canendum Deum acceperat, veritat in imaginem idolorum, et artifici eloquio simile veritat dogma componat, quod nihil est aliud, nisi excogitatio pravitate humanæ. Præcipiuntque discipulis suis, ut et ipsi immolent homines, hoc est, furentur de Ecclesia Dei, et introducant ad hæreticos, et occidant quos deceperint: Quodque sequitur, *Vituli enim defecerunt*, hunc habet sensum: Nolite querere quos seducatis de gentibus, qui vocantur bruta animalia; sed eos rapite, eos immolate, qui in Ecclesia constituti, Christi censentur nomine, et homines appellantur.

(Vers. 3.) *Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus pertransiens* [Vulg. præteriens], *sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario. LXX similiter: hoc solum quod in ultimo est immutantes: et sicut vapor de locustis, sive de lacrymis, quia in plerisque codicibus δακρύων, in aliis δακρύων positum reperimus. Quia, inquit, homines pro vitulis immolaverunt, et adoraverunt vitulos: idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros mane pertransiens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario. Quæ omnia videntur ad tempus et subito dilabuntur, juxta illud quod dixerat: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ, Et iterum: Sicut mane transit, pertransit rex* [Al. pertransiet rex] Israel. Et nubem quidem aut rorem transire velociter, et pulverem ex area, et fumum de fumario, nemo ambigit, juxta illud quod scriptum est: *Sicut deficiit fumus, deficient* (Psal. lxxvii, 2). Querimus autem quare LXX pro fumario, quod Theodotio transtulit καρυδόχην (Editi legunt καρυδόχον), locustas interpretati sunt? Apud Hebræos locusta et fumarium, iisdem scribitur litteris ΑΛΕΡΗ, RES, ΒΕΤΗ, ΝΣ. Quod si legatur ΑΡΒΕ (אַרְבֵּי), locusta dicitur; si ΟΑΡΟΒΑ [Al. arabba], fumarium: pro quo Aquila καταράκτης, Symmachus foramen interpretati sunt. Cataractam autem proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod fumus 146 egreditur. Si quis autem contextiosus et volens recipere Hebraicam veritatem, locustæ sensum quaerit, audiat Ephraim ἄρψ, id est, vaporis sive auræ et spiritus comparari: qui in tenuis de ore locustæ egreditur, ut non sentiat: quod si e contrario objecerit, quare non alia, quæ minora sunt, periturum Ephraim assimilaverit: verbi gratia pulci, qui omnia membra habet, caput, oculos, pedes, ventrem, et cætera: quæ licet oculis non videamus, tamen sensu intelligimus; insensum ut es pulicis ac dentes non videntes oculis, moribus*

^a Voces, ex auro, quæ neque in Græco resonant, uno Aldino codice excepto, nostri mss. non agnoscunt. Morque pro completa legunt confata: estque revera in Complutensi Græco exemplari, σφραγισμένη. ^b Mss. nostri et Victorius sic legunt. Mortianus cum Erasmo prætulit, derelinqueret.

^c Subdunt continuo sensu mss. nostri, juxta illud propheticum, *ecce autem electæ.* ^d lidem mss. *hominis vitulos adorantes, pro vitulis, immo vitulis immolaverunt, et adoraverunt, etc.* ^e Verius fortasse mss. ΑΤΜΙΑΙ; tametsi idem est intellectus.

scalamus. Respondendum est ei, quod ideo vapor locustæ, sive auræ tenuissimæ, periturorum gloria comparata sit: quia locusta noxia est, et sic inimica mortalibus, ut famem faciat, et segetum culla populatur: insantem ut arbores quoque et vineas decorticet: quod plenius in Joel Propheta legimus (Joel 1 et 2). Et huic locustæ et nubi matutinæ et rori et pulveri hæretici comparantur, de quibus et in Epistola Catholica dicitur: *Hæ sunt nubes sine aquis (Jude 12)*. Habent enim speciem prophetarum, et nubium apostolicarum, ad quas Dei veritas pervenit: sed non habent aquas, id est, gratiam Spiritus sancti, dicente Domino in Evangelio: *Qui credit in me, (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem, inquit, dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Joan. vii, 38, 39)*. De lacrymis autem, quæ sermone Græco habent aliquam similitudinem locustarum, *δακρῦον καὶ ἀρπίδων*, manifestus error est, quibusdam pro locustis, lacrymas æstimantibus.

(Vers. 4.) *Ego autem Dominus Deus tuus^a qui eduxi te de terra Ægypti*. Pro quo in LXX legitur: *Ego autem Dominus Deus tuus: firmans cælum, et creans terram: cujus manus creavit omnem militiam cæli, et non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea^{*.}* Et ego eduxi te de terra Ægypti. Quæ quoniam et in Hebraico non habentur, et a nullo vertuntur Interpretum, in antiqua quoque editione LXX non leguntur, obelo prænotanda sunt: præsertim cum sensus eorum perspicuus sit. Unde ad reliqua transeamus, cum his quæ sequuntur **147** jungentes superius **C** capitulum.

(Vers. 5 et 6.) *Ego autem Dominus Deus tuus^b qui eduxi te de terra Ægypti, et Deum absque me nescies: et salvator non est præter me: ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis: juxta pascua sua adimpleti sunt et saturati sunt: et elevaverunt cor suum et obliti sunt mei*. LXX: *Ego autem Dominus Deus tuus, et ego eduxi te de terra Ægypti: et Deum præter me non cognosces, et salvator non est absque me. Ego pascebam te in solitudine, in terra inhabitabili, secundum pascua sua: et repleti sunt in saturitate, et elevata sunt corda eorum: idcirco obliti sunt mei*. Qui [Al. quia] supra dixerat: Fugit Jacob in regionem Syriæ: et servavit Israel in uxore, et in uxore servavit; in propheta eduxit Dominus Deus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est: etiam nunc quid eis præstiterit, refert: Ego Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, qui tibi mandavi per Moysen: atende, ne forte comedas et satureris, et obliviscaris Dei tui, qui eduxi te de terra Ægypti: non est enim alius Deus præter me, et qui possit salvare, nullus est alius. Ego qui conditor omnium sum, cognovi, sive pavi te in deserto et in terra inhabitabili, ubi

rerum omnium penuria, ubi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cælo, et aquarum fontes produxi de petra durissima. Qui juxta illud, quod alibi scriptum est: *Incrassatus est, impinguatus, dilatatus, et recalcitravit dilectus (Deut. xxxii, 15)*: nunc quoque comederunt et saturati sunt, et elevaverunt cor suum, et obliti sunt ejus, cujus beneficiorum memores esse debebant. Neque enim per tantam eremi vastitatem, ubi non solum fruges et arbores vineæque, sed nec herba quidem gignitur, et nullæ aquæ ardorem temperant solis, quadraginta annis poterat Israel ad terram pervenire Jordanis, nisi Dominus omnia præstitisset. Hæreticos quoque eduxit Dominus de terra Ægypti, de domo servitutis, et de camino ferreo: qui primo serviebant regi Pharaoni et ducibus ejus: præcipitque eis in Ecclesia, ut alium nescirent Deum, nisi eum qui creator est omnium, et novit salvare quos fecit. Ipse cognovit eos et pavit in terra solitudinis; ita **148** ut possint dicere: *Dominus pascit me et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit: super aquam refectiois educavit me (Ps. xxii, 1, 2)*. Deditque eis angelorum panem manna de cælo, quod in Ægypto numquam comederant, et aquas de sequenti eos petra. Petra autem juxta Apostolum Christus est (I Cor. x): qui comederunt et impleti sunt, et cibos Domini non tulerunt. Quibus idem Apostolus loquitur: *Jam saturati estis, et jam divites facti estis: sive nobis regnatis, atque utinam regnetis, ut et nos regnemus vobiscum (I Cor. iv, 8)*. Comederunt enim in sanctis Scripturis panem qui de cælo descendit, et cum David dixerunt: *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi (Psal. l, 8)*. Impleti quoque et saturati elevaverunt contra Creatorem cor suum: et alterum sibi fluxerunt deum, quiddam biberant et comederant, suis meritis, non Dei misericordiæ deputantes. Idcirco obliti sunt Dei, qui præceperat eis, ut Legis verba religarent inter oculos et in manibus, atque in fimbriis palliorum, ne unquam obliviscerentur Dei sui.

(Vers. 7, 8.) *Et ego^c ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis quasi ursæ raptis catulis: et dirumpam interiora jecoris eorum: et consumam eos ibi quasi leo: bestia agri sciudet eos*. LXX: *Et ero eis quasi panther, et sicut pardus in via Assyriorum; occurram eis sicut ursæ indigena cibo, et dirumpam interiora cordis eorum, et devorabunt eos ibi catuli silvarum, bestia agri dirumpent eos*. Illi adimpleti sunt et saturati: elevaverunt corda sua, et obliti sunt mei. Ego autem, inquit, ero eis quasi leæna, sive panther, de qua supra plenius diximus: et sicut pardus in via Assyriorum, quando ducentur captivi ab Assyriis: et occurram illis quasi ursæ raptis catulis, sive Indigena cibo: et dirumpam eorum universa vitalia. Ajunt qui de he-

^a Verba, qui eduxi te, hic quoque, ut supra, et rursum, ubi idem versiculus infra recurrit, ignorat Hebraicæ. et Vulgata editio, quæ et Palatini ex Hieronymianis mss.

^b Vulgata, sive Hieronymian. ipsa versio tacet,

qui eduxi te: secus in expositione subnexa. Vid. superior, annotationem.

^c Induximus hic vocem ego, quam præter Hebraicæ. et Vulgat. editionem ipsi respuunt Palatini Hieronymiani mss.

stiarum scripsere naturis, inter omnes feras nihil esse ursa sævius cum perdidit catulos, vel indiguerit cibis; et non solum pantheræ, pardi, et ursæ ferociam comminatur, sed leonis quoque et omnium bestiarum, quæ gignuntur in saltibus: et in hæc omnia dicit se esse vertendum, quando ierint ad Assyrios: ne cum ibi dura fuerint perpessi, non **149** potentia et indignationi Domini, sed hostium fortitudini assignent miseras suas. Simulque consideremus, quod qui in Evangelio credentibus loquitur: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: jugum enim meum suave est et onus meum leve* (Matth. xi, 28, 29), nunc per prophetam incredulis, et nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, ursa et leo efficitur: non solum Israelitis, quia [Al. qui] propter idololatriam in Medorum urbibus sive montibus collocati sunt: sed etiam hæreticis; quia [Al. qui] propter mentis superbiam, et falsorum dogmatum vanitatem, obliiti sunt Dei sui, ^a finxerunt idola, et secuti sunt deos alienos.

(Vers. 9, 10 et 11.) *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus? maxime nunc te saluum [Vulg. salvet] faciat in omnibus urbibus tuis; et iudices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem et principes: dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea.* LXX: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur? ubi est rex tuus iste? et saluum te faciat in cunctis urbibus tuis; iudicet te de quo dixisti: Da mihi regem ^b et principem, et dedi tibi regem et principem, et dedi tibi regem in ira mea, et habui in furore meo.* Pro eo quod LXX interpretati sunt habui, omnes abstuli transulerunt. Infelix Israel et dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis descendit profundum, ut solius Dei salvetur misericordia. Potest autem in Hebræo et hoc sensu legi: Dispereas, Israel, quia nihil tibi reliquum est nisi ut mea solum clementia conserveris. In LXX autem alter est sensus: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur?* id est, captivitate tuæ et ultimæ servitutis quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi præsules æstimasti? Ubi est rex tuus, de quo dicebas ad Samuel: *Constitu super nos regem, ut iudicet nos: sicut et gentes habent cæteræ* (II Reg. viii, 5). Cumque ille contradiceret, respondebas: nequaquam, sed rex erit nobis, et erimus etiam nos sicut et gentes omnes, et iudicabit nos rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit pro nobis. De quo ergo tibi promiseras, quod tua bella bellaret, nunc in necessitate subveniat, et universas urbes tuas liberet de servitute. Ubi sunt iudices tui? ubi reges? **150** Tu enim dixisti: *Da mihi regem et principes: itaque dedi tibi Saulem regem in furore meo; intantum ut in diebus messis pluviam demonstrarem contra naturam Judææ provinciae. Et*

abstuli, inquit, in indignatione mea regem, videlicet Sedeciam: ut quem cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regem Jeroboam filium Nabath, et ablatum in indignatione Osee ultimum regem decem tribuum. Hoc quod exposuimus, dedi tibi regem et abstuli regem in indignatione mea, Hebræi ad futurum tempus referunt. Eo, inquit, tempore quo dicebas: da mihi regem et principes; ego tibi respondeham per Samuelem, quod daturus tibi essem in furore meo, et ablaturus in indignatione mea. Perditus est omnis hæreticus et corruptioni traditus; qui enim corruptit templum Dei, corrumpet illum Dominus: et in nullo alio habet auxilium, nisi in sola misericordia Dei, quam pœnitentia consequitur. Hujus rex et iudices **B** diabolus est et dæmones, sive omnes principes dogmatum perversorum, qui eos tempore necessitatis et angustia liberare non poterunt, qui dati sunt in furore, et auferentur in indignatione: non quod Dominus tales eos voluerit habere reges: alioquin non auferret quos sponte dederat, sed quod dimiserit eos voluntatibus suis: ut comedentes et incrassatis carnibus, nausearent, et evomerent per nares suas, et odisse inciperent eos, quos tanto studio sequebantur.

(Vers. 12 et 13.) *Colligata est iniquitas Ephraim: absconditum peccatum ejus: dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.* LXX: *Congregatio iniquitatis Ephraim: absconditum est peccatum ejus: dolores quasi parturientis venient ei: iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum.* Quomodo **C** si ligetur quid in sæculo, conservatur, et non perit ei cui ligatum est: sic omnis iniquitas qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei, et abscondita quasi in marsupio reservatur. Denique cum dies ultionis advenerit, et extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei, sive apprehendent illum. Melior **151** parturiens multo antequam pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse parituram, et expectat quotidie extrema tormenta cruciatuque venturos. Ita et Ephraim filius insipiens, de quo supra dixerat: *Ephraim columba insipiens, non habens cor in contritione filiorum et populi sui,* Cum ^c dies parturitionis et captivitatis advenerit, aut stare aut sufferre non poterit. Pro *Insipiente filio* in LXX per ironiam legitur: *Iste filius sapiens*, hoc est quem sapientem putabas, ut e contrario intelligatur insipiens. Omnibus autem hæreticis iniquitas colligata est, quam in excelso locuti sunt: et absconditum est peccatum eorum, dum se putant venena sui cordis abscondere et habere secreta: quæ cum dies parturitionis advenerit, dolore ejulationibusque pandentur. Iste Ephraim filius insipiens est, quia Dei sapientiam dereliquit, de quo in Jeremia scriptum est: *Norissi-*

^a Duo mss. et confinxerunt, et secuti sunt, etc.

^b Totam hanc pericopem, et principem, et dedi tibi regem et principem, et dedi tibi regem, quæ solenni errore ob ejusdem vocis regem occursum in Benedictina editione fuerat prætermissa, nostrorum

codicum ope suffecimus.

^c Particulam in, quam cum bonæ locutionis damno Benedictina obtrudebat editio, post Victorium ad mas. fidem delevimus. Pleraque autem id genus alia taciti castigamus.

nam ejus erit insipiens (Jer. xvii), et in contritione filiorum suorum quos interfecit, quos jugulavit Dei iram sustinere non poterit.

(Vers. 14.) De manu mortis liberabo eos : de morte redimam eos. Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis : quia ipse inter fratres dividet [Al. dividit]. LXX : De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos : ubi est causa tua, mors? ubi est aculeus tuus, inferne? consolatio abscondita est ab oculis meis : quia ipse inter fratres dividet [Al. dividit]. Secundum utramque intelligentiam Ephraim, hoc est, et decem tribuum, et hæreticorum, qui sustinere non poterunt in contritione filiorum suorum, cum dolores quasi parturientis advenerint, Dominus pollicetur de manu mortis se eos liberaturum, et de morte redempturum. Manum autem mortis appellat opera quibus interficit, juxta illud quod scriptum est : In manu linguæ mors et vita (Prov. xviii, 21). Liberavit autem omnes Dominus, et redemit in passione crucis et effusione sanguinis sui : quando anima ejus descendit in infernum, et caro ejus non vidit corruptionem, et ad ipsam mortem atque 152 infernum locutus est : Ero mors tua, o mors. Iudicio enim mortuus sum, ut tu mea morte moriaris. Ero morsus tuus, inferne, qui omnes tuis faucibus devorabas. Vidensque mortis duram necessitatem, et quod nullus sit hominum qui vivat et non videat mortem (Psal. lxxxviii), clementissimus pater sententiæ recordatur antiquæ : quia [Al. qua] in Adam omnes morimur (1 Cor. xv). Sive propheta intelligens fragilitatem suam, et conditionem carnis humanæ : Consolatio, ait, abscondita est ab oculis meis, et est sensus : Non valeo consolari, quidquid mente concepero, dolorem meum non potest mitigare, cernentis [Al. cernens], charissima inter se nomina morte seungi : ipse enim [Al. inquit] infernus inter fratres dividit. Quidquid igitur separat fratres, infernus est appellandus : et maxime mulier meretrix, quæ vocans insipientem ad se, dicit in opibus prudentiæ : Panes occultos libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem ^a bibite : et nescit insipiens, quoniam terrigenæ apud eam percunt, et in profundum inferni incurrunt. Quidquid enim non licet, magis desideratur, et quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur. Et mel distillat de labiis mulieris meretricis, quæ ad

^a Verbum bibite, neque Victorius, neque nostri habent mss.

^b De purgatorii loco post hanc vitam, ex hoc Hieronymi testimonio Victorius prolixè disputat : quod ut apposite faceret, et luculentissime, otio tamen abutatur, qui in eam rem conferre huc velit, quæ vix proprio opere, ingentibus autem libris theologi disseruere. Quid vero si nulla hæc purgatorii sit mentio? Equidem opinor quod ait Hieron. in refrigerio, beatorum sedes intellexisse, quibus opponit damnatorum pœnas. Nemo est autem hominum qui nesciat, commune esse præmiis ac supplicii denotandis inferni nomen : nec aliud primitus significare quam, quod ipse notat S. Doctor, separatarum animarum locum.

^c Sic vetus ferebat Latina interpretatio : Porro Victorius, Clarum, inquit, ex hoc loco apparet

tempus impinguat fauces insipientis, novissime autem amarius felle invenitur, et acutius magis quam gladius utrimque acutus (Prov. v). Quicumque terrigena est, et de cœlo non nascitur, interficitur ejus amplexibus, et ligatur institis lectulorum, et insipientiæ pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte ad inferos. Inter mortem autem et inferos, hoc interest : Mors est, qua anima separatur a corpore : infernus, locus in quo animæ recluduntur, sive in refrigerio ^b, sive in pœnis, pro qualitate meritorum. Hoc diximus, ut ostenderemus, id mortem facere, quod meretricem mulierem. Mors enim dividit fratres, hoc et mulier facit. In fratribus, omnem intellige charitatem, quod et mater dividatur a filia, et pater a filio, et frater a fratre. Quod autem aliud sit mors, et aliud infernus, et psalmista 153 demonstrat, dicens : Non est in morte qui memor sit tui : in inferno autem quis confitebitur tibi (Ps. vi, 6)? Et in alio loco : Veniat mors super eos, et descendant in infernum viventes (Ps. lvi, 16). Pro eo quod nos interpretati sumus : Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne, LXX, transtulerunt : Ubi est causa tua, o mors? ubi est stimulus tuus, inferne? Pro quo Apostolus posuit : Absorta est mors in ^c contentione ; ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, aculeus tuus (1 Cor. xv, 54 et seqq.)? Et exponens virtutem testimonii intulit : Aculeus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex ; Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque quod ille in resurrectionem interpretatus est Domini, nos aliter interpretari nec possumus, nec audemus. Potest mors, et infernus et diabolus accipi, qui Christi morte jugulatus est, de quo et Isaias loquitur : Devoravit mors invalescens (Isai. xxv, 8, sec. LXX). Et postea sequitur : Abstulit Dominus omnem lacrymam ab omni facie. Duos autem fratres inter se morte divisos, juxta historiam illius temporis, quidam Israel et Judam intelligunt : ut quod tunc figurabatur in parte, nunc sentiatur in toto, et cum omni humano genere Israel et Judas liberandus sit et redimendus. In eo loco, in quo LXX transtulerunt, ubi est causa tua? et nos diximus, ero mors tua : Symmachus interpretatus est, ero plaga tua : Quinta editio et Aquila : ubi sunt sermones tui? ^d quod Hebraice scribitur DABARACH (דברך) : legentes DABAR, hoc est, verbum, pro DEBER,

D 1 Cor. xv, Hieronymus legisse *νίκος*, contentio, non *νίκος* victoria, ut est in Vulgata editione, et eodem modo locum citat xiii Isaiæ capite, secunda expositione, scribens his verbis : Unde et Apostolus Paulus, interfecta morte, ad quam per Osee sermo propheticus loquebatur : Ero mors tua, o mors ; ero morsus tuus, inferne : loquitur ad eam : Ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, stimulus tuus? Tertullianus quoque eodem modo locum citat. Et Cyprianus ad Quirinum ita scribit : Tunc fiet verbum quod scriptum est. Absorta est mors in contentionem : Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua? Velutissimus Vaticanæ bibliothecæ Græcus codex hanc retinuit lectionem : *εἰς νίκος* enim habet, ubi nos habemus *εἰς νίκος* ; est autem *νίκος* pugna, contentio, *λοιδορία*, jurgium, ut penes Homerum in *Odyssea*.

^d Legit Hieronymus more Chaldaico *Dabarach*,

quod interpretatur mors : juxta illud quod in Isaia legimus : *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel* (Isai. ix), hoc est, *deber*, pro quo nos interpretati sumus : *Verbum misit* ^a *Dominus in Jacob, et venit in Israel*, id est, *dabar*. Pro aculeo quoque, quem nos *morsum* transtulimus : Symmachus ἀκάνθημα, id est, *occursum* : Theodotion et quinta editio, *plagam*, et *conclusionem* interpretati sunt.

(Vers. 15.) **154** *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.* LXX : *Adducet urentem ventum Dominus de deserto super eos, et siccabit venas ejus, desolabit fontes illius ; iste arefaciet terram ejus, et omnia vasa desiderabilia.* Legi in cujusdam Commentariis, ventum urentem quem adducet Dominus de deserto, illum esse qui percusserit domum Job in quatuor angulis, et fecerit eam super filios ruere convivantes (Job. 1), et unum esse de his ventis, quos in Evangelio legimus flare et venire cum turbine, pluviis atque fluminibus, ut subvertant domum, quæ super petram ædificata est, sive super arenas (Matth. vii). Quod nequaquam mihi videtur : neque enim in Job scriptum est, quod ventum de deserto Dominus adduxerit ; sed nomen Domini tacitum est, ut ventus de solitudine, qui contra sanctum virum sua venerat voluntate, contraria possit accipi fortitudo, et venti qui domorum fundamenta subvertunt, utique ad bonam partem non poterunt referri. Superest ut ventum urentem quem adducet Dominus de deserto ascendentem, illum intelligamus, de quo et in Abacuc legimus : *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan* (Abac. iii, 3) : qui utique in solitudine et in meridie situs est. Et in Cantico legimus : *Ubi pascis, ubi cubas in meridie* (Cant. 1, 6) ? Hunc itaque ventum urentem, qui siccet venas mortis, et fontes ejus arefaciat, adducet Dominus de deserto ascendentem : de deserto autem humani generis, in quo et diabolus quærens requiem, invenire non potuit. Sive desertum intelligimus sanctæ Mariæ uterum virginalem, quod abaque semine humano nullo [Al. nulla] fructice pullulaverit : sed virga simplex atque purissima et ^b unione secunda ediderit eum florem qui dicit in Cantico cantileorum : *Ego flos campi et lilium convallium* (Cant. ii, 2). Et pulchre tam in **155** Isaia, quam in præsentī loco, flos ascendens

et ventus ascendens dicitur : quia de humilitate carnis ad excelsa conscendit, et nos secum duxit ad Patrem, dicens in Evangelio : *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me* (Joan. xii, 32). Ipse quasi radix ascendet de terra inhabitabili, et nequaquam mors in eum, sed ipse morti superveniet, et nequaquam mors in eo ullam suam potestatis viam reperit, et hoc est, quod in Proverbiis dicitur : *Impossibile est super petram serpentis invenire vestigia* (Prov. xxx). Et ipse loquitur in Evangelio : *Ecco veniet princeps mundi hujus, et inveniet in me nihil* (Joan. xiv, 30). Iste siccabit venas mortis, et desolabit fontes ejus. Venas mortis et fontes et aculeus, peccata ab Apostolo nominantur : quibus arefactis, mors quoque ipsa siccabitur. Quodque sequitur : *Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*, dupliciter accipitur, sive quod desiderabilia sunt his, qui in morte habitant, sive vasa desiderabilia quæ in thesauro retinebantur inferni, sanctos intelligimus, quos alligatos forte Dominus ^c eripuit et tulit de inferis, et quasi vasa pretiosissima secum perduxit in paradysum. Pro thesauro, LXX terram transtulerunt : terra haud dubium ^d quia mortem significat. Et in Psalmis legimus : *Credo videre bonam Domini in terra viventium* (Psal. xxvi, 13). Et juxta Evangelium : *Mites possidebunt terram* (Matth. v). Econtrario debemus accipere terram inferni non esse terram viventium, sed mortuorum, quæ diripitur atque vastatur, quando morte Christi vincitæ apud inferos animæ liberantur. Secundum tropologiam in eisdem (de quibus supra ^c diximus) Commentariis legimus ventum urentem, diabolum intelligi et singulos hæresiarchas. Quod nobis displicet : Neque enim diabolus venas mortis fontesque erroris siccare potest : cum ipse fons et initium mortuorum sit. Itaque sermo Ecclesiasticus, urens intelligendus est ventus, qui omnia hæreticorum dogmata arefaciat et perducatur ad nihilum, et diripiat eos atque dispergat, qui hæreticorum doctrina in morte fuerant congregati.

(Cap. XIV. — Vers. 1.) **156** *Pereat Samaria : quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum : in gladio pereant : parvuli eorum elidantur, et factæ ejus discendantur.* LXX : *Disperdetur Samaria quoniam restitit Deo suo, in gladio corruent, et lactentes eorum elidentur ad ^e petram, et habentes in utero disruptur.* Sæpe diximus decem tribus appellari Samaritan

non *Devarecha* juxta Massoretharum punctationem hodiernam. MART. — Fortasse *Dabarich* scripsit S. Doctor, nam et *Dabari* nostri legunt mss. et דַּבָּרִיךְ hodiernus quoque textus Hebraicus præfert.

^a Deerat hic Dominus quod supplevit mss. Pro *venit* Hieronymian. versio ipsa *cecidit*.

^b Scilicet sui singularitate, aut *unitate*, absque hominis commercio. Vide quæ annotavimus in Epist. xxii ad Eustoch. de Virginitate, num. 49, ad ea verba : *Virga Mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine coherente, et ad similitudinem Dei unione secunda.*

^c Ex hoc loco multa obs. urtiora apud Hieronymum sunt explananda, nam conceptis verbis asserit animas vincetas apud inferos morte Christi liberatas.

MART. — Sic mss. antea erat *eripuit, et rapuit, et tulit*.

^d Eadem est in Apologia Pamphili pro Origene, quam Rufinus Latine vertit, tropologica hæjus sententiæ expositio, ut terra ad mortem significandam accipiat. Unde minime ferendus est Drusius, qui Hieronymi hanc interpretationem, quasi novam atque abnormem, sannis ac risu excepit. In uno Palatin. mss. haud dubium quæ mortis significat.

^e Victorius corrigat ad terram, pro petram, ex ipsa Hieronymi expositione subacta, et novem mss. exemplaribus, Brixia quinque, Florentiæ quatuor. Vox Græca est ἰδαρυθίεσσα : significat autem ἰδαρυθῶ prosterno, terræque allido : quippe cum ἰδαρυθῶ solum pavimentumque accet, non petram. Seide quoque ἰδαρυθῶ, hoc est, terra, exponitur, non petra.

a metropoli Samaria, quæ ex nomine Augusti nunc vocatur Augusta, id est, Sebaste. Cur autem Samaria dicta sit civitas, in Regum volumine legimus. Imperat igitur propheta, et, ut verius dicam, optativo modo loquitur, ut Samaria pereat. Cui cum Deus tanta præpararit bona, illa contra Deum faciat, et magis dæmonum simulacra sectetur. Symmachus autem non dixit *pereat*, sed *μεταμῆσαι*, id est, *aget penitentiam*, sique eam penitebit erroris, quod dulcissimum Deum in amaritudinem verterit, ita ut bellatores ejus in gladio pereant, parvuli et lactentes elidantur ad terram, et fetæ ejus atque prægnantes disrumpantur in mortem. Quæ omnia ei accidisse credendum est tempore captivitatis et angustiae, quando suam patriam perdidit, et qui evasere gladium, in servitutem perpetuam sunt abducti. De hæreticis facilis intelligentia est, quod vocentur Samaria, eo quod Dei præcepta servare se jactent, non quod custodes sint Legis ejus; sed quod hoc esse se dicant, in similitudinem schismatis Novatianorum, qui et ipsi *καθαροὺς*, id est *mundos*, se vocant, cum sint omnium immundissimi, negantes penitentiam, per quam peccata mundantur, juxta illud quod scriptum est: *Lavabis me, et super nivem dealbabor* (Ps. x). Et in Isaia: *Lavamini, mundi estote* (Isai. 1, 16). Lavacrum autem non baptismum vocat, sed omnem penitentiam, quæ sordes abluat peccatorum. Pereat igitur hujuscemodi Samaria: quia quidquid loquitur, repugnat Deo suo, et clementiam ejus vertit in crudelitatem, usque adeo, ut qui viri sunt apud illam et ad malitiæ [Al. militiæ] ætatem venere perfectam, spirituali mucrone truncentur. **157** Qui autem parvuli atque lactentes, elidantur ad petram. De quibus et in psalmo legimus: *Beatus qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram* (Ps. cxxxvi, 9). Fetæ quoque ejus atque prægnantes quæ de malo semine conceperunt, ideo disrumpentur, ne pessimos liberos faciant. Tale quid et in Evangelio nobis subjicitur: *Væ prægnantibus et nutriendis in diebus illis* (Luc. xxi, 23): diebus videlicet tribulationis et angustiae. Interficiuntur autem et bellatores Samariæ gladio, et lactentes eliduntur, et prægnantes disrumpuntur: ut, pereunte malo semine, zizaniisque ejus exustis, solum remaneat triticum, quod in Domini horrea recondatur.

(Vers. 2, 3 et 4.) *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruxisti in iniquitate tua, tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum; dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, et accipe bonum, et reddemus vitulos labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus qui in te est miseraberis pupilli* [Al. populi]. **LXX:** *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis: sumite vobiscum sermones, et revertimini ad Dominum, dicite ei ut non tollatis iniquitatem, sed assumatis bona, et reddemus fructum labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nequaquam ultra dicemus: Dii nostri, operibus manuum nostrarum:*

qui in te est miserabitur pupilli. Pereunte Samaria, et viris ejus, et parvulis et prægnantibus occisis, elisis atque discisis, totus Israel ad penitentiam provocatur: ut qui infirmatus est, sive corruit in iniquitatibus suis, revertatur ad medicum et recipiat sanitatem, vel stare incipiat qui corruerat: doceturque quomodo debeat agere penitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiscum verba*, id est, preces, et delictorum confessionem, et convertimini ad Dominum tam verbis quam operibus; et dicite ei: *Omnem aufer iniquitatem, nihil languoris in nobis et ruinæ pristinæ derelinquas, ne rursus mali seminis pullulent rediviva plantaria: et accipe*, inquit, *bonum*: Nisi enim tuleris mala nostra, bonum tibi quod offeramus, habere non possumus, juxta illud quod alibi scriptum est: *Declina a malo, et fac bonum, et reddemus*, ait, *vitulos labiorum nostrorum* (Ps. xxxvi, 27). Pro vitulis qui Hebraice appellantur **158** PHARIM (פִּרְיִם), fructum Septuaginta transtulerunt qui dicitur PHERI (פֶּרִי), falsi sermonis similitudine. Vituli autem labiorum, laudes in Deo sunt et gratiarum actio: *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus* (Ps. l, 19). Igitur illo jam tempore carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hostia est pura confessio. Qui reddituros se esse dicunt labiorum vitulos, et Dei laudes perpeti voce canturos, etiam illud repromittunt quod nequaquam in Assyriis spem habeant, nec super equos Ægyptios, quia fallax equus ad salutem (Psal. xxii), et ultra non adorent opera manuum suarum, vitulos aureos, quos in Dan Bethelque conflaverunt, et idcirco, inquit: Nequaquam operi manuum nostrarum dicemus: dii nostri, quia tu ejus qui in te est pupilli [Al. populi] miseraberis, hoc est, populi Israel, de quo dixeras: *Filius primogenitus meus Israel* (Exod. iv, 22). Et: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (Isai. 1, 2). Et in alio loco: *Filii alieni mentiti sunt mihi* (Ps. xvii, 46). Pupillum autem vocatur, quia Deum perdidit patrem. Quidam autem pupillum exposuit eum qui a malo patre recesserit diabolo, et idcirco Dei misericordia sublevetur. Ad omne quoque dogma perversum quotidie propheta loquitur, et sectatores ejus ad penitentiam provocat, dicens: Convertimini ad Dominum Deum vestrum, qui corruistis, sive elanguistis, Domini perdita sanitate: tollite vobiscum verba, veram fidei confessionem et dicite: *Aufer iniquitatem quæ in nostro corde versatur, et accipe bonum fidei: Quia* [Al. quæ] *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x). Vituli et victimæ, sive fructus labiorum, sunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et in passionem et resurrectionem Domini credere: quam qui obtulerit ei, nequaquam sperabit in rege Assyrio, de quo crebro diximus. Nec ascendet super equum quem præcipit Dominus nequaquam multiplicandum (Deut. xvii), quem habens Phærao, cum suo est demersus equitatu (Exod. xiv). Omnis enim hæreticus ascendit equos per superbiam, quos in errore suo ipse generavit. Et nequaquam ultra dicent operibus manuum suarum, quæ ipsi artifice elo-

quo confinxerunt, dii nostri. Gulosi venter deus est: Avarus colit mammona, hæreticus dogma quod finxit; qui universa hæc deseruerit, id est, Assur et equum et **159** opera manuum suarum, revertetur ad Dominum, et placabit patrem suum a quo fuerat abjectus.

(Vers. 5 seqq.) *Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab eo* [Vulg. cis]: *ero quasi ros.* ^a *Israel germinabit quasi lilium, et erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico, et germinabunt quasi vinea. Memoriale ejus sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola: ego exaudiam et dirigam eum: ego ut abietem virentem, ex me fructus tuus inventus est.* LXX: *Sanabo habitatores eorum: diligam eos manifeste, quia aversa est ira mea ab eis, ero quasi ros: Israel florebit ut lilium, et mittet radices suas quasi Libanus: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor illius quasi Libani, convertentur et sedebunt sub umbra ejus: bibent et ^b inebriabuntur frumento, et efflorebit ut vinea memoriale ejus quasi vinum Libani Ephraim. Quid ei ultra et idolis? ego humiliavi eum, et ego confortabo illum, ego sicut juniperus condensa: ex me fructus tuus inventus est.* Conversis ad poenitentiam, et instar pupilli patrem quem reliquerant cognoscentibus, respondit Deus: *Sanabo contritiones, vel habitacula eorum in quibus fuerant vulnerati, sive contracti, vel in quibus tam male habitaverant: diligam eos spontanee; quod LXX translulerunt ^c ὁμολογουμένως, perspicue atque aperte, vel absque ulla dubitatione.* Diligit autem Dominus diligentes se, de quibus et in alio loco ait: *Ego diligentes me diligo* (Prov. viii, 17). Qui enim prius irascebar eis propter peccata quæ fecerant: nunc miserebor propter clementiam meam. Et *ero eis quasi ros; ut fornacem Babylonicam, et caminum æstuantis incendii meo rore restinguam, qui et per Isaac patriarcham ad Jacob servum meum locutus sum: De rore cæli erit habitaculum tuum.* Quomodo enim Dominus sit credentibus lumen, via, veritas, panis, vinea, ignis, pastor, agnus, janua, vermis, etc.: sic qui indignus illius misericordia, et peccatorum febribus æstueamus, in rorem nobis vertitur, ad quem dicit Isaias: *Ros enim qui a te est, sanitas **160** eorum est* (Isai. xxvi, 19, sec. LXX). Et in Deuteronomii Cantico Moyses loquitur: *Descendant sicut ros verba mea* (Deut. xxxii, 2). Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, et siccitatem pectoris nostri suis pluviis irrigarit, germinabimus, immo florebitus ut

lilium, imitantes Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico canticorum: *Ego flos campi et lilium convallium* (Cant. ii, 1), et loquitur ad sponsam suam, quæ non habet rugam neque maculam: *Sicut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum.* Cumque creverimus in Domino, mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quæ quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistent. Harum arborum rami huc illucque tenduntur, ut veniant volatilia cœli et habitent in eis. Et ne forsitan putaremus, quia dixerat, erumpet radix ejus, sive emittet radices suas quasi Libanus, de cedris eum loqui et infructuosus arboribus, sanctum virum et conversum ad Dominum, olivæ frugiferæ comparat, qui dicit in alio loco: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei* (Psal. lxi, 4). Cujus fructum quinque sibi sapientes virgines paraverunt (Matth. 25), ex quo vulnere mitigatur tumor, languentis membra requiescunt, in tenebris lumen accenditur, unguentur in agone certantes. Hæc oliva habebit odorem quasi Libani, vel thuris, quod genus est thymiamatis: ὀμῶνύμος ^d apud Græcos et Hebræos et mons appellatur, et thus, vel certe montis Libani, qui fertilissimus et virens, densissimis arborum comis protegitur, ita ut possit oliva dicere: *Christi bonus odor sumus* (II Cor. ii, 16). Qui autem conversi fuerint ad Dominum, accipient conversionis suæ præmium, ut sedeant in umbra ejus et dicant: *Sub umbra ejus requievi et sedi, et fructus ejus dulcis est in ore meo* (Cant. ii, 3). Cumque sederint in umbra illius, vivent qui prius mortui fuerant, sive juxta Septuaginta, bibent et inebriabuntur tritico, hoc est, rerum omnium abundantia. Quod autem hic ebrietas non eversionem mentis, sed copiam rerum **161** omnium significet, versiculus ille declarat, dicens: *Visitasti terram et inebriasti eam* (Ps. lxxv, 10). Et Joseph convivium, in quo inebriasse dicitur fratres suos (Gen. xliii). Et Dominus loquens ad apostolos: *Comedite, amici mei, et bibite, et inebriamini, fratres* (Cant. v, 1). Sive quia Dominus noster ipse est frumentum et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur: *Et florebit quasi vinea memoriale ejus sicut vinum Libani.* Vinum autem Libani possumus appellare mixtum et conditum thymiamate, ut odorem suavissimum habeat, vel vinum Libani quod Domino libatur in templo, de quo in Zacharia sub Libani vocabulo legitur: *Aperi ^e, Libane, portas tuas* (Zach. xi, 1). Cum ergo

^a Legendum nectendumque isocolon ita: *Ero quasi ros Israeli: germinabit, etc.* Consule quæ in Pseudo-Rulino observamus.

^b Martian. *inebriantur*, contra mss. et Græcum textum: *μεθυσθήσονται*.

^c Palatini mss. ὁμολόγως, quod idem est.

^d Apud Hebræos *לבנון*, *Lebanon*, significat thus et montem Libani, similiter apud Græcos *Libanus* est mons et thymia: unde Hieronymus uno nomine dicit appellari montem et thymiam. MART. — Verius sane in Commentariis in Abacuc, cap. ii, juxta

Græcum dumtaxat sermonem ὀμῶνύμος esse thuri Libanum dicit: quamquam enim haud constat, utrum ita appellatus a thure sit Libanus, immo propius ad fidem videatur, nomen sumpisse ab albedine, *nivium* scilicet, quibus tegitur, ut Alpes dictæ sunt ab *alpe*, sive *albo*: certum tamen est, Græce *Libanon* thus dici. In Hebræo autem quædam est vocis similitudo, nam incensum *לבנה* dicitur, mons ille *לבנון*.

^e Victorius ait: De vino, quod inter Missarum mysteria, Christi sanguis effectum, Domino libatur, offerturque, intelligit: de qua re disertè Malachie

tanta rerum abundantia sit futura, o Ephraim omnis, **A** qui agis poenitentiam, et qui meus esse cœpisti, dimitte idola, simulacra contemne: ego enim sum qui humiliavi te, et ego exaltabo te, sive ego exaudiam et dirigam, et faciam eum quasi abietem virentem, ut de illo juxta Hebræos dicatur in psalmo: *Abies domus ejus* (Ps. ciii, 18). Aut certe ego ero quasi juniperus condensa, ut sub mea umbra requiescat. De ἀρνύθος, id est, juniperis, juxta Septuaginta Interpretes, Salomon januas templi fecisse memoratur, quia Christus, per quem ad Patrem accedimus, hanc habet naturam, ut semper floreat, semper novos afferat fructus, et numquam deponat virorem suum. Hæc juniperus sub umbra sua quiescentibus, ne mundi hujus ardore feriantur, et percussiat æstus caput eorum, sicut quondam percussit et Joan̄ (Cap. iv), dat fruges, et non solum dormientibus requiem et sedentibus; sed et saturitatem vescentibus præbet. Quidquid secundum ἀναγωγὴν interpretati sumus, in adventu Domini Salvatoris, et in conversione veri Israel, hoc tam ad hæreticos et Judæos, quam ad gentes et ad omne dogma perversum referri potest: ut cum egerint poenitentiam, veniam consequantur. **162** Si ergo plenitudo reprobationis adimpleta est in adventu Salvatoris, et quotidie impletur in Ecclesia, credendum est quod plenius impleatur, quando perfectione veniente, quod nunc ex parte est, destruetur. Notandum quod sæpe jam diximus, salutem Israelis et reversionis ad Dominum, et de captivitate redemptionem, non carnaliter accipere, ut Judæi putant, sed spiritualiter, **C** ut verissime comprobatur.

(Vers. 10.) *Quis sapiens et intelliget ista? intelligens et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis, prævaricatores vero corruent in eis.* **LXX**: *Quis sapiens et intelliget hæc, aut intelligens et cognoscet ea? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt [Al. ambulant] in eis: qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis.* Quando dicit: *Quis sapiens et in-*

primo capite his verbis prodit: Non in una orbis provincia Judæa, nec in una Judææ urbe Jerusalem, sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel, sed mundam, ut in cæremoniis Christianorum. Item Ezechielis XLVI.: *Sacrificium Deo, legitimum, jure, atque perpetuum: quod nulla intermittitur die, sed omni tempore orto sole semper offertur, ut impleatur quod in fine capituli hujus ponitur: Faciet agnam in sacrificium: et oleum mane, mane holocaustum sempiternum.* Quæ

telliget hæc? intelligens et cognoscet ea? obscuritatem voluminis et difficultatem explanationis ostendit. Si autem ipse qui scripsit, vel difficile, vel impossibile confitetur: quid nos facere possumus, qui lippientibus oculis et peccatorum sordibus obscuratis, clarissimum jubar solis non possumus intueri, nisi dicere illud quod scriptum est: *O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. II, 33)! Quis enim potest absque Christo docente cognoscere quid significet Jezrael: quid soror ejus, non misericordiam consecuta: quid tertius frater, non populus meus: quæ sit adultera, quæ sine lege Dei multo sessura sit tempore: quod sit pactum cum bestiis terræ, et cum volatilibus cœli: qui sit David ad quem populus reversurus sit, cujus sit die tertia resurrectio, et egressus ejus diluculo comparetur: quæ sit pluvia prima et novissima: qui sit quem propheta dicit esse venturum, qui nobis monstret justitiam, aut in cuius typo Israel educatur ex Ægypto, et portetur in brachiis, et ducatur in funiculis charitatis: qui sit qui **163** interficiat mortem, et siccet venas ejus et fontes arefaciat, et diripiat vasa quæ in thesauro condita tenebantur, et cætera quæ longum est retexere? Unde quicumque sanctus et justus est, rectas vias Domini esse cognoscet. Vias autem Domini esse cognoscimus lectionem veteris et novi Testamenti, sanctarum intelligentiam Scripturarum. In his viis qui ambulat, nisi convertatur ad Dominum et ablatum ab eo fuerit velamen, quod erat ante oculos **C** **164** Moysi, rectum iter invenire non poterit. Sin autem dixerit cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. cxviii, 18), ambulabit in eis, et Christum inveniet: et Judæos atque hæreticos, quos vel prævaricatores vel impios Scriptura nunc nominat, offendere in eis, et infirmari atque corruiere sentiet, juxta illud quod scriptum est: *Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel* (Luc. II, 34).

verba quantum nostri temporis Novatores, qui sacrificium, quo numquam caruit terrarum orbis, ab Ecclesia tollunt, convincant, nemo non videt.

^a Victorius: Psalmo, inquit, ciii, ubi nos juxta **LXX** legimus: *Herodii domus dux est eorum*: in Hebraico scriptum est *ביתם ברושם ביתה*: vox autem *ביתם* abietem significat, ut in Reg. v et II Par. III. Item Isai. XI et LX, licet non ignorem **LXX**, II Par. II, vertisse ἀρνύθος, id est, juniperus.